

1910

SPRAWOZDANIE

DYREKCJI

C. K. WYŻSZEGO GIMNAZYUM I.

z językiem wykładowym polskim

W TARNOPOLU

ZA ROK SZKOLNY 1910.

1. Powiat tarnopolski pod względem oświatowym i kulturalnym. Część I. Napisał Aleksander Medyński.
2. Część administracyjna.

TARNOPOL.
NAKŁADEM FUNDUSZU SZKOLNEGO.

Z drukarni L. Wierzbickiego w Tarnopolu.
1910.

SPRAWOZDANIE

DYREKCJI

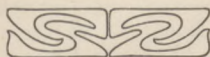
C. K. WYŻSZEGO GIMNAZYUM I.

z językiem wykładowym polskim

W TARNOPOLU

==== ZA ROK SZKOLNY 1910. ====

1. Powiat tarnopolski pod względem oświatowym i kulturalnym. Część I. Napisał Aleksander Medyński.
2. Część administracyjna.

TARNOPOL.
NAKŁADEM FUNDUSZU SZKOLNEGO.

Z drukarni: I. Wierzbickiego w Tarnopolu.
1910.

103 743 II

1910

Biblioteka Jagiellońska

1002681951

UWAGI WSTĘPNE

Powiat tarnopolski

pod względem oświatowym i kulturalnym.

==== CZEŚĆ I. ====

Napisał

ALEKSANDER MEDYŃSKI.

UWAGI WSTĘPNE.

Powiat tarnopolski opracowany został pod względem geograficzno-statystycznym na podstawie materiałów, dostarczonych przez nauczycieli ludowych w roku 1895. Autor tej pracy, Władysław Satke rzucił myśl „wydania opisu geograficznego“ powiatu tarnopolskiego a ta poczęła niebawem realnie przybierać kształty, zwłaszcza z chwilą, gdy komitet redakcyjny z autorem na czele omówił szczegóły pracy i ujednostajnił opis poszczególnych miejscowości.

Praca ta p. t. „Powiat tarnopolski pod względem geograficzno-statystycznym“ w części pierwszej zawiera pogląd ogólny, w drugiej opis gmin według alfabetycznego zestawienia. W poglądzie ogólnym zestawione zostały fizyczne warunki powiatu, więc położenie, rozległość, poziome i pionowe ukształtowanie, hydrografia i klimat, dalej najogólniejsze wiadomości statystyczne, stosunki komunikacyjne, rolnicze i gospodarcze, płody natury, przemysł i handel, stan oświaty, wkońcu porównanie powiatu tarnopolskiego z innymi. W części drugiej uwzględniony został opis poszczególnych gmin powiatu według pewnego przez komitet redakcyjny ułożonego klucza.

Od czasu wydania tej pracy stosunki w powiecie tarnopolskim znacznym uległy zmianom. W okresie piętnastoletnim od r. 1895 do r. 1910 wygląd powiatu nowe przybrał formy a rok każdy przynosił ludności nowe zdobycze na polu oświatowym i kulturalnym. Na polu oświatowym w tym czasie wykończone przybrała kształty szkoła ludowa, zorganizowana w sposób znakomity i spełniająca swe zadanie dzięki wytrawnemu kierownictwu, wobec czego w ostatnich latach i w sprawozdaniu Rady szkolnej krajowej o stanie szkolnictwa galicyjskiego, przedłożonem zebranemu w bieżącym roku na sesji Sejmowi, powiat tarnopolski znachodzi się w rzędzie tych nielicznych powiatów w kraju, w których każda gmina posiada szkołę, podczas gdy inne powiaty przez długi jeszcze czas o taki stan rzeczy zabiegać będą. I szkolnictwo średnie w okresie piętnastu lat ostatnich

zyskało nowe zakłady tego typu. Z paralelek gimnazjum polskiego utworzone zostało odrębne gimnazjum z ruskim językiem wykładowym a wzmagająca się frekwencja z rokiem każdym w macierzystym zakładzie, doprowadziła ten zakład do rzędu najliczniejszych w kraju i stworzyła gimnazjum II. z polskim językiem wykładowym. Upośledzone szkolnictwo zawodowe uzyskało w roku 1909 szkołę ślusarstwa maszynowego, połączoną z szeregiem specjalnych kursów jak kurs dla prowadzących samochody, maszyny parowe, kurs kucia koni i t. p., którą szkoła powstaje w tym roku w Tarnopolu dzięki nadzwyczaj ofiarnej pomocy gminy i powiatu.

W kilkunastu ostatnich latach rozwinęły intensywne wszerek i w głąb wkraczającą pracę towarzystwa oświatowe tak polskie, jak i ruskie. Zwłaszcza tarnopolskie Koło Towarzystwa Szkoły ludowej zaczyna w tym czasie pierwszy chlubny okres swej działalności, która wynosi je na czoło towarzystw tego typu w całym kraju. Praca oświatowa dzięki szczupłej garstce ludzi dobrej woli i jak najlepszych chęci a zwłaszcza dzięki niezmordowanym zabiegom jednego człowieka poszczycić się dziś może nadzwyczajnymi wynikami. Podobnie choć na mniejsze daleko rozmiary zakrojoną została praca oświatowa towarzystw ruskich, przede wszystkim „Proświty“, uwzględniającej obok oświatowej także i pracę ekonomiczną.

Ekonomiczny wygląd powiatu tarnopolskiego uległ także w tym czasie zmianom. Rzucona myśl tworzenia towarzystw, opartych na ekonomicznym podłożu, myśl kooperacji, mającej na celu podniesienie materialne uczestników ruchu współdzielczego i uznającej w dobrze pojętej i zdrowo rozumiałej assocyacji rozwój poczucia obywatelskiego i dźwigającej włościan nie tylko ekonomicznie ale i materialnie—stała się życiową dla włościan szkołą wychowawczą, kształcącą w uczestnikach solidarność i karność, uczącą, że we wspólnym, zgodnym działaniu przez kooperację dojść można do pięknych pod każdym względem wyników.

Podobnie jak w kraju całym, tak i w powiecie tarnopolskim ruch assocyacyjny jest już rozpoczęty i z każdym rokiem rozprasza tę niewiarę, z jaką włościanstwo odnosi się do rzeczy nowych, budzących u niego nieufność i płynące z nieufności i niewiary słabe zainteresowanie się sprawami, tak dla niego korzystnymi.

Na polu assocyacji ekonomicznej obok kooperacji kredytowej rozwinęły się w powiecie „Kółka rolnicze“, po-

wstałe i zorganizowane w ostatniem piętnastoleciu, którymto instytucjom przeciwstawili Rusini obok ekonomicznej działalności „Proświty“ Towarzystwo „Silskij Hospodar“, z filią założoną w Tarnopolu w roku 1909. i powołującą rychło pierwszy kurs gospodarczy w Bucniowie w lutym bieżącego roku. „Kółka rolnicze“ zawdzięczają swój rozrost w powiecie dobrze zorganizowanemu Zarządowi powiatowemu, kształcą zawodowo rolników i uczą racjonalnej uprawy roli, służą zabiegom około podniesienia technicznej strony gospodarstwa, rozwijają swą działalność przedewszystkiem w kierunku handlowym przez tworzenie tzw. sklepików wiejskich, które mnożą się w ostatnim roku dzięki utworzeniu w Tarnopolu Składnicy powiatowej „Kółek rolniczych“. Dość silnie na polu kooperacji kredytowej rozwinęły się w ostatnich latach w powiecie „Kasy oszczędności i pożyczek systemu Raiffeisena“, pozostające pod patronatem Wydziału krajowego w tym celu, by spełniały od dłuższego czasu ważną i aktualną kwestyę kredytu włościańskiego. Na polu „Włości rentowych“ też początek został zrobiony.

Znaczny ten proces, rozgrywający się na terenie gminy w powiecie tarnopolskim, był bodźcem do omówienia stosunków oświatowych i kulturalnych w niniejszej pracy.

I. Podział terytoryalny, obszar, gleba.

Pod względem obszaru zajmuje powiat tarnopolski dwudzieste pierwsze miejsce wśród powiatów w kraju, gdy się jednak uwzględni zarządzony po spisie ludności z 31. grudnia 1900 roku podział powiatu złoczowskiego na złoczowski i zborowski o łącznym dawniej obszarze 181.389 hektarów, postąpi powiat tarnopolski, liczący 116.399 hektarów o jedno miejsce w szeregu powiatów politycznych, rozpatrywanych według obszaru. Przoduje innym powiat doliniański, którego obszar wynosi 249.748 hektarów i dwukrotnie przewyższa obszarem powiat tarnopolski — kończy ów szereg powiat podgórski, pięciokrotnie od niego mniejszy.

Ilość gmin administracyjnych i obszarów dworskich, obszar i ludność oraz gęstość zaludnienia podaje następujące zestawienie:

Powiat sądowy	gmin administr.	obszarów dworskich	Obszar w kilom. ²	Ludność w roku 1900	Ile ludzi na 1 km. ²
Mikulińce	19	19	281·75	28.196	100
Tarnopol	63	62	882·24	103.436	117
Razem	82	81	1163·99	131.632	113

Powierzchnia powiatu tarnopolskiego wynosi w całości 116.399 hektarów, z czego opodatkowaną powierzchnię tworzy 111.119 hektarów.

W szczególności z tej cyfry przypada na

rolę	91.242	hekt.
łąki	4.250	"
ogrody	3.341	"
pastwiska	4.032	"
lasy	8.254	"

II. Ludność.*)

Gęstość zaludnienia powiatów kraju podają na podstawie ostatniego spisu ludności następujące cyfry:

Grupa	Ilość mieszkańców na 1 km. ²	Ilość powiatów	Procent
1	40 — 50	4	5
2	50 — 60	2	2
3	60 — 70	4	5
4	70 — 80	13	17
5	80 — 90	12	15
6	90 — 100	10	13
7	100 — 110	14	18
8	110 — 120	6	8
9	120 i więcej	13	17

Powiat tarnopolski należy pod względem zaludnienia do ósmej grupy, w której zajmuje drugie miejsce z ludnością 113 mieszkańców na 1 km².

Należy w tej mierze do powiatów gęsto zaludnionych. Rozmieszczenie w obu okręgach sądowych, mikulinieckim i tarnopolskim nie jest równomierne, mikuliniecki powiat sądowy według ostatniego spisu posiada ludność rzadziej rozmieszczoną i na 1 km² liczył 100 mieszkańców, powiat sądowy tarnopolski gęściej zaludniony, doszedł do cyfry 117 mieszkańców na 1 km².

Przyrost ludności i gęstości zaludnienia w czterech przeprowadzonych spisach ludności w latach 1869, 1880, 1890 i w ostatnim spisie z roku 1900 podaje poniżej umieszczona tabelka:

tach 1869, 1880, 1890 i w ostatnim spisie z roku 1900 podaje poniżej umieszczona tabelka:

* Wykaz szczegółowy miejscowości w Galicyi, wydany przez c. k. centralną Komisję statystyczną. Na podstawie spisu ludności z 31. grudnia 1880 i 1890. Wiedeń 1893.

Orts-repertoire d. Königreichs Galizien auf Grundlage der Volkszählung v. J. 1869 bearb. v. d. k. stat. Central — Commission. Wien 1874.

Skorowidz gminny Galicyi, opracowany na podst. spisu ludności z d. 31. grudnia 1900, wyd. przez c. k. centr. Komisję statystyczną. Wiedeń 1907.

Podręcznik statystyki Galicyi, wydany przez krajowe Biuro statystyczne pod red. Dra Tadeusza Piłata. Ostatni spis w t. VIII. Część I. i II. Lwów 1908

Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, wydane przez kraj. Biuro stat. pod red. Dra Tadeusza Piłata. Ostatni spis: Dr. Józef Buzek: Rozsiedlenie ludności Galicyi według wyznania i języka w t. XXI. zesz. II. Lwów 1909.

Okręg sądowy	Obszar w km ²	Ludność w roku 1869		Ludność w roku 1880		Ludność w roku 1890		Ludność w roku 1900	
		Na 7 km ²	Ludzi	Ludność w roku 1880	Na 1 km ²	Ludność w roku 1890	Na 1 km ²	Ludność w roku 1900	Na 1 km ²
Mikulinie	281.75	22.174	79	25.445	90	26.471	94	28.196	100
Tarnopol	882.24	69.932	79	83.225	94	93.535	106	103.436	117
Razem	1163.99	92.106	79	108.670	93	120.006	111	131.632	113

Wzrost ludności cywilnej w powiecie tarnopolskim od r. 1869.

Powiat	Ludność cywilna w roku			Przeciętny roczny przyrost w %		
	1869	1880	1890	1869	1880	1890
Tarnopol	92.070	108.592	118.431	1.43	0.87	0.93

Spis ludności z roku 1869 wykazuje równomierne rozmieszczenie ludności zarówno w mikulinieckim, jak i w tarnopolskim okręgu sądowym tak, że na całej przestrzeni powiatu administracyjnego na 1 km² mieszka 79 mieszkańców. W następnych spisach z lat 1880, 1890 i 1900 rozmieszczenie ludności ulega zmianie, okręg sądowy mikuliniecki postępuje powoli, w roku 1880 na 1 km² ma 90, dalej 94, w roku 1900 osiąga cyfrę 100 mieszkańców. O wiele znaczniejszą jest gęstość w tarnopolskim okręgu sądowym, gdzie w tych latach osiągnęła ona cyfrę 94, 106, wkońcu

117 mieszkańców na 1 km² a w ogóle osiągnęła jedno z pierwszych miejsc wśród powiatów w kraju.

Gęstość zaludnienia jest zawsze najogólniejszym wykładnikiem rozwoju gospodarczego i tych kierunków, w jakich on postępuje, czy idzie torami uprawy ziemi, czy drogą rozwoju przemysłowego i stosunków miejskich, wskazuje też niewątpliwie zwłaszcza na terenie takim, jak tarnopolski, na granice, do jakich drogą spadku, kupna, działu familijnego doszło rozdrobnienie ziemi. W tym wypadku niezbyt korzystne są objawy zaludnienia, gdy niema różnorodności zajęć gospodarczych. Na znaczną gęstość tarnopolskiego powiatu wpływa niewątpliwie jego centrum tj. Tarnopol, który według ostatniego spisu ludności z roku 1900 liczył 30.415 mieszkańców. Gdy w powiecie istnieje tak znaczne środowisko ludności, musi on wykazywać znaczne cyfry gęstości zaludnienia, wobec czego wierny obraz stosunków zaludnienia powiatu zawiera poza obrębem większego miasta ludność niejednokrotnie o wiele rzadziej rozmieszczoną, aniżeli wynikałoby z przeciętnej cyfry. To też niektórzy statystycy wyłączają obszar i ludność znacznie większego miasta z obszaru i ludności powiatu, w którym wpływa ono na wysoką cyfrę gęstości zaludnienia i aby dać rzeczywisty obraz stosunków gęstości zaludnienia podają cyfry jego obszaru i gęstości po wyłączeniu miasta. Wyłącza się zazwyczaj miasta, liczące powyżej 10.000 mieszkańców. W takim wypadku liczyłby powiat tarnopolski po wyłączeniu Tarnopola w spisie ludności z roku 1880 74 mieszkańców na 1 km² a nie 93, wobec czego zmieniłby się też i porządek w następstwie powiatów politycznych według gęstości zaludnienia, w którym powiat tarnopolski zajmowałby 43-cie miejsce zamiast dwudziestego. Mimo, że powiat nie posiada rozwiniętego przemysłu i niemal wyłącznie panuje na jego obszarze uprawa ziemi, gęstość powiatu jest znaczną tak, że w niektórych gminach zachodzi brak proporcji pomiędzy uprawianymi gałęziami gospodarstwa i płynącym z nich zarobkiem z jednej a cyfrą ludności, przypadającą do wyżywienia z drugiej strony, wobec czego w ostatnich czasach poczyna się objawiać tendencja emigracyjna.

Obok gęstości ¹⁾ zaludnienia ważną rolę odgrywa aglomeracja czyli skupienie ludności w osadach, wyjaśnia bowiem pod wieloma względami kierunki gospodarcze kraju, w szczególności powiatu.

¹⁾ Fr. Bujak : Galicya T. I Lwów 1908.

Aglomerację w tarnopolskim powiecie według ostatniego spisu ludności przedstawia następujące zestawienie :

Gmin	Mieszkańców		% ogółu ludności powiatu
7	— — 500	2.818	2·1
33	500 — 1.000	25.083	19·2
20	1.000 — 1.500	23.895	18·2
7	1.500 — 2.000	12.535	9·5
9	2.000 — 2.500	19.641	14·9
2	2.500 — 3.000	5.629	4·2
—	3.000 — 3.500	—	—
2	3.500 — 4.000	7.462	5·5
2	4.000 i wyżej	34.569	26·4

Miasto Tarnopol liczyło w roku 1869. 20.087 mieszkańców tj. 21⁰/₀ całego powiatu, w roku 1880 25.819 tj. 21⁰/₀, w roku 1890 27.405 tj. 22⁰/₀, w roku 1900 30.415 tj. 23⁰/₀ Mikulińce w tych okresach spisu ludności wykazują: 3.506, 3.750, 3.835 wkońcu 3.660 mieszkańców, tworzą więc 3, 3, 3 i 2·7⁰/₀ całego powiatu.

Nader słaby przyrost wykazują w okręgu sądowym mikulińskim gminy: Biało-skórka, Czartorya, Gra-

bowiec, Konopkówka, Krzywki, Smolanka a w okręgu sądowym tarnopolskim: Chodaczków Mały, Iwaczów Górny, Kipiaczka i Krasówka. Wstecz cofnęły się gminy: Mikulińce (w r. 1890 — 3.835, w r. 1900 — 3.660 tj. o 4·7⁰/₀) oraz gminy Bucniów, Kokutkowce i Zarudzie.

Najwyższą ludność nie wliczając Tarnopola liczyły Kupczyńce (4.154) i przewyższały ludność Mikuliniec o 248 mieszkańców, trzecie w szeregu miejsce zajmują Mikulińce (3.660), dalej Nastasów (3.556), Ładyczyn (2.902), zatem gminy o ludności przeważnie ruskiej. Najwięcej gmin wykazuje ludność, wahająca się pomiędzy cyfrą 500 a 1.000 mieszkańców, do którejto grupy należy 33 gmin, wykazujących 25.083 mieszkańców tj. 19·2⁰/₀ ogółu ludności powiatu, niemniej licznie oscyluje ludność w granicy 1.000 — 1.500, w obrębie której mieści się 20 gmin, stanowiących z ludnością 23.895 mieszkańców 18·2⁰/₀ ludności powiatu. Gmin o nieznacznej ludności jest w powiecie niewiele, w mikulińskim okręgu sądowym: Konopkówka, Krzywki, w tarnopolskim gminy: Czołhańszczyzna, Konstantynówka, Nosowce, Rusianówka i Zarudzie. Siedm tych gmin, których cyfra ludności w każdej z nich nie przekracza cyfry 500 mieszkańców, stanowi z cyfrą 2.818 — 2·1⁰/₀ ogólnej ludności powiatu. Najniższą cyfrę ludności przedstawia Rusia-

nówka, która liczyła w roku 1900—291 mieszkańców zatem 0·2⁰/₁₀ ogółu ludności powiatu.

Stosunek procentowy ludności ze względu na płeć przedstawia na podstawie ostatniego spisu następująca tabelka:

Powiat (okręgi sądowe)	Ludność			
	Mężczyzn		Kobiet	
	ogół- łem	%	ogół- łem	%
Mikulińce	13.795	48·93	14.401	51·07
Tarnopol	51.670	49·95	51.766	50·05
Starostwo Tarnopol	65.465	49·73	66.167	50·27

Co do stosunku liczebnego obu płci zajmuje Galicya pośrednie stanowisko wśród krajów europejskich. Ostatni spis ludności wykazuje w tarnopolskim powiecie 49·73⁰/₁₀ mężczyzn (65.465) i 50·27⁰/₁₀ kobiet (66.167). Z porównania z innymi powiatami kraju wynika, że tarnopolski powiat z 49·73⁰/₁₀ mężczyzn zajmuje wśród powiatów w kraju 27-me miejsce po powiecie przemyskim, o najwyższym procencie ludności męskiej (52·20⁰/₁₀). Procent ludności żeńskiej powiatu wyższy, bo 50·27⁰/₁₀ ogólnej ludności liczący, w szeregu powiatów osiągnął 54-te miejsce po powiecie nadwórniańskim, gdzie procent kobiet wynosił 56·18⁰/₁₀, podczas kiedy najmniejszą cyfrę procentową ludności męskiej spotykamy w powiecie krośnieńskim (47·16⁰/₁₀), żeńskiej w krakowskim (48·88).

Polska a ruska ludność powiatu pod względem języka towarzyskiego.

Powiat	Spis ludności w roku	Język towarzyski			
		polski		ruski	
		ilość	%	ilość	%
Tarnopol	1880	31.542	29·	63.637	58·
	1890	55.193	46·1	61.915	51·7
	1900	58.168	44·	69.435	53·
Przyrost	od r.1890	2.975	5·4	7.520	12·1
Ubytek	do r.1900	—	—	—	—

Z ludności powiatu tarnopolskiego na podstawie ostatniego spisu z r. 1900 wypada w okręgu sądowym mikulinieckim na

	język polski	42·2 ⁰ / ₀
	„ ruski	57·3 ⁰ / ₀
	„ niemiecki	0·5 ⁰ / ₀
w okręgu sądowym tarnopolskim na		
	język polski	45·0 ⁰ / ₀
	„ ruski	51·8 ⁰ / ₀
	„ niemiecki	2·9 ⁰ / ₀
	„ inny	0·3 ⁰ / ₀

Razem na powiat polityczny tarnopolski wypada na

	język polski	44·4 ⁰ / ₀
	„ ruski	53·0 ⁰ / ₀
	„ niemiecki	2·4 ⁰ / ₀
	„ inny	0·2 ⁰ / ₀

Rozsiedlenie się ¹⁾ ludności polskiej powiatu według ilości Polaków w poszczególnych gminach administracyjnych podaje poniżej zestawienie, które wykazuje liczbę gmin politycznych i rozmieszczenie w nich ludności polskiej.

I tak w powiecie tarnopolskim niema żadnej gminy, w którejby nie było polskiej ludności. W szczególności w okręgu sądowym mikulinieckim liczba Polaków

101 — 200	w 4 gminach	wynosiła razem	584
201 — 300	„ 1 gminie	„ „	299
301 — 400	„ 4 gminach	„ „	1.432
401 — 500	„ 3 „	„ „	1.428
501 — 750	„ 3 „	„ „	1.757
751 — 1.000	„ 2 „	„ „	1.718
1.000 — i wyżej	2 „	„ „	4.678

razem więc w tym okręgu w 19 gminach mieszkało 11.896 Polaków,

w okręgu sądowym tarnopolskim liczba Polaków

— 50	w 3 gminach	wynosiła razem	94
51 — 100	„ 9 „	„ „	746
101 — 200	„ 14 „	„ „	2.068
201 — 300	„ 6 „	„ „	1.512
301 — 400	„ 7 „	„ „	2.368
401 — 500	„ 6 „	„ „	2.603
501 — 750	„ 7 „	„ „	4.222
750 — 1.000	„ 2 „	„ „	1.718
1.001 — i wyżej	9 „	„ „	30.941

¹⁾ Wiadomości statystyczne Tom XXI. Zeszyt II. Tablica V.

Razem w okręgu sądowym tarnopolskim mieszkało w 63 gminach 46.272 ludności polskiej.

W ogóle w okręgu sądowym mikulinieckim 11.896
tarnopolskim 46.272
zestawienie "zatem" ogólne wykazuje w powiecie tarnopolskim 58.168 Polaków.

Powiat tarnopolski ¹⁾ według językowego charakteru poszczególnych gmin w dniu 31. grudnia 1900 r. obejmował w okręgu mikulinieckim :

6 gmin przeważnie polskich z absolutną większością polską

1 gminę ze względną większością polską czyli taką gminę z polsko-ruską ludnością, w której ludność ruska wynosiła do 30 pr., podczas gdy w pięciu innych gminach ludność ruska wynosiła od 30 pr. — 50 pr. w tem jedną gminę polsko-rusko-niemiecką z mniejszością ruską i mniejszością niemiecką.

12 gmin przeważnie ruskich z większością absolutną. W liczbie tej było gmin rusko-polskich z mniejszością polską od 10 pr. — 30 pr. — 8, dalej 4 gminy rusko-polskie z mniejszością polską od 30 pr. — 50 pr.

w okręgu sądowym tarnopolskim mamy 63 gmin, wśród których było :

17 gmin przeważnie polskich z większością absolutną, w tym szeregu gmin spotykamy 5 gmin czysto polskich, 7 gmin polsko-ruskich z mniejszością ruską od 10 pr. — 30 pr., wreszcie 5 gmin polsko-ruskich z mniejszością ruską od 30 pr. — 50 pr.

Gmin przeważnie ruskich z większością absolutną liczył okręg sądowy tarnopolski

46, w tej liczbie 6 gmin czysto ruskich

28 gmin rusko-polskich z mniejszością polską od 10 pr. — 30 pr. i

12 gmin rusko-polskich z mniejszością polską od 30 pr. — 50 pr.

Ogólne zestawienie powiatu tarnopolskiego ze względu na językowy charakter poszczególnych gmin w dniu 31. grudnia 1900 roku przedstawia się :

Liczba ogólna gmin powiatu wynosi 82, w niej

a) 23 gmin przeważnie polskich z absolutną większością i

1 gmina przeważnie polska ze względną większością
a to

5 gmin czysto polskich,

---

¹⁾ Wiadomości statystyczne. j. w. Tablica II.

8 gmin polsko-ruskich z mniejszością ruską od 10 proc.—30 proc.,

10 gmin polsko-ruskich z mniejszością ruską od 30 proc.—50 proc. i

1 gmina polsko-rusko-niemiecka z mniejszością ruską i mniejszością niemiecką.

b) 58 gmin z absolutną większością ruską

a to

6 gmin czysto ruskich

36 gmin rusko-polskich z mniejszością polską od 10 proc.—30 proc. i

16 gmin rusko-polskich z mniejszością polską od 30 proc.—50 proc.

Pod względem języka towarzyskiego¹⁾ było w powiecie w r. 1900 narodowości

polskiej	58.168
ruskiej	69.435
niemieckiej	3.093
innej	936

W porównaniu z rokiem 1890 wzrost ludności powiatu w dziesięcioleciu 1890—1900 pod względem narodowości przedstawia się następująco: przyrost narodowości polskiej wyniósł 2.975 mieszkańców t. j. 5·4 proc., ruskiej osiągnął cyfrę 7.520, co czyni w procentach 12·1, niemiecka wreszcie ludność wzrosła w tym okresie o 666 mieszkańców t. j. 27·4 proc., w czem znaczny procent protestantów we wsi Konopkówce.

W porównaniu z dziesięcioleciem 1880—1890 narodowość polska okazuje bardzo znaczny przyrost, wynoszący 74·9 proc., po którym w następnem dziesięcioleciu spada do 5·4 proc. przyrostu, podczas kiedy narodowość ruska w latach 1880—1890 traci 2·6 proc. t. j. 1.722 mieszkańców, wskutek jednak wzrastającego w następnych latach uświadomienia narodowego zyskuje 12·1 proc., narodowość niemiecka, do której przeważnie zaliczają się żydzi a tylko część osady Konopkówki, traci 81·3 proc., z ogólnej cyfry 13·075 (—10.648), w dziesięcioleciu 1890—1900 wzrasta jednak o 666 mieszkańców, co czyni 27·4 proc.

Stosunek obu narodowości polskiej i ruskiej w powiecie wyrażają według spisu ludności z r. 1900 cyfry 58.168 : 69.435 t. j. w procentach 44·1 : 52·7.

Na obszarze polsko-ruskim powiatu tarnopolskiego zaznacza się jakby równowaga obu narodowości. Najsilniejsze

1) Podręcznik statystyki Galicyi I. VIII. Cz. 1. 26.

powiaty pod względem języka polskiego, jako języka ludności, postępują w następującym porządku : miasto Lwów, Jarosław, Sanok, powiat Lwów, Przemyśl, Trembowla, Skalat, Tarnopol, Cieszanów, Husiatyn, Mościska i Buczac, wszystkie bowiem mają ponad 40 proc. Polaków a razem tworzą połowę całej sumy powiatów i więcej aniżeli połowę 54 proc. ludności Galicji wschodniej.

LUDNOŚĆ POLSKA W POWIECIE TARNOPOLSKIM:

rodz. 1 : 440.000

W szczególności stosunek ten na wsi w tarnopolskim powiecie przedstawia się następująco :

Ludność prawie polską, wynoszącą 90 — 100 proc., liczyło 5 gmin powiatu t. j. Chodczków Wielki, Czernielów Mazowiecki, Draganówka, Janówka i Poczapińce. Z tych

pierwsza gmina, trzecia i dwie dalsze leżą w zwartym klinie południowo-zachodnim, ciągnącym się z miasta od strony Zagrobeli (80 proc.) a leżąc w pobliżu miasta i w ciągłej z niem pozostając styczności małe poniosły straty na rzecz elementu ruskiego. Ludność tych czterech gmin z największym zasiedleniem polskim wynosi 6.004 mieszkańców, co czyni 4·6 proc. ogólnej ludności powiatu, ludność ruska wśród tej potężnej wyspy polskiej wynosi 449 mieszkańców. Na czele gmin polskich kroczy Czernelów Mazowiecki (prawie 100 proc.), na krańcu wschodniej połaci powiatu w krętej dolinie rzeki Gniłej.

Złoczowsko-tarnopolski czworobok smug¹⁾ polskich obejmuje powiaty podolskie: Tarnopol, Zbaraż z Nowem Siołem, Skatlat z Podwołoczyskami, dalej cztery gminy z północnego skrawka mikulinieckiego okręgu sądowego i kilka południowych powiatów. W czworoboku tym na terenie tarnopolskiego powiatu rozróżniamy wybitną smugę, przecinającą powiat od strony Kozłowa i dążącą w kierunku Zbaraża. Składa się ona z najpotężniejszych na całym obszarze wysp polskich, tworzących jeden nieprzerwany łańcuch gmin polskich od Budyłowa nad Strypą przez Tarnopol i Zbaraż aż do samej granicy rosyjskiej. Ze względu na naturalną formację dzieli Dr. Buzek wyspę kozłowsko-tarnopolsko-zbaraską na cztery części: wyspę kozłowską, draganowiecką, tarnopolską i zbaraską.

Wyspę draganowiecką tworzą cztery gminy przeważnie rzymsko-katolickie: Draganówka, Poczapińce, Zabojski i Chodacków Wielki. W przyległej gminie Bucniów żyje silna nader większość polska, spis ludności z r. 1900. wykazał tu nawet według języka towarzyskiego większość polską.

Wyspa tarnopolska nad Seretem składa się z miasta Tarnopola, z gmin Zagrobeli i Janówki, graniczącej bezpośrednio z polską wyspą draganowiecką. Z wyjątkiem gminy Janówki i Zagrobeli jest Tarnopol bezpośrednio otoczony tylko gminami ruskimi ze słabymi mniejszościami polskimi. Silne mniejszości polskie wykazują tylko gminy Petryków, Biała, Bajkowce i Rusianówka, która liczy tylko ¹/₅ część ludności wyznania rzymsko-katolickiego a silna mniejszość powstaje dzięki temu, że część ludności greckokatolickiej przyznaje się w dwóch ostatnich spisach do języka polskiego.

Wyspa polska zbaraska obejmuje na terenie powiatu tarnopolskiego gminę Czernelów Mazowiecki i Czołhań-

¹⁾ Wiadomości statystyczne; j. w. 97.

szczyzną, z tych gmin pierwsza leży w pobliżu Tarnopola i graniczy bezpośrednio z Bajkowcami.

W smudze Zbaraż-Założce, ciągnącej się w ramach między Seretem a granicą rosyjską na granicy powiatu tarnopolskiego i zbaraskiego od obu tych miast aż po Założce brak większych wysp polskich tak, że przeważają tutaj gminy ruskie ze słabymi mniejszościami polskimi, wśród których na terenie tarnopolskiego powiatu leżą następujące wysepki polskie: płotycka nad Seretem, leży na północ od Tarnopola i utworzoną jest jedynie przez gminę Płotycz. Wyspa gminy Łozowa tuż pod Tarnopolem oddalona jest od tego miasta o 9·1 km. w kierunku północno-wschodnim. Silną mniejszość polską wykazuje położona na północ od Tarnopola gmina Ihrowica. Podobnie wyspę gminy Obarańce, w pobliżu Ihrowicy a od Tarnopola o 25 km. w kierunku północno-zachodnim leżącą, tworzy jedynie gmina tejsamej nazwy.

W smudze Jezierna-Założce w skład pierwszej wyspy wchodzi obok innych także gminy powiatu tarnopolskiego: Seredyńce i Kokutkowce. Z wyspą tą graniczą bezpośrednio dwie gminy z silną mniejszością polską: Cebrow i Issypowce. Smugę silnych mniejszości polskich tworzy na północ od wyspy jezierniańskiej gmina Nosowce i kilka innych gmin, leżących na terenie powiatu zborowskiego.

Smuga polska Borki Wielkie — Tarnoruda poczyna się w odległości 13·6 km. od Tarnopola w kierunku wschodnim w Borkach Wielkich i z polską wyspą gminy Borki Wielkie tworzy przez Panasówkę wielką wyspę skałacką i kończy się na granicy rosyjskiej Tarnorudą.

Tuż obok tej głównej smugi leży wyspa baworowska na granicy okręgu sądowego tarnopolskiego i mikulinieckiego. Wyspa gminy Borki Wielkie składa się z tejże gminy, której ludność rzymsko-katolicka jest równie silną jak grecko-katolicka. Silne mniejszości polskie mają sąsiednie gminy Romanówka, Stupki i Dyczków. Według spisu z roku 1900. — jak stwierdza Dr. Buzek — Dyczków jest wykazany jako gmina czysto-ruska, jestto jednak błąd, w roku bowiem 1890. przyznała się liczna ludność rzymsko-katolicka i izraelska tej gminy do języka polskiego.

Wyspę tę tworzą dwie przeważnie polskie gminy: Baworów i Białoskórka. Silne mniejszości polskie wykazują sąsiednie gminy: Zastawie i Grabowiec, Zaścianka i Toustoług.

Trzy gminy powiatu liczyły 80%—90% ludności polskiej t. j. Mikulińce, Seredyńce i Zabojski, które należą do obszaru południowo-zachodniego, jaki wraz z Zagrobelą

i Zabojkami tworzy zwarty obszar polskiego zasiedlenia o łącznej polskiej ludności, wynoszącej 8.807 mieszkańców.

70% — 80% polskiej ludności liczyły gminy: Kokutkowce, Łozowa, Płotycz i Zagrobela. W czterech gminach ludność polska wynosiła 60%—70%. Do tej grupy należy: Bucniów, Czołhańszczyzna, Obarzańce i Wola Mazowiecka; w siedmiu miała przewagę liczebną, nie wszędzie faktyczną, licząc 50% — 60% w gminach: Baworowie, Białoskórce, Borkach Wielkich, Grabowcu, Czartoryi, Issypowcach i Tarnopolu. Z gmin tych: Baworów, Białoskórka i Grabowiec leżą zwartym szeregiem na lewym brzegu Gniezny.

Wszystkie pozostałe gminy w liczbie 59 liczą poniżej 50% ludności polskiej, w szczególności 7 gmin 40%—50%, 10 gmin 30%—40%, 14 gmin 20%—30%, 21 gmin 10%—20%, wkońcu 7 gmin z ludnością polską poniżej 10%. Do tej ostatniej kategorii należą gminy, w których ludność polska z biegiem lat coraz bardziej zanika. Leżą one w tarnopolskim okręgu sądowym. Wśród nich gmina Domamorycz wykazuje najmniejszy procent ludności polskiej (2,5%). W szeregu tych gmin postępują dalej: Worobijówka (4%), Kurowce (5,5%), Dyczków, Mszaniec, Zarudzie (po 9%), wkońcu Czystylów (10%). Znaczny spadek przedstawia Worobijówka, gdzie ludność polska stopniała do 4%, Dyczków, gdzie nastąpiło obniżenie ludności polskiej — jak wyżej podnieśliśmy — Zarudzie z 82% spadkiem ludności, wkońcu Czystylów, gdzie obniżenie ludności polskiej wyniosło 27%. Znaczne straty żywołu polskiego w niektórych gminach wystąpią w tem pełniejszym świetle, gdy porównamy stan ich z roku 1900. ze spisem dusz, należących do parafii okręgu tarnopolskiego w roku 1786. I tak n. p.

liczyły	w r. 1786.	1900.
Kurowce ¹⁾	128 dusz	41 dusz

Gmin z większością ruską jest w powiecie 57. Z nich część przeważna koncentruje się w granicy 80%—90%, do którejto kategorii należy 21 gmin, podczas gdy 6 gmin osiągnęło najwyższy procent.

Najsilniejszą masą zaległa ludność ruskiej narodowości gminy: Domamorycz (97,5%), Worobijówkę (96%), Kurowce (94,5%), Dyczków, Mszaniec i Zarudzie (po 91%).

80%—90% ludności ruskiej liczy 21 gmin, z tych dwie w mikulinieckim, 19 w tarnopolskim okręgu sądowym, 15 gmin liczy 70%—80%, 8 gmin 60% — 70%, 7 gmin 50%

¹⁾ Novissima regulatio parochiarum lat. rit. in Circulo Tarn. a. 1786. Archiwum Koła T. S. L. w Tarnopolu.

—60⁰/₀, reszta liczy poniżej 50⁰/₀ z tem, że 7 gmin rozwija się w granicy 40⁰/₀ — 50⁰/₀.

Bujak¹⁾ w powolnym i stosunkowo nieznacznym wzroście ludności polskiej w Galicyi wschodniej nie widzi działalności celowej, ale czynniki bezpośrednie, od woli społeczeństwa polskiego niezależne. Przedewszystkiem niema dotąd żadnej poważniejszej imigracji polskiej z Galicyi zachodniej, niema t. zw. „kolonizacyi mazurskiej“, polegającej na parcelacyi obszarów dworskich między przybyszów z zachodu. Wzrost swój zawdzięczają Polacy po największej części swemu naturalnemu przyrostowi. Płodność ludności polskiej jest nieco mniejszą, niż ruskiej, ale też i śmiertelność mniejsza dzięki lepszym warunkom higienicznym a co za tem idzie i przeciętna długość życia większa. Podnieść wkońcu należy, że ostatni spis ludności wykazywał tylko w samej Bukowinie 39.724 osób, przynależnych do Galicyi wschodniej, w tej liczbie 28⁰/₀ ludności polskiej.

¹⁾ Bujak: Galicya. Tom. I. 75.

Ludność powiatu tarnopolskiego pod względem wyznaniowym.

Powiat tarnopolski w roku	W Y Z N A N I E				R A Z E M					
	rzymsko- katol.		żydowskie		inne					
	ilość	%	ilość	%	ilość	%				
1880.	30.302	27·9	58.926	54·3	19.027	17·5	415	0·3	108.670	—
1890.	34.167	28·4	65.581	54·7	20.026	16·7	232	0·2	120·006	—
1900.	38.824	29·5	72.829	55·3	19.740	15·0	239	0·2	131·632	—
Przyrost	4.657	13·6	7.248	11·1	—	—	7	3·0	—	—
Ubytek	—	—	—	—	286	1·4	—	—	—	—

Gminy polityczne powiatu według wyznaniowego¹⁾ swego charakteru w dniu 31. grudnia 1900. r. przedstawiały się następująco :

W okręgu mikulinieckim nie było gmin czysto rzymsko-katolickich, ani gmin przeważnie rzymsko-katolickich z mniejszością grecko-katolicką, izraelską i ewangelicką. Natomiast wyznanie grecko-katolickie z większością absolutną istniało w 16 gminach z większością względną w dwóch. Jedna gmina wśród nich była czysto grecko-katolicką, w 8 gminach mniejszość rz. katolicka wynosiła od 10 % — 30 %, w 9 też mniejszość od 30 % — 50 %, wkońcu w jednej gminie mniejszość ewangelicka wynosiła poniżej 30%. Ponadto liczył okręg mikuliniecki jedną gminę przeważnie izraelską z większością ab-

solutną. W gminie tej zarówno rzymsko-katolicka jak grecko-katolicka mniejszość liczyła poniżej 30 %. Wkońcu liczył okręg ten dwie gminy z dwiema mniejszościami.

Okręg sądowy tarnopolski mieścił w sobie 14 gmin z przeważnie rzymsko katolicką większością, z których absolutną większość zaznaczają wykazy statystyczne w 12 gminach, większość względną w 2 gminach. Gmin czysto rzymsko-katolickich w okręgu tym niema, natomiast gmin

¹⁾ Wiadomości statystyczne tablica j. w. I.

z mniejszością grecko-katolicką od 10 % — 30 % było 9, z mniejszością izraelską poniżej 30 % jedna. Gmin przeważnie grecko-katolickich z większością absolutną było 48, z nich czysto grecko-katolickich 12, z mniejszością rzymsko-katolicką od 10 % — 30 % 26, od 30 % — 50 % 10, z mniejszością izraelską poniżej 30 % jedna. Podczas gdy okręg mikuliniecki liczył jedną gminę przeważnie izraelską z większością absolutną, istniała w okręgu tarnopolskim jedna gmina przeważnie izraelska z większością względną. Gmin czysto izraelskich nie było, w jednej spotykamy mniejszość rzymsko-katolicką poniżej 30 proc., w jednej wkońcu taką samą mniejszość grecko-katolicką. Wkońcu podnieść należy, że w okręgu były trzy gminy z dwiema mniejszościami.

Rekapitulacya całego powiatu tarnopolskiego według wyznaniowego charakteru poszczególnych gmin z uwzględnieniem obu okręgów sądowych wykazuje:

12 gmin przeważnie rzymsko-katolickich z większością absolutną i

2 gminy z taką ludnością z większością względną.

Gmin czysto rzymsko-katolickich nie było, natomiast istniało 9 gmin wyznania rzymsko-katolickiego, w których mniejszość grecko-katolickiego wyznania wynosiła od 10 proc. — 30 proc., w 5 gminach od 30 proc. — 50 proc., w jednej przeważnie rzymsko-katolickiej mniejszość izraelska wynosiła poniżej 30 proc.

Gmin przeważnie grecko-katolickiego wyznania z większością absolutną było 64, z większością względną 2, razem 66, z tych gmin czysto grecko-katolickich było 13, grecko-katolickich z rzymsko-katolicką mniejszością od 10 proc. do 30 proc. — 26, od 30 proc. — 50 proc. 19, z izraelską mniejszością poniżej 30 proc. jedna, wkońcu również jedna z mniejszością ewangelicką poniżej 30 proc. Dwie były gminy przeważnie izraelskie, z niej jedna z większością absolutną, jedna względną.

Gmin czysto izraelskich nie było, z gmin tych jedna i druga miała mniejszość rzymsko-katolicką poniżej 30 proc., a obie też z takim samym procentem mniejszość grecko-katolicką. Gmin z dwiema mniejszościami było w powiecie 5.

Rozsiedlenie ludności różnych wyznań¹⁾ według wyznaniowego charakteru poszczególnych gmin na podstawie ostatniego spisu ludności jest tego rodzaju, że w okręgu mikulinieckim większość ludności gminy wyznania grecko-

¹⁾ Wiadomości statystyczne. j. w. tablica III.

katolickiego jest absolutną w 16 a względną w dwóch gminach. W pierwszym wypadku z ludności tych gmin, wynoszącej w ogóle 22.340 mieszkańców, było rzymsko-katolickiego wyznania 5.504, grecko-katolickiego 16.018, izraelickiego 817, innego 1. Z całej tej ludności procentowo wypada na rzymsko-katolickie wyznanie 24·6, grecko-katolickie 71·1, izraelickie 3·7. Względna większość wyznania ludności grecko-katolickiej obejmuje w tym okręgu dwie gminy z ogólną cyfrą ludności 1.854 a w szczególności wyznania rzymsko-katolickiego 778, grecko-katolickiego 842, izraelickiego 119, innego 115, w procentowym oświetleniu stosunki te wyrażają się 42·0, 45·4, 6·4, 6·2. Izraelici absolutną większość mają w jednej gminie, w której ludność w ogóle wynosi 4.002, w czym rzymsko-katolickiego wyznania było 976, grecko-katolickiego 696, izraelickiego 2.330, w procentach: 24·4, 17·4, 58·2. W ogóle zatem okręg miikuliniecki pod względem roziedlenia się ludności różnych wyznań wykazuje w 19 gminach z ogólnej cyfry 28.196 ludności rzymsko-katolickiej 7.258 (25·7 proc.), grecko-katolickiej 17.556 (62·3 proc.), izraelickiej 3.266 (11·6), innego wyznania 116 (0·4 proc.)

W tarnopolskim okręgu sądowym rzymsko-katolickie wyznanie absolutnej większości ludności gmin zachodziło w 12 gminach, których ludność w ogóle wynosiła 14·543, w czym 10.735 (73·8 proc.) rzymsko-katolickiego wyznania, 3.253 (22·4 proc.) grecko-katolickiego, 551 (3·8 proc.) mojżeszowego i 4 innej; względna większość tej ludności zachodziła w dwóch gminach o ludności 3.340, z czego 1.622 wyznania rzymsko-katolickiego (48·6 proc.), 1.560 grecko-katolickiego (46·7 proc.), 157 izraelickiego (4·7 proc.) i 1 innego. Absolutna większość grecko-katolickiej ludności zachodziła w 48 gminach o łącznej ludności 55.138 mieszkańców, w czym 10.965 (20·0 proc.) rzymsko-katolickiego, 41.877 (75·9 proc.) grecko-katolickiego, 2.273 (4·1 proc.) izraelickiego, 23 innej. W ogóle zatem w tarnopolskim okręgu sądowym wśród 103.436 mieszkańców było 31.566 (30·6 proc.), rzymsko-katolickiego, 55.273 (53·4 proc.) grecko-katolickiego, 16.474 (15·9 proc.) izraelickiego i 123 innego (0·1 proc.)

Powiat tarnopolski liczył zatem w ostatnim spisie ludności 131·632 mieszkańców, z ludności tej było wyznania:

rzymsko-katolickiego	38.824 (29·5 proc.)
grecko-katolickiego	72.829 (55·3 proc.)
izraelickiego	19.740 (15·0 proc.)
innego	239 (0·2 proc.)

Rozsiedlenie się ludności rzymsko-katolickiej¹⁾ w powiecie tarnopolskim w poszczególnych gminach administracyjnych według okręgów sądowych przedstawia się następująco :

Okręg mikuliniecki liczył gmin politycznych, których liczba mieszkańców wyznania rzymsko-katolickiego wynosiła mieszkańców :

51 — 100	w 1 gminie	razem	51
101 — 200	" 3 gminach	"	377
201 — 300	" 4 "	"	1.068
301 — 400	" 5 "	"	1.696
401 — 500	" 2 "	"	899
501 — 750	" 2 "	"	1.150
751 — 1000	" 1 gminie	"	976
1001—i wyżej	" 1 "	"	1.041

Razem liczył okręg mikuliniecki w 19 gminach 7.258 mieszkańców rzymsko-katolickiego wyznania.

Okręg sądowy tarnopolski liczył mieszkańców rzymsko-katolickiego wyznania :

— 50	w 7 gminach	razem	167
51 — 100	" 8 "	"	641
101 — 200	" 13 "	"	1.857
201 — 300	" 9 "	"	2.261
301 — 400	" 6 "	"	2.118
401 — 500	" 5 "	"	2.196
501 — 750	" 4 "	"	2.506
750 — 1000	" 5 "	"	4.642
1000 — i wyżej	" 6 "	"	15.178

Razem w okręgu tarnopolskim w 63 gminach politycznych mieszkało 31.566 mieszkańców wyznania rzymsko-katolickiego, a razem w powiecie w 82 gminach 38.824 mieszkańców tegoż wyznania.

Stosunki pod względem wyznaniowym polskiej i ruskiej ludności przedstawia następujące zestawienie :

Spis ludności w roku	L U D N O Ś Ć					
	rzymsko katolicka	Przy- rost	%	grecko katolicka	Przy- rost	%
1880.	30.302	3.865	12·7	58.926	6.655	11·2
1890.	34.167	4.657	13·6	65.581	7.248	11·1
1900.	38.824	—	—	72.829	—	—

¹⁾ Wiadomości statystyczne. j. w. tablica VI.

Stosunek ten wyraża się w cyfrach: rzymska-katolicka ludność osiągnęła cyfrę 38.824 (29·5 proc.), grecko-katolicka 72·829 (55·3 proc.). Oscylowanie ludności pod względem wyznaniowym wykazuje, że ludność obrządku łacińskiego mimo znacznie gorszego uposażenia wzrasta w roku 1880. o 12·7 proc., w r. 1890. o 13·6 pre. czyli stanowi w r. 1880. ogółu ludności powiatu 27·8 proc., w roku 1890.—28·4 proc., w r. 1900. — 29·4 proc., podczas kiedy ludność obrządku grecko-katolickiego w tych latach wzrasta najpierw o 11·2 proc., stosunek procentowy cofa się następnie o 0·8 proc. czyli stanowi w tych granicach 54·3 proc., 54·7 proc., wkońcu 55·3 proc. ludności.

Zestawiając obrządek grecko-katolicki w naszym powiecie z rzymsko-katolickim, widzimy, że choć ludność pierwsza drugą dwukrotnie (72.829 : 38.824) przewyższa, posiada cztery razy większą ilość parafii.¹⁾

Rzymsko-katolickich parafii liczy powiat tarnopolski 15, grecko-katolickich 40, na tym terenie pracuje 19 księży łacińskich a 53 księży grecko-katolickich.

Parafie rzymsko-katolickie istnieją w Baworowie (od roku 1522), Bucniowie (1901), Czernelowie Mazowieckim (1769), Draganówce (1863), Łozowej (1853), Mikulińcach (1715), Nastasowie (1701), Płotyczy (1872), Tarnopolu (1623), nadto ekspozytury w Borkach Wielkich, Chodaczkowie Wielkim, Ihrowicy, Kokutkowcach i Zabojkach. Parafie i ekspozytury powyżej wymienione nie obejmują swym zakresem ludności rzymsko-katolickiej całego powiatu, przeciwnie 16 gmin należy do parafii, leżących poza powiatem, częścią w obrębie tarnopolskiego względnie innych sąsiednich dziekanatów. Do tej ostatniej kategorii należą w obrębie parafii w Berezowicy Małej (Ditkowce, Mszaniec), w Hałuszczyńcach (Chodaczków Mały, Konstantynówka), Jeziernej (Cebrow, Seredyńce, Worobijówka), Kozłowie (Pokropiwna), Łoszniowie (Suszczyń), Rosochowaćcu (Denysów), Opryłowcach (Dubowce), Założcach (Horodyszczce, Nosowce, Obarzańce, Pleskowce, Zarudzie).

Dziekanat tarnopolski nie obejmuje zatem wszystkich gmin w tarnopolskim powiecie, zakresem swym jednak sięga w granice powiatu zbaraskiego, gdzie podlegają mu parafie w Opryłowcach, Zbarażu (36 gmin) i Berezowicy Małej. Inne parafie w powiecie leżą w obrębie dziekanatu brzeżańskiego (Zabojki), trembowelskiego (Mikulińce, Nastasów)

¹⁾ Catalogus cleri archid. leop. rit. lat. 1910. Lwów 1910.

Szematism wseho klira hr. kat. arch. lw. za r. 1910. Lwiv 1910.

i złoczowskiego (Kokutkowce), a pozostałe gminy w liczbie szesnastu w obrębie dziekanatu brodzkiego (gminy parafii żałozieckiej), brzeżańskiego (Pokropiwna), podhajeckiego (Denysów), skałackiego (Chodaczków Mały i Konstantynówka), tarnopolskiego poza obrębem powiatu (gminy w parafii Berezowicy Małej—Ditkowce, Dubowce i Mszaniec), trembowelskiego (Suszczyń) i złoczowskiego (gminy w parafii Jeziernia).

W organizacyi tej nastąpiły w ostatnich czasach pewne zmiany. Parafia w Bucniowie zostaje utworzoną w r. 1901. i uposażoną przez Teodora Serwatowskiego i obok tej wsi obejmuje przyległą osadę w Seredynkach. Na terytoryum parafii w Płotczy, istniejącej od roku 1868. w charakterze ekspozytury a od r. 1872. jako parafii, utworzoną została ekspozytura w Ihrowicy w r. 1906., obejmująca zakresem tylko tę gminę, liczącą według ostatniego spisu 690 dusz rzymsko-katolickich. Ekspozytura w Kokutkowcach powstaje w r. 1908. i obejmuje obok tej gminy także Issypowce i poza powiatem wieś Nesterowce, wkońcu — Zabojki, jako ekspozytura Kozłowa.

Parafie grecko-katolickie w powiecie doszły cyfry 40, przeciętnie zatem każda z nich obejmuje dwie gminy. Najnowszy podział archidiecezyi lwowskiej na dziekanaty wprowadził wiele zmian i w tarnopolskim powiecie, ostatecznie sprawę ukształtował w ten sposób, że i w tej organizacyi podobnie jak i w łańciskiej parafii powiatu nie są objęte jednym dziekanatem, ale leżą w obrębie kilku innych. Dziekanat tarnopolski według najnowszego podziału obejmuje następujące parafie: Bajkowce, Borki W., Biała, Czarniechów, Czarnielów Ruski, Chodaczków Mały, Dyczków, Dołżanka, Draganówka, Hłuboczek Wielki, Ihrowica, Iwaczów Górny, Kutkowce, Małaszowce, Petryków, Stupki, Szlachcińce, Tarnopol. Do dziekanatu mikulinieckiego należą parafie: Baworów, Berezowica Wielka, Bucniów, Kipiaczka, Kozówka, Ładyczyn, Mikulińce, Myszkowice, Nastasów, Ostrów, Proszowa i Suszczyń, do jezierniańskiego: Horodyszcze, Issypowce, Worobijówka, Zarudzie, do kozłowskiego: Chodaczków Wielki, Denysów i Kupczyńce, wkońcu do zbarskiego: Stechnikowce.

Zestawiając rozmieszczenie parafii obu obrządków, dochodzimy do wniosku, że ilość parafii łańciskich jest nieproporcjonalną w stosunku do parafii drugiego obrządku. Podczas gdy parafia grecko-katolickiego obrządku istnieje prawie w każdej drugiej wsi, parafie łańciskie tylko w trzech wypadkach obejmują jedną gminę (Chodaczków Wielki,

PARAFIE RZYMSKO-KATOLICKIE W TARNOPOLSKIM POWIECIE.

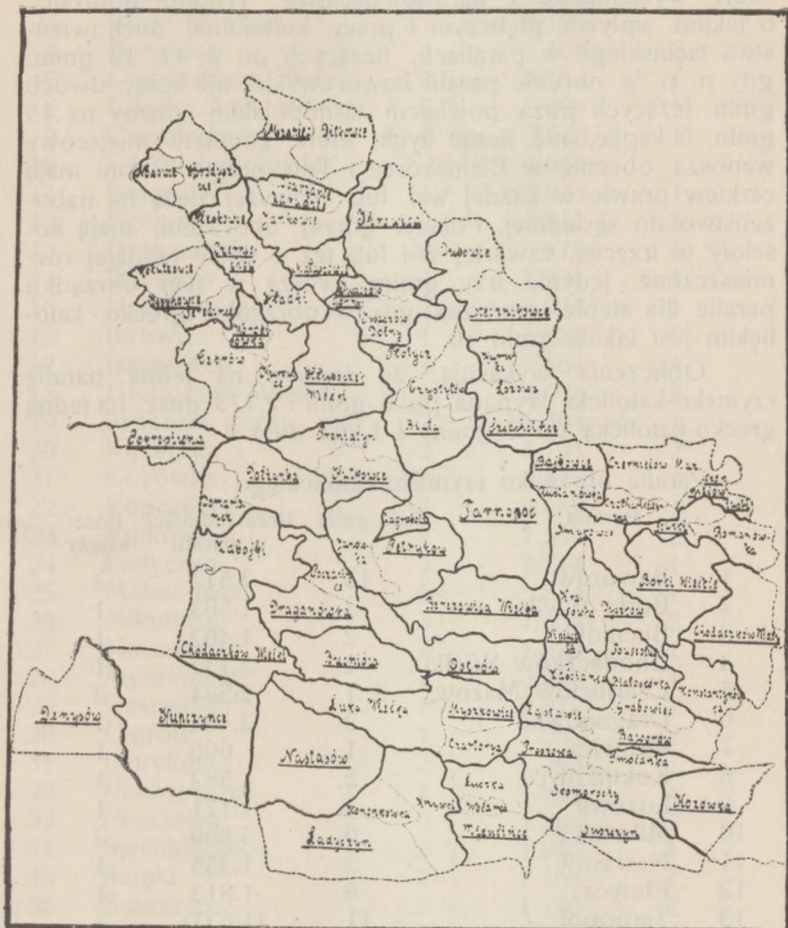

łhrowica i Zabojki), zresztą w czterech wypadkach po dwie gminy a są nawet takie, które obejmują 7 gmin (Czernelów Mazowiecki), 9 gmin (Mikulińce), 11 gmin (Tarnopol) a nawet 13 gmin (Baworów).

O wiele korzystniej przedstawia się sprawa w drugim obrządku. Tu co druga wieś posiada parafię, prawie każda wieś cerkiew. Parafie ruskie w większej ilości obejmują tylko jedną gminę (Berezowica Wielka, Borki Wielkie, Bucniów, Chodaczków Mały, Denysów, Hłuboczek Wielki, łhrowica,

PARAFIE GRECKO-KATOLICKIE
W TARNOPOLSKIM POWIECIE.

Kozówka, Małaszowce, Nastasów, Ostrów, Pokropiwna) a zatem 12 parafii ruskich pokrywa się z obszarem gminy, 13 parafii sprawuje czynności duszpasterskie na terenie dwóch gmin a już największym jest obszar parafii, jednoczący cztery gminy (Baworów), podczas kiedy parafia rzymsko-katolicka w tej miejscowości obejmuje 13 gmin, na którymto obszarze znajdują się parafie grecko-katolickie w Baworowie, Berezowicy Wielkiej, Kipiaczce, Kozówce i Proszojew, na obszarze zatem jednej parafii rzymsko-katolickiej

z siłami dwóch księży — pięć parafii grecko-katolickich z 7 księżami tego obrządku.

Jeżeli zważymy te okoliczności, łatwo zrozumiemy straty wyznaniowe i narodowościowe. Trudno pomyśleć o jakimś wpływie głębszym i pracy kulturalnej duchowieństwa łacińskiego w parafiach, liczących po 9, 11, 13 gmin, gdy n. p. w obrębie parafii baworowskiej nie licząc dwóch gmin, leżących poza powiatem tarnopolskim, mamy na 15 gmin 6 kaplic, nie licząc tych, które komitety miejscowe wznoszą obecnie w Białoskórce i Toustoluğu. Rusini mają cerkiew prawie w każdej wsi lub najwyżej dążą na nabożeństwo do sąsiedniej, Polacy, gorzej uposażeni, mają kościoły w trzeciej, czwartej wsi lub też o wiele rzadziej rozmieszczone, jedynie trzy gminy tworzą w tym obrządku parafie dla siebie, podczas gdy w obrządku grecko-katolickim jest takich gmin 10.

Obliczenia wykazują, że średnio na jedną parafię rzymsko-katolicką wypada po 6 gmin i 2.773 dusz, na jedną grecko-katolicką po 2 gminy i 1.965 dusz.

Parafie obrządku rzymsko-katolickiego :

	Parafia	Ilość gmin	Ilość ludności w parafii	Ilość księży
1	Baworów	13	3.572	2
2	Borki Wielkie	3	1.503	1
3	Bucniów	2	1.462	1
4	Chodaczków Wielki	1	2.137	1
5	Czernielów Mazow.	7	2.584	2
6	Draganówka	2	2.484	1
7	Ihrowica	1	690	1
8	Kokutkowce	2	582	1
9	Łozowa	4	1.171	1
10	Mikulińce	9	3.869	2
11	Nastasów	2	1.355	1
12	Płotycz	8	1.813	1
13	Tarnopol	11	11.637	3
14	Zabojki	1	1.083	1
15	Gminy należące do innych parafii	16	2.882	—

Parafie obrządku grecko - katolickiego:

	Parafia	Ilość gmin	Ilość ludności w parafii	Ilość księży
1	Bajkowce	3	1.615	2
2	Baworów	4	2.324	1

	Parafia	Ilość gmin	Ilość ludności w parafii	Ilość księży
3	Berezowica W.	1	1.591	1
4	Biała	3	1.709	1
5	Borki Wielkie	1	1.173	1
6	Bucniów	1	1.197	1
7	Chodaczków Mały	2	2.154	1
8	Chodaczków Wielki	2	999	1
9	Czarniechów	3	2.218	1
10	Czernelów Ruski	3	1.054	1
11	Denysów	1	1.934	1
12	Dołżanka	2	2.412	1
13	Draganówka	2	579	1
14	Dyczków	2	1.031	1
15	Horodyszczce	2	934	1
16	Ihrowica	1	1.283	1
17	Issypowce	3	664	1
18	Hłuboczek Wielki	1	2.056	1
19	Iwaczów górny	2	1.304	1
20	Kipiaczka	3	1.791	2
21	Kozówka	1	1.817	2
22	Kupczyńce	3	2.969	1
23	Kutkowce	2	1.596	2
24	Ładyczyn	3	2.214	1
25	Małaszowce	1	824	1
26	Mikulińce	3	1.684	2
27	Mszaniec	2	1.634	1
28	Myszkowice	1	3.066	1
29	Nastasów	1	2.877	2
30	Ostrów	1	1.353	2
31	Petryków	2	798	1
32	Pokropiwna	1	892	1
33	Proszowa	3	1.804	3
34	Stechnikowce	2	1.996	1
35	Stupki	2	1.165	1
36	Suszczyn	2	1.770	2
37	Szlachcińce	3	1.337	1
38	Tarnopol	2	8.917	5
39	Worobijówka	3	2.620	1
40	Zarudzie	3	1.474	1

Prawo prezenty w parafii grecko-katolickiej przysługuje w 40 parafiach tarnopolskiego powiatu prawie w 30 parafiach właścicielom ziemskim Polakom, a zatem w $\frac{3}{4}$ częściach. Kwestya patronatu w powiecie przedstawia się w następujący sposób :

Prawo prezenty przysługuje

kapitulie rzym.-kat.	w parafii	1
metropolicie gr.-kat.	"	1
Wydziałowi krajowemu	"	1
Konwentowi OO. Dominika-		
nów	"	1
miejscowym radom gmin.	"	2
liberae collationis	"	4
osobom prywatnym	"	30

Rolę¹⁾, jaką w ogóle spełnia duchowieństwo ruskie, charakteryzuje Dr. L. Kolankowski w tych słowach: „Wielka rola duchowieństwa ruskiego płynie z jego pozycji społecznej wśród swego narodu. Jest ono liczną, zasobną i inteligentną warstwą, o jakiej społeczeństwu polskiemu ani marzyć. Plebania parocha ruskiego to wielka placówka narodowa, to warsztat pracy narodowej tem wydatniejszy, że tysiącem węzłów związany ze swem społeczeństwem. Dwór polski żadną miarą nie może odgrywać tej roli, jaką spełnia plebania ruska, na której siedzą synowie i bracia chłopów i mieszczan ruskich. To też wpływ plebanii ruskiej jest olbrzymi a tem większy, że z tych dworów księży stają nietylko księża, ale ich rodziny, tysiączne rzesze“.

Ludność żydowska w spisie w r. 1900 wynosi w powiecie 19.740 mieszkańców, którzy koncentrują się przeważnie w Tarnopolu (13.493) i Mikulińcach (2.284). Razem w obu tych gminach tworzą 15.777 mieszkańców, co czyni 79·9 proc. ogólnej cyfry zaludnienia żydowskiego w powiecie; podczas gdy (20·1 proc.) przypada na gminy wiejskie, wśród których małe te grupy tworzą zaludnienie przeważnie poniżej 10 proc. a granica przesuwą się powyżej w Dyczkowie (133), w Kupczyńcach (328) i w Zagrobeli (215). W pierwszym wypadku tworzy ludność żydowska 12·5 proc. ogólnej cyfry ludności gminy, w drugim 10·3 proc., w trzecim wreszcie 13·5 proc. Ludność żydowska, osiedlona gęściej w tych trzech gminach w łącznej liczbie 676 mieszkańców, stanowi 3·4 proc. ogólnej ludności żydowskiej powiatu.

W ogóle ludności żydowskiej ubywa. W roku 1880 liczył powiat tarnopolski 19.027 mieszkańców tego wyznania, w r. 1890—20.026, w r. 1900—19.740. Ubytek ten, wyrażony w procentach przedstawia się następująco: w r. 1880—17·5 proc. ogólnej ludności powiatu, w r. 1890—16·7 proc.,

¹⁾ Dr. L. Kolankowski: Kościół a cerkiew w Galicyi wschodniej. Kraków 1909.

w r. 1900 — 15·0 proc. W porównaniu z r. 1890. wykazał spis ludności z r. 1900. ubytek 286 osób czyli w procencie — 1·4 proc. Ludność żydowska przyznaje się do narodowości polskiej, choć podczas ostatniego spisu w powiecie, jak i w Galicyi wschodniej jeszcze znaczna część ludności tego wyznania przyznała się do języka niemieckiego, w powiecie przyznało się do tegoż języka 2.400 osób.

Osadnictwo niemieckie na terenie powiatu tworzy silną mniejszość niemiecką w Konopkówce, w okręgu sądowym mikulinieckim, która wraz z jedną z kolonii w powiecie czortkowskim należy do grupy podolskiej niemieckiej o nielicznej ludności w stosunku do innych grup.

Ugrupowanie ludności powiatu według charakterystycznych cech wieku¹⁾ przedstawia przedewszystkiem klasy wieku ze względu na zdolność zarobkowania. Do tej klasy należą :

W wieku do lat 14 włącznie	50.263
„ od 15 lat do 60	75.977
„ od 60 wyżej	5.392

W pierwszej kategorii tej klasy dzieci w wieku szkolnym od 6—13 lat liczył powiat tarnopolski 24.229. Z ogólnej cyfry pełnoletnich w wieku 24 lat i powyżej a wynoszącej 57.140 było 28.643 mężczyzn. Wśród ludności żeńskiej w wieku od 14 — 45 lat było 17.648 zamężnych i 14.104 niezamężnych.

Ludność urodzona w powiecie według miejsca pobytu i ludność obecna powiatu według miejsca urodzenia w roku 1900. wykazuje następujący stan rzeczy :

Z ludności, urzędzonej w powiecie tarnopolskim, znajdowało się :

w gminie urodzenia	101.240
w innej gminie trpl. powiatu	12.315
w innym powiecie kraju	14.144
w innym kraju Przedlit.	2.502
poza granicami „	1.431

Ogółem zatem mieszkało w Przedlitawii 130.201 mieszkańców. Z ludności obecnej w powiecie tarnopolskim, wynoszącej ogółem 131.632 mieszkańców, było urodzonych w innym powiecie kraju 16.453, w innym kraju Przedlitawii 1.061, wkońcu poza granicami Austrii 563.

Ludność powiatu według zawodu w r. 1900. wykazuje :
Ilość zawodowo czynnych przypada na :

¹⁾ Podręcznik statystyki Galicyi. j w. Cz. I. 35. i nast.

rolnictwo	53.708
przemysł	4.603
handel i komunikacje	3.105
służbę i zarobników o zmiennem zajęciu	1.908
służbę publiczną i zawody liberalne	3.092
osoby bez zawodu tj. żyjące z renty, zapomogi	2.907
służbę domową, żyjącą przy rodzinie	1.983
	<hr/>
razem	71.306

Z 1000 zawodowo czynnych przypada na rolnictwo 753·2, przemysł 64·6, handel i komunikację 43·5, służbę dochodzącą i zarobkową o zmiennem zajęciu 26·7, służbę publiczną i zawody liberalne 43·4, osoby bez zawodu t. j. osoby żyjące z rent i zapomóg 40·8, służbę domową, żyjącą przy rodzinie 27·8.

Jak wykazuje statystyka powiat tarnopolski, w którym na 1000 osób 753·2 oddaje się rolnictwu, zajmuje jedno z ostatnich miejsc w szeregu 80 powiatów kraju; wyprzedza go w tej mierze 70 powiatów z cyfrą o wiele wyższą zawodowo czynnych w rolnictwie. Kiedy najniższą cyfrę obok miasta Lwowa i Krakowa wykazuje Podgórze 516·8, zajmuje Tarnopol z cyfrą 753·2 dziesiąte miejsce, po nim inne powiaty, z których Turka wykazuje 947·9 pracujących na roli z 1000 osób.

Na przemysł przypada w powiecie 64·6 Szesnaście powiatów przeważnie zachodnich przedstawia wyższe cyfry pracujących w przemyśle, Tarnopol z tą cyfrą zajmuje 17-te miejsce po mieście Lwowie (218·6) i Białej (313·3), najniższe limanowski powiat (16·7). Dzięki wynikom spisu¹⁾ przedsiębiorstw przemysłowych w Galicyi z dnia 3. czerwca 1902. a więc w półtora roku po dokonaniu ostatniego spisu ludności z 31. grudnia 1900. jesteśmy w stanie przedstawić bliższe szczegóły, tyżące się ilości przedsiębiorstw i zajętych w nich osób w powiecie tarnopolskim, leżącym w okręgu Izby handlowej brodzkiej.

I tak klasy: przemysłu, obejmujące produkcję pierwotną, obejmowały w powiecie 15 przedsiębiorstw, zatrudniających 40 osób, przemysł ziemny, kamieniarski, gliniany i szklany w 62 przedsiębiorstwach zatrudniał 328 osób, przerabianie metali w 245 przedsiębiorstwach 402 osób, wyrób maszyn, aparatów i innych instrumentów w 126 — 160, przemysł drzewny, koszykarski, tokarski i snycerski w 239 — 455, wyroby z kauczuku, celuloideu obejmowały jedno przedsiębiorstwo, chwilowo nieczynne, wyroby ze skóry, piór,

¹⁾ Podręcznik statystyki Galicyi. j. w. T. VIII. Cz. II. 218.

włosów i t. p. w 13 — 22, przemysł tkacki w 604 — 669, przemysł tapicerski w 9 — 15, wyrób odzieży i towarów modnych w 1.047 — 1.561, przemysł papierowy w 9 — 19, wyroby spożywcze w 307 — 910, przemysł gospodnio-szynkarski w 248 — 601, przemysł chemiczny w 24 — 58, przemysł budowlany w 517 — 614, przemysł graficzny w 10 — 40, zakład dla przenoszenia i wytwarzania siły do oświetlania i ogrzewania w 1 — 9, przemysł wykonywany sposobem wędrownym w 4 — 4. W ogóle klasy przemysłu w 3.481 przedsiębiorstwach zatrudniały 5.907 pracowników.

Z 1000 zawodowo czynnych przypada na handel i komunikacje 43·5. Pod tym względem powiat wysunął się prawie na czoło wszystkich powiatów zajmując szóste a po wyłączeniu Lwowa i Krakowa, tych wielkich środowisk handlowych, czwarte miejsce w kraju po Stanisławowie (72·7), Podgórzu (68·4), Przemyślu (45·5) — gdy na przeciwnym krańcu stanął powiat myślenicki (9·1). Klasy handlu według powyżej podanego spisu z roku 1902. objęły: handel towarami ze stałym miejscem zarobkowania w 1702. przedsiębiorstwach 2.580 pracowników, handel towarami, wykonywany sposobem wędrownym, w 34 — 36 osób, zakłady pieniężne, kredytowe i ubezpieczeń w 45 — 137, zawody pomocnicze w handlu w 164 — 177, przemysł komunikacyjny w 81 — 116, inne zawody i przemysły w 4 — 18 osób. W ogóle handel zatrudniał w 2.030 przedsiębiorstwach 3.064 osób.

Z innych klas zawodowo czynnych przypada największa cyfra na służbę publiczną i zawody liberalne.¹⁾ W powiecie było w tej klasie zatrudnionych z 1000 zawodowo czynnych 43·4, podczas gdy nie wliczając obu miast stołecznych 8 powiatów w kraju z Przemyślem (161·1) na czele wykazywało większe w tej klasie cyfry.

Żyjących z rent i zapomóg t. j. osób bez zawodu liczył powiat na 1000 osób 40·8, zajmował w tej klasie ósme miejsce wśród powiatów w kraju po podgórskim (58·6), w klasie służby dochodzącej i zarobkowej o zmien-
nem zajęciu z 26·7 na 1000 zawodowo czynnych piąte po podgórskim (64·8), w końcu w kategorii służby domowej, żyjącej przy rodzinie, z cyfrą 27·8 dziewiąte po stanisławowskim (49·5).

Ruch ludności w powiecie tarnopolskim w latach 1891. — 1900. według spisu ludności, obliczonego dnia 31. grudnia 1895. r. wykazywał 125.819 mieszkańców. W czasie powyżej określonym, zawarto w powiecie 1.056 małżeństw,

¹⁾ Podręcznik statystyki Galicji. j. w. cz. I 39.

statystyka żywo urodzonych przedstawiała 5.587, śmierci 3.963 tak, że przewyżka urodzonych osiągnęła cyfrę 1.624 osób. Na tysiąc osób było małżeństw 8.39, żywo urodzonych 44.41, śmierci 31.50, przewyżkę urodzonych wyrażała cyfra 12.91, którą w większym wykładniku miało 62 powiatów. Na 1000 osób w tym czasie umierało 31.50, większe cyfry występowały w 26 powiatach przeważnie wschodnich.

Urodzenia w powiecie w latach 1890.—1900. według wyznania przedstawiały się:

	płci męskiej	żeńskiej	razem
rzymsko-katolickiego wyznania	4.264	4.058	8.322
grecko-katolickiego	8.686	8.263	16.949
ewangelickiego	17	34	51
izraelskiego	1.856	1.674	3.530

W ogóle urodziło się płci męskiej 14.823
 żeńskiej 14.029 razem 28.853.

Przewyżka urodzonych płci męskiej nad żeńską zachodziła we wszystkich powiatach.

III. Oświata i szkolnictwo.

A. Analfabetyzm w tarnopolskim powiecie.

Analfabetyzm w tarnopolskim powiecie święci jeszcze obfite żniwo. Ustępuje powoli, choć od szeregu lat na jego terenie działa dobrze zorganizowana szkoła, choć istniejący przymus szkolny wdrażać się stara ludność w karby szkoły, choć społeczeństwo na oświatę ludową wykazuje nadzwyczajną ofiarność, mimo tych dążeń i usiłowań zawsze jeszcze spory zastęp ludności w powiecie dławi zmora analfabetyzmu. Ostatni spis ludności w roku 1900. zaznaczył 79.480 analfabetów¹⁾ t. j. 60.37 proc. całej ludności powiatu. Ocena jednak stanu oświaty na podstawie cyfry nie umiejących ani czytać ani pisać wymaga przede wszystkim uwzględnienia tych zastępów, które z powodu wieku nie mogły jeszcze nabyć wiedzy t. j. dzieci poniżej lat sześciu. Jeżeli zatem odliczymy od cyfry procentowej analfabetyzmu w powiecie 7.1 proc. dziatwy poniżej lat sześciu, wyniknie w porównaniu z całą ludnością powiatu wykładnik procentowy, określający procent analfabetów w powiecie w r. 1900. w wysokości 53.3 proc. Połowa ludności dorosłej nie umie czytać i pisać, wobec

¹⁾ Podręcznik statystyki Galicyi. j. w. cz. I. 27.

czego i uświadomienie narodowe postępować musi powolnym krokiem naprzód u tych, którzy stają wprost bezbronni w walce o byt, w gonitwie na emigracyi.

W szczególności ostatni spis z r. 1900. wykazuje w powiecie:

umiejących czytać i pisać	49.520
umiejących tylko czytać	2.632
nie umiejących ani czytać ani pisać (analfabetów)	79.480
	razem 131.632

Wśród 80 powiatów kraju łącznie z miastem Lwowem i Krakowem kroczy Tarnopol na 38-em miejscu po Krakowie miście (15·7 prc.), Lwowie miście (20·2 prc.) i powiecie bialskim (21·4 prc.), podczas gdy najwięcej analfabetów liczy powiat Turka. Wśród powiatów podolskich i górskich, które dostarczają największego kontyngentu analfabetów, jak w ogóle powiaty wschodnio galicyjskie wykazują największy analfabetyzm — powiat tarnopolski wybija się na pierwszy plan z najmniejszym procentem, podczas gdy np. powiat borszczowski wykazuje 79·6 prc., zaleszczycki 80·4 prc.

Powolny postęp na polu tępienia analfabetyzmu w trzech spisach ludności podaje zestawienie:

Na całą ludność powiatu

	w r. 1880.	1890.	1900.
	108.670	120.006	131.632
było analfabetów	88.383	87.408	79.480

Procent analfabetów w porównaniu z całą ludnością na 100 osób

	81·3	72·8	60·4
Ubytek zatem wynosił	—8·5	—12·4	

Ludność pod względem wykształcenia.

Powiat tarnopolski w roku	Umie czytać i pisać	Umie tylko czytać	%	Nie umie ani czytać, ani pisać (analfabeci)	%	Razem
1880	17.127	3.160	18·6	88.383	81·4	108.670
1890	28.429	4.169	27·1	87.408	72·9	120.006
1900	49.520	2.632	39·6	79.480	60·4	131.632
Przyrost +	11.302	1.009	+ 8·5	875	— 8·5	—
Ubytek —	21.091	1.537	+ 12·5	7.928	— 12·5	—

Jak cyfry wykazują, analfabetyzm w tarnopolskim powiecie ustępuje stale a ubytek ten stale wzrasta a nawet okazuje coraz wyższą tendencję, kiedy bowiem w r. 1890. wynosił 8·5 proc., w dziesięć lat później osiągnął już 12·5 proc. a najbliższy spis ludności wykaże najpewniej jeszcze pomyślniejszy wykładnik procentowy wobec wzmóżonej akcji ze strony towarzystw oświatowych tak polskich, jak i ruskich.

Powiat tarnopolski w porównaniu z innymi powiatami w kraju na polu walki z analfabetyzmem i jego tępieniem zajmuje jedno z pierwszych miejsc. I tak w r. 1880. wśród 74 powiatów, nie wliczając Lwowa i Krakowa, cyfra umiających czytać i pisać osiągnęła z cyfrą 17.127 drugie miejsce po bialskim powiecie (23.163), podczas kiedy powiat Bohorodczany kroczył w tym szeregu ostatni z cyfrą 1.621. Rozmieszczenie umiających czytać według płci nie było równomierne. Liczba mężczyzn wynosi w tej kategorii 10.163 (59·4 proc.), kobiet 6.964 (40·6 proc.), w pierwszym wypadku zajmuje powiat drugie miejsce w kraju po bialskim (13.629) a co do kobiet w następstwie powiatów zajmuje po nim czwarte miejsce (9.534), po którym następuje myślenicki, chrzanowski a czwarty z szeregu tarnopolski. Najgorzej ułożyły się stosunki pod tym względem w powiecie Bohorodczany (1.118 mężczyzn), co do kobiet w powiecie Turka (455).

Statystyka stwierdza, że w powiecie było 3.160 umiających tylko czytać, 1.702 mężczyzn (54 proc.) i 1.458 kobiet (46 proc.), w ogóle tworzy ta kategoria 2·91 proc. ogólnego zaludnienia powiatu, który w tej mierze zajmuje 38. miejsce wśród powiatów w kraju. Między jedną i drugą płcią istnieje w spisie z r. 1880. równowaga, mężczyźni zajmują 37. miejsce, kobiety 35, zatem pośrednie wśród powiatów w kraju.

Analfabeci t. j. ci, którzy nie umiają ani czytać ani pisać, przedstawiają w r. 1880. olbrzymi procent, 81·4 całej ludności powiatu, który na polu analfabetyzmu zajmuje w tym czasie jedno z ostatnich miejsc wśród 74 powiatów, dziewiąte po Brodach (112.117 analfabetów), podczas gdy ich cyfra w powiecie grybowskiem spadła do 37.275. Analfabetyzm wśród kobiet większy niż wśród mężczyzn; pierwszych nie czyta i nie pisze 46.310 (53 proc.), mężczyzn 42.073 (47 proc.). Przodują w analfabetyzmie w obu kategoriach Brody (52.797 mężczyzn i 59.320 kobiet — analfabetek), najmniej analfabetów mężczyzn w krakowskim powiecie (17.530), kobiet w grybowskiem (19.691).

Następstwo powiatów podług stosunków procentowych stopnia wykształcenia uwzględniając w powiecie tarnopolskim 15·79 prc. umiających tylko czytać i pisać, 2·91 prc. umiających tylko czytać, a 81·33 prc. analfabetów—zapewnia naszemu powiatowi w pierwszej kategorii ósme miejsce wśród powiatów po bialskim (27·04 prc.) po wyłączeniu miasta Lwowa i Krakowa (ostatnie miejsce zajmuje powiat liski); w drugiej t. j. umiających tylko czytać 40. miejsce po Żywcu (31·17 prc.), gdy procent najmniejszy w tej kategorii obniża się w Bohorodczanach do 0·24, wkońcu zajmuje Tarnopol z 81·33 prc. analfabetów w następstwie powiatów podług stosunków procentowych stopni wykształcenia 24-te miejsce po powiecie bialskim (46·01 prc.), gdy analfabetyzm w Bohorodczanach dochodzi do smutnej cyfry 96·51 prc. całej ludności tego powiatu.

W dziesięć lat później ulegają stosunki na tem polu zmianie na lepsze. Spis ludności z r. 1890. wykazuje w powiecie umiających czytać i pisać 28.429 (w r. 1880 : 17.127), w tem 17.251 mężczyzn i 11.178 kobiet. W porównaniu z innymi powiatami mężczyźni z cyfrą 17.251 zajmują 4-te miejsce w kraju nie uwzględniając Lwowa i Krakowa, podczas gdy na czele kroczy powiat przemyski (20.047), zamyka szereg powiat turczański, gdzie stosunki oświatowe przedstawiają się najgorzej w kraju, z cyfrą umiających czytać i pisać mężczyzn 1.608 i kobiet 655, podczas gdy kobiet umiających czytać i pisać liczył w tym czasie powiat tarnopolski 11.178 i zajmował dziesiąte miejsce po powiecie lwowskim (14.394) a liczył jeszcze poza sobą 62 powiatów z Turką na ostatecznym krańcu szeregu.

Umiających tylko czytać liczył powiat w r. 1890. 4.169 osób, 2.187 mężczyzn i 1.982 kobiet (w r. 1880. - 3.160). W tej kategorii w obu wypadkach kroczy na czele powiat żywiecki (11.705 mężczyzn, 17.422 kobiet), na ostatniem miejscu, jak zwykle, Turka (195 mężczyzn i 86 kobiet). W pierwszym względzie Tarnopol w szeregu powiatów jest 31. co do kobiet umiających tylko czytać 34-tym.

Analfabetów liczył Tarnopol w r. 1890 — 87.408 osób (40.044 mężczyzn i 47.364 kobiet). Pod pierwszym względem gorsze na tem polu panują stosunki w dziesięciu powiatach, najgorsze w kołomyjskim (55.557 analfabetów) i w złoczowskim (63.808 kobiet analfabetek), w którejto kategorii Tarnopol ma sześć powiatów za sobą. Najmniejszą ilość analfabetów miał powiat pilzneński (15.694 mężczyzn i 17.343 kobiet).

Następstwo powiatów według najwyższego procentu nie umiejących czytać ani pisać stawia znowu Turkę na pierwszym miejscu analfabetów (94·26 prc. mężczyzn i 97·62 prc. kobiet), najmniejszy procent istnieje w powiecie bialskim (40·34 prc. mężczyzn, 42·29 kobiet). Tarnopol zajmuje pośrednie miejsce, 46-te w pierwszym a 39-te w drugim wypadku.

Stosunki, jakie zastał rok 1900. omówiliśmy już poprzednio. Cyfra analfabetów w trzech ostatnich spisach wynosiła :

w roku 1880.	88.383	osób
„ 1890.	87.408	„
„ 1900.	79.480	„

zatem 81·3 prc., 72·8 prc. i 60·4 prc. względnie 53·3 prc., po odliczeniu dzieci poniżej 6 lat

53·3% analfabetów ulegnie, jak się zdaje, większej jeszcze redukcji w najbliższym spisie ludności, aniżeli w poprzednim dziesięcioleciu. Wiele na tem polu zdziałały towarzystwa oświatowe a zwłaszcza tarnopolskie Koło Towarzystwa Szkoły ludowej, które w tym ostatnim okresie wyteżyło swą nader intensywną działalność a urządzając w mieście a w ostatnich czasach i na wsi kursa dla dorosłych analfabetów w znacznej mierze przyczyni się do redukcji procentowej analfabetyzmu w najbliższym spisie ludności, który wykaże, jak owa działalność ujęta została w cyfry znaczniejszego rozwoju. Długi czas upłynie, zanim szkoły ludowe, szkółki elementarne T. S. L., wreszcie kursa dla analfabetów usuną stan rzeczy, jaki panuje na polu analfabetyzmu w tutejszym powiecie. 53 prc. analfabetów i coraz znaczniejszy przyrost na tem polu, kiedy Tarnopol w r. 1880. jedno z ostatnich miejsc zajmował, wyprzedził znacznie w następnych latach inne powiaty. Postęp to bardzo znaczny, który jednak w dążeniach do idealnego stanu oświaty rozłożony zostanie na długi szereg lat, zanim znajdzie się nasz powiat w rzędzie powiatów zachodu, gdzie analfabetyzm należy wprost do rzadkich przejawów. Dotychczasowa tak różnorodna akcja, pełna nieraz przeszkód miejscowej natury, wśród trudnych warunków gospodarczych, klimatycznych, wreszcie niedogodnej komunikacji, powstrzymuje działwę od uczęszczania do szkoły a dorosłym nie zezwala na wzmożenie frekwencji kursów, nieraz z wielkim trudem przez towarzystwa oświatowe prowadzonych.

Możnaby wprowadzić te jeszcze tak anormalne stosunki usunąć, ale sposób nie wyjdzie zapewne ze sfery teorii. Jedynie celowa, na ogromne rozmiary zorganizowana akcja

prywatnego nauczania¹⁾, w której wzięłoby udział całe społeczeństwo, w którejby jednostka każda przynajmniej drugą jednostkę zdołała wyprowadzić z szeregow, co prawdziwą są klęską naszego społeczeństwa, a wtedy możeby nadeszła ta idealna chwila, w którejby procent analfabetów zniknął w statystycznych zestawieniach. Szerszą akcyę w powiecie wszczęło na polu tępienia analfabetyzmu tarnopolskie Koło Towarzystwa Szkoły ludowej. Rozporządzając ogólnie dziś znanym i cenionym elementarzem Promyka i najnowszym, zastosowanym do wszystkich poczynionych doświadczeń i spostrzeżeń elementarzem dla samouków Stefana Zaleskiego, prowadzi z pomyślnym wynikiem kursy dla analfabetów w powiecie. Przy omówieniu działalności tego towarzystwa podamy cyfry wyrwanych analfabetyzmowi jednostek a tu dodajemy, że Koło prowadzi księgę osób, które się zgłaszają z zamiarem prywatnego nauczania oraz księgę, w której wpisuje się imię, nazwisko, miejsce pobytu, płeć, wiek i zawód nauczanego w ten sposób analfabety. Akcyę tę prowadzi także w znacznie szerszym zakresie Towarzystwo „Proświta“, które na kursach dla analfabetów używa elementarza Sołtysa.

B) Szkolnictwo

a) l u d o w e ²⁾

Publiczne szkoły ludowe ze względu na organizacyę przedstawiają w tarnopolskim powiecie stan nader pomyślny, dzięki więc sprężystemu i wytrawnemu kierownictwu inspektora Bronisława Chmurowicza, wszystkie gminy mają szkoły. Kiedy w roku bieżącym Rada szkolna krajowa wydała dla użytku sejmowej komisji szkolnej imienny spis gmin politycznych, nie mających szkół, osiągnął on cyfrę bardzo poważną, bo wynoszącą 623. W długim tym szeregu nte znajdujemy żadnej gminy powiatu, który należy do tych nielicznych, gdzie organizacya stworzyła wszystkie szkoły czynne. Do tych powiatów nielicznych należy Bóbrka, Bohorodczany, Bochnia, Brzesko, Brzozów, Chrzanów, Czortków, Husiatyn, Jaworów, Kamionka, Kołomyja, Kossów, Kraków, miasto i powiat, Lwów miasto i powiat, Łańcut, Nadwórna, Podgórze, T a r n o p o l, Zaleszczyki, Żydaczów, z powiatów zatem podolskich tylko Tarnopol i dwa inne do tej grupy należą. Dla porównania podnieść należy, że najbardziej w tej mierze zaniedbanym jest powiat liski, bo na 154 gmin

¹⁾ Zwalczenie analfabetyzmu przez nauczanie prywatne. Odezwa Zarz. Główn. T. S. L. do społeczeństwa polskiego. Kraków.

²⁾ C. k. Rada szkolna krajowa o stanie wychowania publicznego. Lata 1902 — 1908. Lwów.

86 gmin nie ma szkół; dość zaniedbanymi powiatami są: Biała, Brody, Dobromil, Limanowa, Mielec, Nowy Sącz, Sarnok i Żywiec.

Powiat tarnopolski liczył:

w r. 1902. szkół zorganizowanych 78, z których wszystkie czynne,

w r. 1903. szkół zorganizowanych 80, z których zreorganizowanych było 79, wśród nich jedna nieczynna, nieuregulowana, wreszcie,

w r. 1908. szkół zorganizowanych 82, z których wszystkie były czynne. W roku 1910. było szkół zorganizowanych 86, z tego czynnych 86, nieczynnych.

W ciągu zatem tego okresu dokonał się zupełny proces reorganizacji publicznych szkół ludowych w powiecie i osiągnął cel ostateczny w roku 1908., w którym wszystkie gminy posiadają szkoły. Jedynie w r. 1903. wśród 80 publicznych szkół ludowych znalazła się jedna szkoła nieczynna, nieuregulowana. W ostatnim roku sprawozdawczym (1907/8) o stanie wychowania publicznego, 28 powiatów, do których i tarnopolski należy, jak również w ostatnim roku szkolnym, miało wszystkie szkoły czynne.

Czynne i nieczynne publiczne szkoły ludowe ze względu na język wykładowy przedstawiają następujący obraz:

Szkół z językiem wykładowym

polskim było w r. 1902—23, 1905—24, 1908—28, 1910—32,
ruskim „ w r. 1902—55, 1905—56, 1908—54, 1910—59.

Szkoły z językiem wykładowym polskim według wykazów szkolnych r. 1908. istniały w powiecie: w Baworowie, Białoskórcie, Chodackowie Wielkim, Czartoryi, Czernelowie Mazowieckim, Draganówce, Grabowcu, Janówce, Józefówce, Kokutkowcach, Konopkówce, Kozówce, Ludwikówce, Łozowej, Łuczce, Mikulińcach, Obarzańcach, Petrykowie, Płotyczy, Poczapińcach, Skomorochach, Siupkach, Woli Mazowieckiej, Zabojkach, Zagrobeli, Zaściance i Zastawiu, inne gminy posiadają szkoły z językiem wykładowym ruskim.

W okresie sześciu lat w r. 1903. była nieczynną jedna szkoła z językiem wykładowym ruskim, w tymże roku powiększył się powiat o jedną szkołę z językiem wykładowym polskim. Stan ten istnieje przez następne trzy lata, w r. 1907. jedna szkoła zmienia język wykładowy z polskiego na ruski, z dwóch szkół, jakie w roku 1908. zostały zorganizowane jedna ma język wykładowy polski, jedna ruski. Ostatecznie w ostatnim roku sprawozdawczym liczył powiat wśród 82 publicznych szkół ludowych czynnych, 28 z polskim, 54 z ruskim językiem wykładowym.

Ze względu na typ szkoły i płeć dzieci było w r. 1903. typu miejskiego 5 szkół, wiejskiego 74, w następnym roku przybywa jedna szkoła typu wiejskiego, w r. 1908. dwie tegoż typu tak, że w tym roku wśród 82 czynnych szkół publicznych było 5 typu miejskiego, 77 typu wiejskiego.

Ze względu na typ szkoły i płeć dzieci było :

W roku 1909/10 czynnych szkół publicznych miejskich 5, wiejskich 86, w tej liczbie 7 szkół eksponowanych t. j. klas nadetatowych należących do innej szkoły, a tworzonych przeważnie w przysiółkach, należących do gmin. Szkoły eksponowane istniały w ostatnim roku szkolnym w Chatkach ad Łuka Wielka, Czołhańszczyźnie ad Czernielów Ruski, Gajach Chodorowskich, ad Tarnopol, Konstantynówce ad Chodaczków Mały, Maryance ad Kupczyńce, Petrykowie ad Zagrobela i Seredynkach ad Bucniów.

Co do płci dzieci stan w latach 1902. — 1908, był niezmienny: męskich szkół 2, żeńskich trzy, mieszanych w r. 1902. — 73, w następnym 74, w latach 1904. — 1907. — 75, dwie szkoły, jakie utworzone zostały w r. 1908. też do tego typu należą. W roku 1908. liczył powiat tarnopolski z 82

szkół męskich	2
żeńskich	3
mieszanych	77

W końcu w r. 1909/10 było w powiecie publicznych

szkół męskich	2
żeńskich	3
mieszanych	86 (w tej liczbie

7 eksponowanych).

Czynnych prywatnych męskich było 2
 żeńskich „ 1
 mieszanych „ 1.

Organizacya szkół i plan nauki w publicznych szkołach powiatu wykazywał w latach krańcowych ostatniego dziesięciolecia następujący stan rzeczy :

		w r. 1900.	w r. 1910.
a)	I kl.	54	55
	II kl.	20	24
	III kl.	2	2
	IV kl.	4	7
	wydziałowe	2	3
	ilość szkół ze względu na liczbę klas :		
b)	I kl.	54	55
	II kl.	20	24
	III kl.	2	2
	IV kl.	4	7
	wydziałowe	2	3
	ilość szkół ze względu na orzeczenie organizacyjne		

Stan szkolnictwa w r. 1910. według okręgów sądowych:

w okręgu sądowym mikulinieckim

I. kl. II. III. IV.

12 5. 1. 1.

Razem

19

w okręgu sądowym tarnopolskim:

I. kl. II. III. IV. wydz.

43. 19. 1. 6. 3

Razem

72

W ogóle w powiecie tarnopolskim było w ostatnim roku szkolnym szkół o I. kl. 55, II kl. 19, III kl. 2, IV. kl. 7, wydziałowych 3, razem 91 szkół czynnych publicznych.

Czynne publiczne szkoły ludowe ze względu na organizację plan i nauki.

Lata	Z czynnych szkół było:															
	w ogóle	ze względu na liczbę klas idących po sobie						ze względu na orzeczenie organizacyjne								
		1-kl.	2-kl.	3-kl.	4-kl.	5-kl.	6-kl.	wydz.	1-kl.	2-kl.	3-kl.	4-kl.	5-kl.	6-kl.	wydz.	
1902	78	47	21	2	6	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
1905	80	45	21	5	7	—	—	2	47	23	2	6	—	—	—	2
1908	82	34	38	—	8	—	—	2	45	27	2	6	—	—	—	2
1910	91	55	24	2	7	—	—	3	55	24	2	7	—	—	—	3

Podział nauki całodzienny, podzielony albo też w części całodzienny a w części półdzienny obejmował przedewszystkiem ten drugi typ t. j. naukę podzieloną (półdzienną). W ogóle w r. 1908. podział nauki z nauką całodzienną obejmował 7 gmin, z nauką w części całodzienną, w części półdzienną — 10 gmin, najliczniej był zastąpiony typ drugi z nauką podzieloną, obowiązującą w 65 szkołach powiatu.

Szkoły prywatne ze względu na właścicieli dzielą się w powiecie jedynie na klasztorne i wyznaniowe, innego typu niema. W r. 1902. istniały 4 szkoły prywatne, w roku 1907. przybywa piąta, z pierwszych dwie jedynie mają prawo publiczności, w r. 1907. otrzymuje trzecia, jaka w tym czasie powstaje. W ogóle w roku 1908. liczył okręg szkolny tarnopolski 5 szkół prywatnych, z których trzy miały prawo publiczności. Szkoły prywatne wyznaniowe obejmowały w r. 1902. dwie męskie i jedną mieszaną, w r. 1908. dwie męskie, jedną żeńską i jedną mieszaną, szkoły klasztorne jedną żeńską. W czterech szkołach prywatnych, jakie istniały w r. 1902. wykładowym był język polski w trzech szkołach, niemiecki w jednej, utworzona w r. 1907. piąta szkoła posiada język wykładowy polski. Co do ilości

klas w tych szkołach prywatnych jedna jest jednoklasową, trzy cztero, jedna sześcioklasową.

Ilość dzieci w wieku od 6 do 12 lat, obowiązanych do uczęszczania na naukę codzienną wynosiła w r. 1902. — 17.422, przyrost obejmuje w dalszych latach cyfry w roku 1905. wynosi 18.271, w r. 1906.—18.597, w r. 1907.—19.813, wkońcu w r. 1908. — 20.822. Ilość dzieci, obowiązanych w wieku od 6 do 12 lat do codziennej nauki, nie pokrywa się z cyfrą dzieci, zapisanych na naukę codzienną w szkołach publicznych i prywatnych, kursach fachowych oraz z cyfrą dzieci, uczących się w domu. Z porównania cyfr wynika, że spory jeszcze zastęp nie korzysta z nauki szkolnej a tem samem jeżeli nie zwiększa, to w każdym razie zasiła te znaczne jeszcze kadry ciemnego analfabetyzmu w tarnopolskim powiecie. Zwiększającej się cyfrze dzieci, do nauki obowiązanych, odpowiada dzięki sprężystej administracji szkolnej zmniejszająca się cyfra tych dzieci, które nie korzystają z dobrodziejstwa szkoły.

W ogóle nie korzystało ze szkoły w r. 1902. — 3.459 dzieci, 1903—2.496, 1904—2.909, 1905—2.127, 1906—1.953, 1907 — 2.454, wkońcu w r. 1908 — 2.816 czyli 13·5 prc. ogólnej cyfry dzieci, obowiązanych do uczęszczania na naukę codzienną. Dzieci, nieuczęszczające do szkoły to zastępy analfabetów w przyszłości, które przez długi jeszcze czas zasilac je będą. Stosunek ilości dzieci w wieku od 6 do 12 lat, obowiązanych do uczęszczania na naukę codzienną do ilości dzieci na naukę zapisanych, wykazuje trwałe objawy tendencji wzrostu do r. 1906., w którym ilość dzieci, niezapisanych na naukę codzienną wynosi z uwzględnieniem naturalnego wzrostu dzieci, do nauki obowiązanych, 3.148, podczas gdy w r. 1902. wynosiła 4.543 dzieci t. j. 26 prc. ogólnej cyfry. W r. 1907. i następnym objawia się pewna stagnacya, cyfra dzieci, na naukę codzienną niezapisanych, przedstawia przyrost 579 w porównaniu z rokiem poprzednim, a w r. 1908. dochodzi nawet do 4.072, co czyni 19 prc. ogólnej cyfry dzieci, obowiązanych w wieku powyżej wskazanym do uczęszczania na naukę codzienną.

Z obowiązanych do uczęszczania w r. 1908. na tę naukę 20.822 dzieci z rozmaitych powodów, bądź z powodu zbytnej odległości, zatrudniania dzieci robotą w domu i na polu nie uczęszczało do szkoły 2.816 dzieci, reszta zaś przypada na dzieci zapisane w liczbie 16.750 do szkół publicznych, w liczbie 886 do szkół prywatnych, 278 na kursa fachowe i 92 uczących się prywatnie. Frekwencya dzieci w szkołach publicznych stale wzrasta, chociaż nie

pokrywa się ze wzrostem dzieci, obowiązanych do nauki i tak n. p. w latach 1907—1908 cyfrze 1.009 dzieci, wyrażającej wzrost naturalny odpowiada 664, cyfra, przedstawiająca ilość dzieci zapisanych do ludowych szkół publicznych. Liczba dzieci, uczęszczających do szkół prywatnych, począwszy od r. 1904 ma tendencję zniżki do r. 1906, po którym znowu wzrasta w ostatnich dwóch latach nieznacznie, w r. 1907. bowiem uczęszczało do szkół prywatnych 880 dzieci, w r. 1908—886. Bardzo słabe cyfry przedstawia rubryka, wykazująca cyfry dzieci, uczących się w domu, kiedy w r. 1902. wykazuje 54 dzieci, podpadających pod tę kategorię nauki, w roku 1905. nie dochodzi nawet do podwójnej wysokości osiągając cyfrę 92 dzieci, oddających się studyum prywatnemu, wreszcie kursom fachowym w r. 1908. oddawało się 278 dzieci, przyczem cyfra ta od r. 1906. stałej ulega zniżce.

Ze względu na płeć, ilość dzieci będących w wieku szkolnym w r. 1908. wykazuje wśród 20.822 dzieci 10.558 chłopców i 10.264 dziewcząt. Cyfra 16.750 dzieci, uczęszczających do szkół publicznych obejmuje 8.584 chłopców i 8.166 dziewcząt; do szkół prywatnych uczęszczało 592 chłopców i 294 dziewcząt, na kursa fachowe 219 chłopców, 59 dziewcząt, wreszcie uczyło się w domu 47 chłopców i 45 dziewcząt.

Ilość dzieci w wieku od 12 do 15 (16) lat, obowiązanych do uczęszczania na naukę dopełniającą, wynosiła w r. 1908 — 4.332, którąto cyfra objęła 2.231 chłopców i 2.101 dziewcząt. Z obowiązanych uczęszczało na naukę dopełniającą do szkół publicznych ludowych 1886 chłopców i 1837 dziewcząt, razem 3.723 dzieci, na dopełniające kursa fachowe uczęszczało 196 chłopców i 8 dziewcząt, razem 204. W ogóle w tym roku z obowiązanych do uczęszczania na naukę dopełniającą 4.332 dzieci, uczęszczało 3.927, liczba zatem dzieci na te kursa nie uczęszczających wynosi 405 dzieci. Zestawiając wyniki siedmiu lat ostatnich dochodzimy do wniosku, że cyfra dzieci, uczęszczających na kursa dopełniające, od r. 1902. stała się zmniejsza, w r. 1902 — 903 dzieci należy do tej kategorii, następne lata przynoszą dalszą zniżkę aż do r. 1907, w którym cyfra ta wynosi 367, poczem w roku 1908. następuje nieznaczna zwyżka na niekorzyść stosunków. Ilość dzieci, uczęszczających do prywatnych szkół, która wykazywała drobne cyfry w roku 1904, zanika w następnych latach, choć inne okręgi szkolne na tem polu przedstawiają i w prywatnem studyum znaczną ilość dzieci, uczęszczających na naukę dopełniającą do szkół prywatnych.

Frekwencję młodzieży w szkołach ludowych w roku 1908. przedstawia poniżej podane zestawienie:

Ilość dzieci	od lat 6 — 12			od lat 12—15 (16)		
	chłopców	dziewcząt	razem	chłopców	dziewcząt	razem
a) będących w wieku szkolnym	10.558	10.264	20.822	2231	2101	4332
b) zapisanych do publ. szkół ludowych	8.584	8.166	16.750	1886	1837	3723
uczęszczających do szkół publ.	1.268	1.616	2.884	—	41	41
c) 1) typu miejsk.	6.880	6.205	13.085	1794	1694	3488
2) wiejskiego	592	294	886	—	—	—
uczęszczających do szkół pryw.	219	59	278	196	8	204
uczęszczających do szkół wyższych	47	45	92	—	—	—
uczących się w domu	9.006	8.219	17.225	1990	1743	3733
razem pobiera naukę						

Stan nauczycielski w powiecie tarnopolskim ze względu na kwalifikację w roku 1910. przedstawiał się następująco:

nauczycieli 1) z patentem do szkół wydziałowych	7
2) " " " " ludowych	
	i świad. dojrz. 102
3) " " " " ludowych bez	
	świad. dojrz. 2
4) ze świad. dojrz. z sem. naucz.	19
5) bez kwalifikacji	—

Razem 130

nauczycielek 1) z patentem do szkół wydziałowych	13
2) " " " " ludow. z świad.	
	dojrzałości 54
3) " " " " lud. bez świad.	
	dojrzałości 12
4) z świad. dojrz. z semin. nauczyc.	17

Razem 96

W roku 1902. pracowało w powiecie 161 sił nauczycielskich, w r. 1903 — 172, w r. 1904 — 181, 1905 — 180,

1906 — 191, 1907 — 196, w końcu w r. 1908 — 208 w tej liczbie 123 nauczycieli (59·2%) i 85 nauczycielek (40·8%).

Wszystkie siły nauczycielskie posiadają kwalifikację a pracujące bez niej należały do wyjątków prócz r. 1902, w którym było takich sił 9, wśród nich 8 nauczycielek. Od r. 1903. zwiększa się stale cyfra nauczycielstwa z patentem do szkół ludowych i świadectwem dojrzałości, czemu towarzyszy umniejszanie się z patentem do szkół ludowych bez świadectwa dojrzałości na korzyść wyższego wykształcenia wreszcie nieznaczna niżka zauważyć się daje w kategorii sił pracujących jedynie ze świadectwem dojrzałości z seminaryum nauczycielskiego.

Dalekim jest jeszcze w powiecie ten idealny stan, w którymby klasa liczyła normalną cyfrę dzieci. Zarówno w mieście jak i na wsi panuje wielkie przepełnienie, które wykazuje w r. 1908. na jedną siłę nauczycielską 80 dzieci, podczas gdy w r. 1902 było ich 79, w r. 1903 — 83, 1904 — 81, 1905 — 83, 1906 — 80, 1907 — 82, wreszcie w r. 1908 — 80. Cyfry powyższe dowodnie świadczą o przepełnieniu i trudach, jakie łożyć musi nauczyciel wobec takiego wielkiego przepełnienia.

Charakter służbowy nauczycielstwa powiatu wykazywał w r. 1908. na 123 nauczycieli 73 stałych i 50 tymczasowych, w ogóle stałych było 53 proc., tej drugiej kategorii 47 proc. Ilość posad systemizowanych w szkołach wydziałowych wynosiła 8, w szkołach pospolitych 138, razem 146, nauczyciele stali zajmowali 111 posad systemizowanych, 35 posad systemizowanych nie było stale obsadzonych.

W okręgu szkolnym tarnopolskim klas systemizowanych w szkołach miejskich było 20, w szkołach wiejskich 118, klas nadetatowych w szkołach miejskich 17, w wiejskich 39, razem 194, w czym było 8 klas eksponowanych. W szkołach wydziałowych systemizowanych było 6 klas, nadetatowych tyleż. Klas systemizowanych w szkołach miejskich ludowych w r. 1910. liczył powiat 16, w szkołach wiejskich 121, klas nadetatowych w szkołach miejskich 23, w szkołach wiejskich 46, w szkołach wydziałowych miejskich klas systemizowanych było 9, nadetatowych 8. Razem było w szkołach ludowych klas systemizowanych 137, nadetatowych 69, wydziałowych systemizowanych 9, nadetatowych 8. Przeciętna liczba dzieci przypadająca na jedną klasę w szkołach ludowych miejskich 50, wiejskich 65, w szkołach wydziałowych 45.

Ilość stałych nauczycieli religii w publicznych szkołach ludowych cztero — i więcej klasowych wynosiła 6, w czym

1 rzymsko - katolicki, 2 grecko-katolickich, 3 mojżeszowych, dwóch rzym.-kat. nauczycieli religii tymczasowych pełniło obowiązki na dwóch systemizowanych posadach, wreszcie za remuneracją w tej kategorii pracowało 4 rzymsko- i 6 grecko-katolickich nauczycieli religii. W szkołach ludowych jedno — dwu — i czteroklasowych w powiecie pełniło obowiązki w szkołach ludowych z tytułu duszpasterstwa lub na mocy postanowienia władz wyznaniowych 10 nauczycieli rzymsko- i 35 grecko-katolickich.

Pozostaje jeszcze do omówienia nauka robót ręcznych kobiecych, gimnastyki i zręczności (ślōjdu).

Nauki robót ręcznych kobiecych udzielano w r. 1908. w 69 szkołach, osobne nauczycielki uczyły robót w 21 szkołach, nauczycielki klasowe w 48 szkołach.

W ostatnich latach rozwinęło się w kilku szkołach guzikarstwo. Od pięciu lat wprowadzono drobny ten przemysł w Ładyczynie i w szkole tamtejszej jest on już na większą skalę prowadzony. Rozwija się pomyślnie a miesięczna produkcja osiągnęła 600 tuzinów najróżnorodniejszych gatunków guzików, które dzięki swej tanioci i wzorowemu wykończeniu uzyskały na rynku tarnopolskim i w okolicznych miasteczkach znaczny popyt a wyroby „ładyczyńskie“ rugują powoli towar obcy i zyskują sobie uznanie kupującej publiczności. Niektóre dziewczęta w tamtejszej szkole, jak wynika z prowadzonych przez kierowniczkę wykazów, zarabiają miesięcznie do 8 koron pracując z wielką ochotą i zainteresowaniem podczas pauz szkolnych i w czasie wolnym od nauki. Szkoła ładyczyńska pod kierunkiem wytrawnej nauczycielki wytwarza też piękne roboty ręczne jak koronki klockowe, wyszywania, uwzględniające motywy swojskie. Pożyteczna praca dzieci wywołuje u ich rodziców wielkie zadowolenie, beczynninie dawniej czy na pastwisku czy koło domu spędzany czas ustąpił miejsca pożytecznej i korzyść materialną przynoszącej pracy.

Obok szkoły ładyczyńskiej kwitnie guzikarstwo w Skomorochach. Wytwórstwo guzików w tej szkole doszło do 400 tuzinów miesięcznie, takąż też ilość pobiera z tej szkoły Liga Pomocy przemysłowej, która z wielkiem uznaniem wyraża się o wyrobach dziatwy skomoroskiej i zachęca do zwiększenia produkcji, która w całości może uzyskać popyt na rynku lwowskim. Guziki w tej szkole wytwarza dziatwa nauki codziennej. Podobnie rozwija się pomyślnie przemysł guzikarski w szkołach w Ditkowcach, Ihrowicy, Kokutkowcach i Obarzańcach, w tej ostatniej szkole — rzecz charakterystyczna — obok dziewcząt wyrabiają guziki i chłopcy. Prze-

mysł ten rozwija się przeważnie w gminach ubogich, gdzie już u małych dzieci wytwarza poszanowanie dla pracy, zapobiega marnowaniu czasu, daje materialne korzyści i zaprawia do życia pracowitego. Inaczej w gminach zamożniejszych, gdzie zabiegi o stworzenie kursów przemysłowych natrafiły na znaczne trudności ze strony rodziców, którzy niechętnem okiem patrzyli się na tak pożyteczną pracę swych dzieci.

Nauka gimnastyki od kilku lat jest prowadzoną jedynie w czterech szkołach, w zimie w izbie szkolnej, w lecie na wolnem powietrzu w postaci różnorodnych gier i zabaw dla młodzieży. Nauki zręczności—ślōjdu udzielano w pięciu szkołach, w porównaniu z rokiem ubiegłym zmniejszyła się o jedną, najwyższą cyfrę osiągnęła w r. 1904, w którym udzielano jej w okręgu tarnopolskim w 7 szkołach. W ostatnich czasach zwrócono przedewszystkiem uwagę na potrzebę slōjdu tzw. rolniczego, któryby młodzież szkolną, gospodarzy w przyszłości, zaznajomił ze sposobem wyrabiania narzędzi. nieodzownych w gospodarstwie wiejskim, jak poszczególnych części składowych wozu, ram do pługu, łopat i t. d. Zarzucono zatem typ szwedzki slōjdu na wiejskich kursach zręczności i wprowadzono typ slōjdu gospodarskiego, co niewątpliwie znaczne korzyści przyniesie właścianstwu tych gmin, w których utworzone zostały kursy zręczności. Istnieją one w ostatnim roku szkolnym w Białej, Małaszowcach i Nastasowie. Uczniowie kursu w Małaszowcach wyrabiają nadto liczydła szkolne, które w liczbie kilkudziesięciu zostały zakupione dla szkół powiatu tarnopolskiego.

Dopełniający kurs rolniczy istnieje w powiecie w Nastasowie. Potrzeba tworzenia kursów tego typu płynie z dążenia, by szkoła na wsi była wykładnikiem gospodarczych stosunków i zajęć ludności wiejskiej i by praktycznie uczyła zrozumienia racjonalnej gospodarki. Dążność ta występuje silniej w ustawach szkolnych z r. 1885 a artykuł 20-ty tej ustawy nakłada na Radę szkolną krajową obowiązek, aby w każdym powiecie przynajmniej jedną szkołę ludową więcej klasową tak urządziła, „aby w niej nauka dopełniająca rolnicza była udzielaną w szerszym zakresie“. Dopełniające kursa rolnicze przy szkołach ludowych istnieją w r. 1902. przy 28 szkołach a wśród i przy szkole w Nastasowie.

W tym czasie domaga się ludność tworzenia kursów sadowniczo-ogrodniczych, domaga się tego gmina Tarnopol dla „Gajów“, wykonaniu jednak tego projektu stanęły na przeszkodzie rozmaite trudności natury miejscowej. Nauka na kursie odbywa się na podstawie regulaminu z r. 1896. i okólników R. s. k. z r. 1903, a konferencye kierowników

kursów i ankiety mają za zadanie szukać nowych metod i dążyć do coraz lepszych wyników wydajnej a wdzięcznej pracy.

Nauka praktyczna na kursie odbywa się w ogrodzie i polu szkolnem według planu, który z początkiem każdego roku kierownik kursu opracowuje i przedkłada Radzie szkolnej krajowej do zatwierdzenia. Wyposażenie kursu rolniczego w Nastasowie w pole i ogród przedstawia się następująco:

Ogród dla użytku młodzieży obejmuje 12·04, a dla użytku nauczyciela 8·13 arów. Pole doświadczalne dla praktycznej nauki na kursie rolniczym obejmuje 287·75 arów, natomiast nie posiada nauczyciel pola, z którego jak gdzieindziej dochód się potrąca. Ogółem obejmuje gospodarstwo szkolne ogród dla użytku młodzieży i nauczyciela o przestrzeni 20·17 arów i pole o 287·75 ar.

Pod względem frekwencji zajmuje kurs rolniczy w Nastasowie jedno z pierwszych miejsc wśród kursów tego rodzaju w kraju.

Lata	Ilość chłopców obowiązyanych do nauki dopełniającej.	Ilość chłopców zapisanych na kurs	Ilość chłopców uczęszczających na kurs rolniczy.
1903	115	25	52
1904	113	57	51
1905	64	59	48
1906	66	66	48
1907	60	56	51
1908	62	58	51

W roku 1903. zajmuje trzecie miejsce w długim szeregu kursów tego typu a przeprowadzona w tym czasie lustracja wykazała zadowalające rezultaty. W latach następnych utrzymuje się kurs nastasowski na jednym z pierwszych miejsc, choć z drugiej strony należy podkreślić, że w pierwszych latach prawie 50% młodzieży męskiej, obowiązanej do pobierania nauki, jej nie pobiera.

Pomyślnie rozwija się szkoła k o s z y k a r s k a w Płotycy. Na tem polu poczyniono w powiecie pewne zabiegi, założono w kilku miejscowościach kulturę łoży koszykarskiej a Rada szkolna okręgowa przy materyalnej pomocy Rady powiatowej umożliwiła jednemu z nauczycieli nabycie wykształcenia na specjalnym kursie koszykarskim i postarała się o najpotrzebniejsze narzędzia wprowadzając tę naukę w r. 1904. jako naukę zręczności w dziale koszykarstwa przy szkole ludowej w tej wsi.

Szkoła ludowa w Issypowcach rozwinęła wytwórstwo z r o g o ży n y. Od r. 1903 za staraniem inspektora Chmuro-

wicza wytwarza rozmaite z rogożyny przedmioty jak ko-
szyki, kobiałki rogożki, pantofle kąpielowe itp. Przeważnie
w tym dziale drobnego przemysłu pracują dzieci z kursu
dopełniającego. Wynagrodzenie pobierają od sztuki, tak
n. p. za parę pantofli otrzymują 70 halerzy a dziennie mogą
w czasie poza szkołą i zwykłymi domowymi zajęciami zro-
bić trzy pary. Wytwory szkoły issypowieckiej zwłaszcza tzw.
koszyczki ażurowe zyskały sobie markę na targu obcokra-
jowym i tak zarząd szkoły otrzymał w tym roku zamówie-
nie z Bawaryi, skąd przybył agent do Issypowice, a na pod-
stawie tego zamówienia ma dostarczyć 6.000 koszyczków
po cenie 20 hal. loco Issypowce. Małe dzieci też zaprawiają
się w tem wytwórstwie, zaczynają się kształcić w tym dziale
przemysłowym od zwykłej plecionki, za którą pobierają po
2 hal. od jednego metra. Zakupione warsztaty dla wyrobów
z rogożyny ułatwiają pracę, która budzi wśród dżiatwy
wielkie zajęcie i zadowolenie.

Szkolnictwo lud. w powiecie tarnopolskim ze względu na
płeć, język wykładowy, typ, liczbę klas, oddziałów, uczniów
w roku 1910.

L. P.	Nazwa szkoły	męska czy żeńska	język wykł.	Typ	Liczba		
					Klas	Oddziałów	Uczniów
1	Szkoła ćwiczeń przy Se- minarium naucz. męsk.	męska	polski	4-kl. szkoła lud. posp.	4	4	168
2	Szkoła wydz. 3-kl. poł. ze szk. 4-kl lud. im. Konarskiego	»	»	3-kl. wydz. 4-kl. l. posp.	7	13	690
3	Szkoła ludowa im. św. Kazimierza	»	»	4-kl. szkoła lud. p. sp.	4	4	197
4	Szkoła ludowa im. Perla	»	»	4-kl. lud. posp.	4	7	451
5	Klasy równorzędne ad 1. (szkoła ćwiczeń)	»	ruski	4-kl. lud. posp.	4	4	105
6	Klasy równorzędne ad 3.	»	»	4-kl. lud. posp.	4	4	222
7	Szkoła wydziałowa męska im Mickiewicza	żeńska	polski	4-kl. lud. 3-kl. wydz.	7	10	476
8	Szkoła wydz. żeń. im. król. Jadwigi poł. ze szk. lud. posp.	»	»	4-kl. lud. 3-kl. wydz.	7	12	685
9	Szkoła ludowa im. Hoffmanowej	»	»	4-kl. lud. posp.	4	8	421
10	Szkoła ludowa im. Perla	»	»	4-kl. lud. posp.	4	4	275
11	Szkoła Sióstr p. w. św. Józefa	»	»	4-kl. szkoła posp.	4	4	30
12	Szkoła mieszana im. św. Kazimierza	mie- szana	ruski	2-klasowa	3	3	172

Stan budynków i urządzenia szkolnego w publicznych szkołach ludowych przedstawia się nader pomyślnie. Od szeregu lat Rada szkolna okręgowa usilnie zabiega, ażeby dla nauki stworzyć ramy zewnętrzne jak najlepsze, co też cyfry najdowodniej stwierdzają. Dążenia te szły w tym kierunku, aby czynne szkoły publiczne były umieszczone w budynkach odpowiednich, by miały urządzenie dobre i uposażenie pomyślnie. Cyfrowe zestawienia za lata ostatnie wykazują, że publiczne szkoły ludowe były przeważnie pomieszczone w budynkach bardzo dobrych i dobrych, że w przeciągu ostatnich lat dziesięciu żadna ze szkół nie miała pomieszczenia nieodpowiedniego a i cyfra odpowiednich jedynie budynków z rokiem każdym powoli się zmniejsza. Ilość czynnych szkół publicznych umieszczonych w budynkach bardzo dobrych stale się zwiększa, tak że w r. 1908. obejmowała 36 proc. ogólnej cyfry. Trzy jedynie powiaty w kraju doszły do tego stanu, że nie mają nieodpowiednich budynków szkolnych t. j. lwowski podmiejski, nadwórniański i tarnopolski a porównanie tych trzech powiatów pod tym względem wysuwa tarnopolski powiat na pierwsze miejsce wśród wszystkich powiatów w kraju. Dzięki zabiegom Rady szkolnej okręgowej ilość budynków wykonanych i rozpoczętych przy pomocy zasiłku z funduszu szkolnego krajowego oraz bezprocentowych pożyczek w trzech ostatnich latach sprawozdawczych wynosiła 8, choć 11 gmin powiatu w tym samym czasie wzniosło budynki szkolne bez żadnej pomocy funduszu szkolnego krajowego.

Ilość szkół umieszczonych w całości w budynkach najętych niewielka, w latach 1903. — 1907 umieszczone były w budynkach najętych cztery szkoły, w r. 1908. jedynie dwie, natomiast znaczna ilość szkół dzięki wzrastającej frekwencji posiadała niektóre ubikacje donajęte i tak w r. 1903. — 12 szkół, w r. 1906. — 18, w końcu w r. 1908. — 30.

W roku 1909. i 1910. powstają w powiecie nowe budynki dla szkół jednoklasowych w Białej, Janówce, Krasówce, Krzywkach, Mszańcu i Obarzańcach oraz dla szkół dwuklasowych w Hłuboczku Wielkim i Ludwikówce.

Podobnie jak stan budynków, tak też i urządzenie było przeważnie dobre. W ostatnich latach 9 szkół miało urządzenie bardzo dobre, a jedynie dwie szkoły urządzenie odpowiednie, natomiast cyfra czynnych szkół publicznych, mających urządzenie dobre wzrosła w r. 1908. z 69 do 71. Co do urządzenia szkolnego nie panują w kraju tak opłakane stosunki jak pod względem stanu budynków. Gdy

w tamtym wypadku tylko trzy powiaty były w tem szczęśliwym położeniu, że nie miały nieodpowiednich budynków, nieodpowiedniego urządzenia nie miało 26 powiatów w kraju.

Stan budynków
i urządzenia szkolnego w publicznych szkołach ludowych
w roku 1910.

Ilość czynnych publicznych szkół					Ilość szkół umieszczonych w całości w budynkach najętych	Ilość szkół posiadających niektóre ubikacje donajęte	Ilość czynnych publ. szkół mających urządzenie			
umieszczonych w budynkach							b. dobre	dobre	odpowiednie	nieodpowiednie
w ogóle	b. dobrych	dobrych	odpowiednich	nieodpowiednich						
91	16	55	20	—	—	6	16	55	20	—

Uposażenie publicznych szkół ludowych w biblioteki i najniezbędniejsze środki naukowe jest również dostatnie. Biblioteki dla nauczycieli ma 78 szkół, dla młodzieży 72, pod tym względem stan od szeregu lat jest niezmieniony. Podobnie ułożyły się stosunki na polu zaopatrzenia publicznych szkół ludowych w najniezbędniejsze przybory naukowe. I tak bardzo dobre wyposażenie miało 9 szkół, dobre 69, — te cyfry w latach 1902. — 1908. nie uległy zmianie, przybywające natomiast szkoły zwiększyły liczbę dostatecznego umieszczenia z jednej szkoły w r. 1903. do 4 w r. 1908. W ogóle stan publicznych szkół ludowych pod względem wyposażenia w r. 1908. wykazuje 9 szkół, posiadających bardzo dobre wyposażenie, 69 dobre, 4 dostateczne, żadna szkoła nie posiada niedostatecznego względnie żadnego wyposażenia, co do którego prawie wszystkie powiaty w kraju są względnie dobrze zorganizowane.

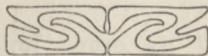
Przedstawione w cyfrach uobyczaenie dzieci w roku 1910. daje następujący wynik: pod względem uobyczaenia dzieci szkół wyposażonych bardzo dobrze 50
dobrze 41

podczas gdy w r. 1908. na 82 szkoły dwie (2,4 %) nieodpowiadają w zupełności swemu zadaniu, w dwóch bo-

wiem obyczajność dzieci jest niedostateczną. W porównaniu z innymi powiatami w kraju nie ułożyły się stosunki tak pomyślnie, bo kiedy w 46 powiatach zarządy szkół nie wykazały uobyczajania niedostatecznego, 12 powiatów wykazało po jednej szkole z niedostatecznym uobyczajaniem, powiat tarnopolski zajął wśród jedynastu innych 59-te miejsce wśród powiatów kraju, w którym najgorzej przedstawia się powiat jarosławski, gdzie ilość szkół pod względem niedostatecznego uobyczajania dzieci osiągnęła cyfrę 10. Gorzej przedstawiały się na tem polu stosunki w tarnopolskim powiecie w r. 1903, gdzie szkół z niedostatecznym uobyczajaniem dzieci było 6, wobec czego powiat zajął przedostatnie miejsce i dał się wyprzedzić jedynie lwowskiemu zamiejskiemu, gdzie takich szkół istniało 7, podczas gdy w tym czasie 39 powiatów nie miało żadnych cyfr w rubryce niedostatecznego uobyczajania dzieci.

Stosunki uległy zmianie w r. 1910, w którym znikły ze statystycznych zestawień cyfry, wykazujące niedostateczne uobyczajanie a klasyfikacja pod tym względem w 50 szkołach wykazała uobyczajanie bardzo dobre, w 41 dobre.

Wkońcu słów kilka o nauczycielstwie w powiecie tarnopolskim. Z prawdziwym zadowoleniem podnieść należy, iż spełnia ono nietylko swe obowiązkowe zadania, ale wychodzi w swej działalności poza szkołę i tworzy poważny zastęp nieznużonych pracowników na polu oświaty ludowej i pracy ekonomicznej. Obok duchowieństwa cała praca na wsi opiera się przeważnie na nauczycielstwie ludowym. Czy w Czytelni, „Kółku rolniczem“, Kasie Raiffeisena, na polu dorywczo nieraz prowadzonych akcji ekonomicznych spotykamy się w pierwszym rzędzie z nauczycielstwem ludowym. Nie zasklepiło się ono w trudnym, swem położeniu materialnem, ale opierając się na poczuciu obywatelskiem zarówno w mieście, jak i na wsi sprawuje szczytną misję oświatową i ekonomiczną. Są wprawdzie w powiecie wyjątki w tej mierze, ale są one tak nieliczne, że w ogólnym obrazie nie zarysowują się zupełnie.

TREŚĆ CZĘŚCI II.

III. Szkolnictwo

- b) zawodowe
- c) przemysłowe
- d) handlowe
- e) średnie

IV. Towarzystwa Oświatowe

- a) polskie (Tow. T. S. L.),
- b) ruskie („Proświta“, Tow. im. Kaczkowskiego)

V. Towarzystwa rolnicze

- a) polskie
  - 1. Towarzystwo Kółek rolniczych
  - 2. Gal. c. k. Tow. Gospodarskie

- b) ruskie
  - 1. „Proświta“
  - 2. „Silskij Hospodar“

VI. Kasy Raiffeisena

VII. Włości rentowe

VIII. Straże pożarne

IX. Uwagi ogólne.

CZEŚĆ ADMINISTRACYJNA.

I. GRONO NAUCZYCIELSKIE.

1. Skład grona nauczycielskiego z końcem roku szkolnego 1909/10.

a) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych.

1	Maciszewski Maurycy, dr. fil., c. k. radca szkolny Tyg. godz. i dyrektor w VI. r., członek c. k. Rady szkolnej okręg. i miejscowej, członek Komisji historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie.	—
2	Chciuk Stefan, naucz., zawiadowca zbiorów archeologicznych, gosp. kl. Vb, uczył jęz. łacińskiego w kl. Vab. i greckiego w kl. Vb.	17
3	Długopolski Edmund, dr. fil., naucz., przydzielony do c. k. gimn. św. Jacka w Krakowie.	—
4	Dutkiewicz Tomasz, prof. w VIII. r., zawiadowca zbiorów rysunkowych, gosp. kl. VIIIb., uczył jęz. łacińskiego w kl. VIIIb., języka greckiego w kl. VIa i VIIa i oraz rysunków w kl. Iab.	18
5	Elmer Benedykt, dr. fil., naucz., uczył jęz. niemieckiego w kl. Vb., VIab. i VIIb.	16
6	Gawalewicz Adolf, prof. w VIII r., zawiadowca zbiorów do nauki geografii i historii powszechnej oraz biblioteki dla ubogiej młodzieży, uczył geografii w kl. Vab. i historii w kl. IIIab., Vab. i VIIab.	18
7	Grabowski Tadeusz Stanisław, naucz., przydzielony do c. k. gimn. św. Jacka w Krakowie.	—
8	Ks. Koreniec Aleksander, naucz., zawiadowca ruskiej biblioteki dla młodzieży, uczył religii grecko-kat. w kl. I - VIII. i jęz. ruskiego w kl. IV—VII.	24
9	Libera Antoni, prof., gosp. kl. VIII., uczył jęz. łacińskiego w kl. VIIa. i VIII. i jęz. greckiego w kl. VIII.	25
10	Medyński Aleksander, prof., zawiadowca biblioteki nauczycielskiej, pomocnik dyrektora w czyn-	

- nościach kancelaryjno - administracyjnych, gosp. Tyg. godz.
kl. IVb., uczył historii w kl. Iab., IVb. VIab. i VIII. 19
- 11 **Mikułowicz Jerzy**, dr. fil., prof., zawiadowca gabinetu fizykalnego uczył matematyki w kl. IVab., VIab. i VIII. i fizyki w kl. VIII. 18
- 12 **Namysł Stanisław**, prof., gosp. kl. VIa, uczył jęz. łacińskiego w kl. VIa. i polskiego w kl. VIb. i VIIab. 15
- 13 **Orliński Henryk**, dr. fil., prof., zawiadowca niemieckiej biblioteki dla młodzieży, uczył jęz. niemieckiego w kl. IVa., Va., VIIa. i VIII. 16
- 14 **Oziębły Franciszek**, naucz., zawiadowca polskiej biblioteki dla młodzieży, gospodarz kl. Va., uczył jęz. greckiego w kl. Va. i VIIb. i jęz. polskiego kl. VIa. i VIII. 15
- 15 **Szychuński Władysław**, prof., przydzielony do c. k. gimn. I. z pol. jęz. wykład. w Przemyślu. —
- 16 **Turosz Wojciech**, prof., gosp. VIIa. uczył matematyki w kl. Vab. i VIIab., fizyki w kl. VIIab. 18
- 17 **Uogł Franciszek**, prof. w VII r., zawiadowca gabinetu przyrodniczego, gosp. kl. IIIa., uczył matematyki w kl. IIIa., historii naturalnej w kl. Ib., Vab., fizyki w kl. IIIab. 15
- 18 **Wiakowski Kazimierz**, naucz., gosp. kl. Ib., uczył jęz. łacińskiego w kl. Iab. i polskiego w kl. Vab. 18
- 19 **Wojkowski Mieczysław**, naucz., uczył historii naturalnej w kl. Ia., IIa., VIab. i propedeutyki filozoficznej w kl. VIIab. i VIII. 16
- 20 **Ks. Żyła Władysław**, dr. teol., prof., uczył religii rzymsko-kat. kl. I—VIII. 16
- 21 **Borzemski Antoni**, egz. z. n., gosp. kl. Ia, uczył jęz. polskiego w kl. Ib, IIa, jęz. niemieckiego w kl. Ia i matematyki w kl. Iab. 18
- 22 **Brzostowski Ignacy**, z. n., uczył jęz. niemieckiego w kl. Ib., IIb., IIIa., IIIb. 17
- 23 **Charlewski Tadeusz**, egz. z. n., gosp. kl. IIb, uczył jęz. polskiego w kl. IIb, matematyki w kl. IIab., IIIb. i fizyki w kl. IVab. 19
- 24 **Kobierski Roman**, z. n., gosp. kl. IIIb., uczył jęz. łacińskiego w kl. IIIb., jęz. greckiego w kl. IIIb i jęz. polskiego w kl. IIIab i IVb. 20

25	Piwowarczyk Stanisław , z. n., uczył jęz. łacińskiego w kl. III i IVb. i greckiego w kl. IIIa.	Tyg. godz. 17
26	Sabiński Artur , z. n., gosp. kl. IVa., uczył jęz. łacińskiego w kl. IVa, jęz. greckiego w kl. IVab i jęz. polskiego w kl. IVa.	17
27	Serwański Józef , z. n., gosp. kl. IIa., uczył jęz. łacińskiego w kl. IIa, polskiego w Ia, niemieckiego w kl. IIa i IVb i kaligrafii w kl. Iab.	19
28	Słowik Wojciech , z. n., uczył hist. i geografii IIab, IVa i geografii w kl. Iab i IIIab.	20
29	Strojek Jan , z. n., gosp. kl. VIb., uczył jęz. łacińskiego w kl. IIIa i VIb i greckiego w kl. VIb.	17

b) Nauczyciele pomocniczy.

1	Taubeles Samuel Aron , dr. fil., prof. Szkoły realnej w VIII. r. uczył religii mojżeszowej w kl. I., V—VIII.	6
2	Brawer Jakób , dr. fil., zast. naucz. c. k. gimn. II. z jęz. wykł. pol., uczył rel. moj. w kl. II—IV.	6

c) Nauczyciele przedmiotów nadobowiązkowych.

1	Dutkiewicz Tomasz , j. w., uczył rysunków wolnорęcznych w klasach wyższych w 1. oddziale.	4
2	Gawalewicz Adolf , j. w., uczył dziejów ojezycznych w kl. IIIab i VIIab.	4
3	Medyński Aleksander , j. w., uczył dziejów ojezycznych w kl. IVb i VIab.	3
4	Ruth Jan , naucz. muzyki w Sem. naucz. męsk., uczył śpiewu w dwóch oddziałach.	4
5	Nauczyciele pol. Tow. gimn. „Sokół“ uczyli gimnastyki w sześciu oddziałach.	12
6	Słowik Wojciech , j. w., uczył dziejów ojezycznych w klasie IVa.	1

2. Zmiany w gronie nauczycielskiem w ciągu roku szkolnego 1909/10.

Zostali zamianowani rzeczywistymi nauczycielami przy tutejszem gimnazyum pp. 1) **Stefan Chciuk**, zast. naucz. rozp. c. k. Rady szk. kr. z 4. sierpnia 1909 l. 30.211, 2) **Tadeusz Stanisław Grabowski** zast. naucz. przy c. k. gimn. III

w Krakowie rozp. c. k. Rady szk. kr. z 5. sierpnia 1909 l. 25.962 został jednak równocześnie przydzielony do służby przy c. k. gimnazjum św. Jacka w Krakowie i 3) **Kazimierz A. Wiakowski**, zast. naucz. c. k. gimn. II. z jęz. wykł. polskim w Tarnopolu, rozp. c. k. Rady szk. kr. z 5. sierp. 1909 l. 25.962.

Dr. **Abbr. Brawer** zast. naucz. zamianowany rozp. c. k. Rady szk. kraj. zastępcą naucz. przy c. k. gimn. II. z językiem wykł. pol. w Tarnopolu, rozp. z dnia 26. stycznia 1910 l. 65.891 otrzymał równocześnie polecenie udzielania nauki religii moźż. w 6. godz. tyg. w tutejszym zakładzie.

Urlopy mieli: pp. 1) **Artur Sabiński** na kwiecień i maj rozp. c. k. Rady szk. kr. z 11. kwietnia 1910 l. 14.414 i 2) **Wojciech Słowik** dla poratowania zdrowia od 26. grudnia 1909 do 6. maja rozp. c. k. Rady szk. kraj. z 22. lutego 1910 l. 10.985.

II. PLAN NAUKI.

Ze względu na to, że przy nauce trzymano się ściśle istniejących przepisów, wyszczególnienie planu poszczególnych pojedynczych przedmiotów jest zbyteczne; podaje się jedynie wykaz lektury w językach.

a) Lektura łacińska.

- Kl. III. Oddz. A. Przerobiono Corneliusa Neposa życiorysy: Arystydesa, Cymona, Epaminondasa, Temistoklesa, Miltiyadesa i Pelopidasa; prywatnie czytano żywot Thrazybula, Focyona i Hannibala (14 ucz.).
Oddz. B. Przeczytano biografie Arystydesa, Hannibala, Epaminondasa, Temistoklesa, Miltiyadesa, prywatnie czytano biografie: Focyona, Thrasybula i Konona (10 ucz.).
- Kl. IV. Oddz. A. Caesar. Bell. Gall. I. 30. IV. 30. pryw. ks. I. dokończenie, II. III. (6. ucz.).
Oddz. B. Caesar. Bell. Gall. I. 30. II. IV., pryw. V. (wszyscy uczniowie).
- Kl. V. w obu oddziałach: Livius. ks. XXI. XXII. od 1. —30., pryw. ks. II. w oddz. a — 5 u. — w b. 7.
Ovidius. Met. 6. 13. 14. 20. 22. Fasti. 4. 6. 10. 16. Trist. 3. 10. pryw. czytali uczniowie wybrane ustępy z Met. i Fasti (w oddz. a — 5, w odd. b 7).
- Kl. VI. Oddz. A. Sallustius Bellum Jug. 1—86. C c e r o In Catilinam I., pryw. Cicero: De coniuratione Catilinae (7)., dokończenie Bellum Jug. (5 u. r.

Vergilius. Aeneis I. II, Ecl. I. pryw. Aeneis IV. (8 u.).

Oddz. B. Sallustius. Bell. Jug. Cicero: In Catilinam I. IV. pryw. II. III. (22 u.), Cicero: Pro Archia poeta (3).

Vergilius. Aeneis I. II. wybrane wyjątki z eklog i georgik. Pryw. Sallustius: Bellum Catilinarium (22 u.).

Kl. VII. Oddz. A. Cicero. De imperio Gn. Pompeii. Cato maior de senectute. Vergilius. Aeneis ks. VI., kursorycznie IX., pryw. Aeneis ks. VII. (10 u.). Cicero. Lelius. Pro Archia poeta (16).

Oddz. B. Cicero. De imperio Gn. Pompeii. Cato maior de senectute. Vergilius. Aeneis ks. VI. i IX.

Kl. VIII. Horatius. Carm. I. 1. 3. 4. 6. 7. 10. 14. 18. 22. 31. 34. II. 3. 6. 10. 13. 16. III. 1. 3. 13. 18. 23. 30. IV. 2. 3. 5. 7. 9. 12. Epody. 2. Satyry I. 9. kursoryczne 1. 6.

Tacitus. Annales I. 1 — 45. Pryw. Wybrane ody, sat. I. 4. 5. Epody 9. 16. (8 u.).

b) Lektura grecka.

Kl. V. Oddz. A. Ksenofont. Anab. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 13. 15. Pryw. 5. 12.

Homer: Ilias. ks. I. III. 1 — 100. Pryw. II. IV.

Oddz. B. Ksenofont. Anab. 1. 2. 3. 5. 7. 16.

Pryw. wybrane ustępy czytało (8). Cyrop. ust. 1. 2.

Homer. Iliada ks. I. III. Prywat. II. V. (7).

Kl. VI. Oddz. A. Homer. Iliada ks. V. VI. XVI. Pryw. III. VII. (8).

Herodot, ks. VII., pryw. VIII (7).

Oddz. B. Homer Iliada ks. V. VI. XVI., pryw. ks.

VII (13), VIII (13), IX (3), XII (6), XV (1) XVIII

(1), XIX (4), XX. (11), XXII (8), XXIII (2), XXIV (8).

Herodot. Ks. VII.

Kl. VII. Oddz. A. Demostenes. Olint. II. Filip. I. pryw. Filip. III. (2) O pokój (1).

Homer. Odyssea I. V. VI. VII. i XVI. pryw. I. (2)

II. (4), III. (2), IV. (1), VIII. (4), IX. (2) X. (1) XII. (3),

Oddz. B. Demostenes. Olint. III. Filip I. pryw.

Olint. I. (10 u.).

Homer. Odyssea I. V. VI. VII. XVI. pryw. II (8),

III (3), VIII (30), XIII (1), XIV (3), XVI (1) XX (1).

Ilias. III (11), VII (3), VIII (3), XII (3), XVII

(1), XIX (1).

Kl. VIII. Plato. Apologia Sokratesa i Kriton.

Sofokles. Antyгона. Pryw. Fedon, Laches (3).
Odyseja ks. XII. XIII. XIV.

c) Lektura polska.

Klasa V. a. Oprócz wyjątków, zawartych w „Wypisach“ składali pilniejsi uczniowie lekturę prywatną: Kraszewskiego: Starą baśń, Prusa Placówkę, Rodziewiczówny Dewajtis, Żeromskiego: Syzyfowe prace, Korzeniowskiego: Kollokacyę, Sienkiewicza: Janka muzykanta (wszyscy), Sienkiewicza Trylogię (24.), Quo vadis (19) Krzyżaków (18), Orzeszkowej: Nad Niemnem (15), Pieśń przerwana (9), Rodziewiczówny Szary proch (21). Kraszewskiego: Waligórę, Powrót do gniazda, Konopnickiej: Dym (15), Syrokomli: Szkolne czasy (27), Sienkiewicza: Nowele, Rydla: Zaczarowane Koło (21), Przybyszewskiego: Odwieczną baśń (20), Żuławskiego: Eros i Psyche (17), Gąsiorowskiego: Huragan (8), Fredry: Pan Geldhab (33).

Klasa V. b. Oprócz wyjątków, zawartych w „Wypisach“, czytano jako lekturę prywatną: Kraszewskiego: Starą baśń, Prusa Placówkę, Rodziewiczówny: Dewajtis, Żeromskiego: Syzyfowe prace, Korzeniowskiego: Kollokacyę, Sienkiewicza: Janka muzykanta (wszyscy) Trylogię (20) Quo vadis (20), Krzyżaków (21), Nowele (25), Orzeszkowej: Nad Niemnem (3.) Pieśń przerwana (5) Cham (3) Rodziewiczówny Szary proch (4) 21. Kraszewskiego Powrót do gniazda 5. Boleszyce (3), Konopnickiej: Dym, Syrokomli Urodzony Jan Dęboróg (21), Rydla: Zaczarowane Koło (15), Przybyszewskiego Odwieczną baśń (7), Żuławskiego: Eros i Psyche (16) Fredry: Pan Geldhab (11), Łozińskiego: Zakłęty dwór (11), Sieroszewskiego Risztau (8).

Klasa VI. a. Jan Kochanowski: Odprawa posłów greckich, Treny, Pieśń świętojańska o Sobótce, Piotr Skarga: Kazania sejmowe, Jan Chryzostom Pasek: Pamiętniki, Ignacy Krasiecki: Satyry, Bajki, Myszeis, Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki, Franciszek Zabłocki: Fireyk w zalotach, Sarmatyzm. Nadto wszyscy uczniowie czytali jako obowiązkową lekturę domową, Henryka Sienkiewicza: Trylogię. Pilniejsi czytali: St. Wyspiańskiego: Sędziów (2 uczniów). Warszawiankę (3 ucz.), Bol. Prusa: Placówkę (3 ucz.), Nowele (4 ucz.), Sieroszewskiego: Powieści chińskie (2 ucz.). Być albo nie być (2 ucz.), Risztau (2 ucz.). Kraszewskiego: Powrót do gniazda, Starą baśń, Sienkiewicza: Quo vadis, Krzyżaków, Rodzinę Połanieckich, Nowele, Bez Dogmatu.

Klasa VI. b. Zdolniejsi uczniowie przygotowywali pogadanki o Reju (na podst. dzieła prof. Brücknera), Modrzewskim, Orzechowskim, Górnickim (Dworzanin), Skardze (K. sejmowe),

Pasku (na podst. rozprawy prof. Czubka), Opalińskim, Konarskim, Staszicu, Kołłątajowi i Zabłockim. Nadto Orzeszkowej: Nowele z życia żydowskiego.

W całości czytano: Kochanowskiego: Odprawę posłów greckich. Treny. Kłonowicza: Ziemie Czerwonej Rusi. Szymonowicza: Sielanki. Zimorowicza: Roksolanki (wybór). Krasiickiego: Bajki. Satyry. Myszeis. Doświadczyńskiego. Trembeckiego: Zofiówkę.

Klasa VII. a. i b. Niemcewicz: Powrót posła. Morawski: Dworzec mego dziadka. Fredro: Pan Geldhab. Jowialski. Wielki człowiek do małych interesów. Mickiewicz: Dzieła. Widzenie ks. Piotra (na podst. rozprawki Lipinera). Szlachta w P. Tadeuszu (na podst. Gostomskiego). Słowacki: M. Stuart. Kordyan. Mazepa. Balladyna. Anelli. Ks. Niezłomny. Horsztyński. Beniowski.

Klasa VIII. Juliusz Słowacki: Kordyan (28 u.) Mazepa (28 u.) Balladyna (28) ucz.) Lilla Weneda (28 ucz.) Anelli (28 ucz.) W Szwajcaryi (28 ucz.) Wacław (28 ucz.) Horsztyński (28 ucz.) Beniowski cz. I. i II. (28 ucz.) Fantazy (28 ucz.) Złota czaszka (20 ucz.) Beatrix Cenci (20 ucz.) Rozmowa z Matką Maryną (28 ucz.) Książdz Marek (15 ucz.) Sen srebrny Salomei (10 ucz.) Listy do matki (5 ucz.) Zygmunt Krasiński: Agayhan (28 ucz.) Irydyon (28 ucz.) Nieboska komedia (28 ucz.) Przedświt (28 ucz.) Psalm (28 ucz.) Noc letnia (20 ucz.) Pokusa (20 ucz.) Ostatni (15 ucz.) Ressurrecturis (20 ucz.) Sen z Niedokończonego poematu (28 ucz.) Henryk Rzewuski: Listopad (28 ucz.) Pamiętniki Soplicy (10 ucz.) Józef Korzeniowski: Kollokacya (28. ucz.) Spekulant (28 ucz.) Wincenty Pol. Pieśni Janusza (70 ucz.) Mohort (15 ucz.) Przygody Benedykta Winnickiego (5 ucz.) Kornel Ujejski: Skargi Jeremiego (2 ucz.) Józef Kraszewski: Stara baśń (28 ucz.) Powrót do gniazda (28 ucz.) Józef Szujski: Wallas (28 ucz.) Antoni Małeckci: Juliusz Słowacki (16) ucz.) Adam Asnyk: Kiejstut (28 ucz.) Rienzi (10 ucz.) Żyd (4 ucz.) Bracia Lerche (3 ucz.) J. Klaczko: Wieczory florenckie (3 ucz.) M. Konopnicka: Pan Balzer w Brazylii (2 ucz.) Prometeusz i Syzyf (10 ucz.) Nowe pieśni (10 ucz.) Wybór pism (28 ucz.) Henryk Sienkiewicz: Quo vadis (28 ucz.) Krzyżacy (20) ucz.) Rodzina Połanieckich 10 ucz.) Bez dogmatu 10 ucz.) Na polu chwały (5 ucz.) El. Orzeszkowa: Nad Niemnem (20 ucz.) Meir Ezofowicz 10 ucz.) Bol. Prus: Lalka (28 ucz.) Placówka (28 ucz.) Faraon (10 ucz.) Dzieci (15 ucz.) Nowele (15 ucz.) Stefan Żeromski: Popioły (15 ucz.) Ludzi bezdomni (25 ucz.) Powieść o udałym Walgierzu (15 ucz.) Syzyfowe prace (20 ucz.) Promień (15 ucz.) Nowele (4 ucz.) St. Wyspiański: Wesele (10). Wyzwolenie (5)

Warszawianka (20). Powrót Odyssa (10). Bolesław Śmiały (10). Sędziowie (15). Akropolis (2). Protesilas i Laodamia (2). Noc listopadowa (2). Kłątwa (2). Lucyan Rydel: Zaczarowane Koło (20). Na zawsze (15). Jerzy Żuławski: Eros i Psyche (20). Ijola (15). Rodziewiczówna: Straszny dziadunio (5) Na wyżynach (5). Sieroszewski: Powieści chińskie (15). Risztau (10). Jan Kasprzewicz: Bunt Napierskiego. Poezye.

d) Lektura ruska.

Oprócz utworów zawartych w podręcznikach szkolnych czytano w całości; Perekotypołe, Marusia Kwitky; Natałka Połtawka — Kotlarewskiego; Rusałka Dnistrowa (jub. bibl.): Soniasznyj promiń — Czajczenki; Skyt Maniawskij — Mogilnickiego; Skoszenyj ćwit — Barwińskiego W.

e) Lektura niemiecka.

- Kl. V. W obu oddziałach. Peter Schlemihl: A. Chamisso. Eichendorff: Aus dem Leben eines Taugenichts. Prywatnie czytali uczniowie: Grimma: Märchen, Brentana: Die Geschichte vom braven Kasperl und dem schönen Annerl, oraz inne wybrane dzieła.
- Kl. VI. Oddział A. Hartmann von Aue: Der arme Heinrich. Goethe: Hermann und Dorothea. Pryw. Körner: Zriny.
Oddział B. Goethe: Hermann und Dorothea. Schiller: Die Räuber. Pryw. Lessing: Minna von Barnhelm, Körner: Zriny. Lessing: Emilia Galotti.
- Kl. VII. Oddział A. Schiller: Wilhelm Tell. Lessing Emilia Galotti.
Oddział B. Schiller: Jungfrau v. Orleans. Goethe. Iphigenie auf Tauris. Schiller: Maria Stuart.
- Kl. VIII. Schiller. Wallenstein. Pryw. Lessing: Nathan des Weise. Goethe Egmont.
-

III. TEMATY DO WYPRACOWAŃ PISEMNYCH.

(Tematy oznaczone gwiazdką opracowali uczniowie w domu).

a) z języka polskiego.

Klasa Va.

1.* Jesienny dzień. 2. Widok na okolicę litewską na podstawie »Pana Tadeusza.« 3.* Co mógłbym napisać na temat: »Dzień i noc.« 4. Charakterystyczne cechy powieści poetycznej, przeprowadzone na »Grażynie«. 5. Pierwszy śnieg (spostrzeżenia i wrażenia). 6. Rola przyrody w »Panu Tadeuszu« i w »Ojcu zadżumionych«. 7.* Myśl przewodnia noweli Sienkiewicza pt.: »Janko muzykant«. 8.* Zewnętrzny wygląd mojego domu. 9.) Rozbiór sonetu A. Mickiewicza pt. »Stepy akiermańskie«. 10*. Baśń a bajka. b) Wiosna a jesień. c) Wspomnienia dębowego listka przez samego opowiedziane. (do wyboru). 11. Droga poety (na podstawie lektury szkolnej). b) Treść przeczytanej noweli. c) Wytłómaczyć i uzasadnić tytuł powieści: »Szyfowe prace«. (do wyboru). 12. a) Typy szlachty polskiej w „Zemście“ b) Zasadnicze różnice w rodzajach poezji dramatycznej c) Co rozumiemy przez dobry styl?

Klasa Vb.

1.* Krajobraz jesienny. 2. Opis dworu w Soplicowie 3.* Co mógłbym napisać na temat: »Dzień i noc«. 4. Na czym polega bohaterstwo Grażyny. 5. Śnieżycza a burza. 6. Co wiem o rodzaju literackim, zwanym gawędą? 7.* Dzieci Ślimaka. 8.* Z mojego okna. 9. Myśl sonetu A. Asnyka pt. »Wolność i niewola«. 10.* Pieśń — znaczenie wyrazu i charakterystyka rodzaju literackiego. b) Wiosna i młodość. c) O czym liście gwarzą, (opowiadanie wysnute z własnej fantazyi). (do wyboru). 11. Kojeje życia Skawińskiego (na podstawie lektury szkolnej). b) Opowiedzieć jakkolwiek scenę z czytanych powieści. c) Wytłómaczyć i uzasadnić tytuł powieści: »Placówka«. (do wyboru). 12. a) Wykazać prawdziwość obyczajowego tła w „Zemście“. b) Dramatyczność akeyi w „Panu Tadeuszu“. c) Przeprowadzić i uzasadnić podział poezji (do wyboru).

Klasa VIa.

1.* Wartość i znaczenie zabytków języka staropolskiego. 2.* Porównać senat rzymski z areopagiem w Atenach. 3.* Modrzewski a Orzechowski jako politycy. 4. Sprawa Heleny na sejmie w »Odprawie posłów greckich«. 5.* Rej a Kochanowski jako poeci. 6. Dlaczego powinniśmy kochać ojczyznę? (na podstawie II. kazania Skargi). 7.* Ogólna charakterystyka literatu-

ry polskiej w okresie złotym. 8. Tok myśli w sielance Szymonowicza »Żeńcy«. 9.* a) Oblężenie Zbaraża (na podst. »Ogniem i mieczem« H. Sienkiewicza.) b) Wina i pokuta Kmicica (na podstawie »Potopu« H. Sienkiewicza) (do wyboru). 10. Jakie wady wytyka Krasicki społeczeństwu polskiemu w satyrze: »Świat zepsuty«. 11.* Wpływ Stanisława Poniatowskiego na rozwój literatury polskiej. 12. Napisać powiastkę do dwuwierszu Ad. Mickiewicza: „Jak łatwiej może człowiek popsuć szczęście drugim w jednej chwili, a życie nie naprawi długiem“.

Klasa VIb.

1.* Wypracowanie na temat: Z okna wagonu. 2. Szlachta i lud polski w świetle satyry Reja: »Rozmowa między panem, wójtem i plebanem«. 3.* Czem pociąga a czem smuci nas jesień? 4. Mikołaj Sęp Szarzyński (Człowiek i poeta). 5.* Charakterystyka Parysa i Antenora (złego i dobrego obywatela). 6. Jak i dlaczego Skarga każe miłować ojczyznę? 7. Charakterystyka Sallustyusza (na podst. monografii o Jugurcie). 8.* Ogień jako żywioł pożyteczny a szkodliwy. 9. Żeńcy Szymonowicza — obrazek z życia ludu wiejskiego w XVII. wieku. 10. Uzasadnić zdanie: verba movent, exempla trahunt. Oblężenie i zdobycie Kamieńca (Pan Wołodyjowski), b) Pierwotny ustrój Polski (na podst. nauki dziejów ojczystych) (do wyboru.) 11. Jakich przestróg udziela Krasicki młodzieży w satyrze pt. »Przestroga młodemu«. b) Kochowski, jako piewca zwycięstw Sobieskiego. c) Znaczenie pieśni »Boga Rodzico« dla polskiego narodu. 12. Zawody życiowe Karpińskiego na podst. jego elegii: „Powrót z Warszawy na wieś“.

Klasa VII a.

1.* Wzorowy obywatel kraju (na podstawie Niemcewicz komeydi: »Powrót posła«. 2. Wykazać na Felińskiego »B. Radziwiłłównie« znamienne cechy dramatu pseudoklasyycznego. 3.* Charakterystyka studenta, przebijającego się samodzielnie przez życie. 4. Krótka treść i myśl podstawna »Piorwiosnka« Mickiewicza. 5. W obronie jakiej idei poświęca K. Wallenrod swe życie? 6.* Która postać w poezji Mickiewicza najbardziej mi się podoba i dlaczego? 7. Do czego tęskni Zaleski w dumce: »U nas inaczej«. 8.* a) Lepsza dola w swoim kraju niż pałace na obczyźnie. b) Miłość Ojczyzny w życiu i pismach Mickiewicza. c) Życie na kresach (na podstawie trylogii) (do wyboru). 9. a) Skreślić postać jednego z bohaterów byrońskich w literaturze polskiej. b). Allegorya losów Polski w »Królu zamczyska« Sew. Goszczyńskiego. c). Bitwa na Kosowym polu (według pieśni serbskich Zaleskiego). 10. Świat umarłych na podstawie VI. ks. Eneidy.

Klasa VIIb.

1. O ile może uczeń przyczynić się do dobrej sławy zakładu, w którym przebywa? 2. Charakterystyka Stefana Potockiego (na podst. dumy Niemcewicza). 3.* Jakie myśli i uczucia budzi w nas widok starego zamczyska? 4. Obóz romantyków w świetle »Listów« Fr. Morawskiego. 5. Apoteoza młodości w utworach A. Mickiewicza 6.* Która postać w poezji Mickiewicza mi się podoba i dlaczego? 7. Obraz stepu ukraińskiego (na podstawie »Maryi« Małczewskiego). 8.* a) Uzasadnić zdanie Aleksandra Fredry »Śmieszność śmieszności biczem i jej szczypiąca chłosta — Częstokroć tam poradzi, gdzie rozum nie sprostą. b) jak w VIIa. 8 b) — c) jak w VII. — 8 c. (do wyboru). 9. a) Cechy znamienne pierwszych utworów Słowackiego. b) Pacholę jako symbol i zwiastun nieszczęścia w »Maryi« Małczewskiego. c) Ideał wodza w pojęciu Cyncerona. 10. Obraz burzy morskiej na podst. V. księgi Odyssei.

Klasa VIII.

1.* Sidera qui spectat, non negat esse Deum. 2.* Na podstawie »Balladyny« Słowackiego wykazać prawdziwość zdania Schillera: »Das eben ist der Fluch der bösen That, dass sie forzeugungend immer Böses muss gebären«. 3. Wpływ Szekspira na Słowackiego. 4. Obóz Pankracego. 5. a) Podstawowa myśl »Przedświtu« Krasińskiego. 6. Co jest prawdą a co złudzeniem i przesadą w psalmie »Dobrej woli« lub b) Nasi najznakomitsi kaznodzieje (do wyboru) 7.* a) Pokonywanie trudności jest najlepszym środkiem do wyrobienia siły fizycznej i moralnej (rozprawka). b) Rok 1848 i jego następstwa. c) Charakterystyka jednej z ważniejszych postaci w powieści Korzeniowskiego: »Kollokacya«. (Do wyboru). 8. Zalety i wady w powieści Kraszewskiego.

b). z języka niemieckiego.

Klasa Va.

1.* Brief an Eltern oder Verwandte nach den Ferien. 2. Das Walten der Nemesis (Nach Schillers Gedicht: »Die Kraniche des Ibykus«). 3.* Der Bildungswert des Reisens. 4. Dornröschen (nacherzählt). 5. Warum sollen die Wälder geschont werden. 6. Der Graf v. Habsburg (nacherzählt). 7. Der Wert der Neugierde. 8. Der Übermut Fräulein Kunigundas nach Schillers: Handschuh. 9.* Ein wichtiges Ereignis aus meinem Leben. 10. Die Gründung Roms nach Uhlands: »Ver sacrum«. 11.* Lob des Pfluges. 11. Die Königstochter im »Taucher« v. Schiller. 12. Joanna Sebus (nacherzählt).

Klasa Vb.

1. Gedankengang in Gellerts »Process«. 2.* Mein schönster Ferientag. 3. Welchen Hindernissen begegnet Damon auf seiner Rückkehr nach Syrakus? 4.* Die Charybde (Eine Schilderung auf Grund des Gedichtes von Schiller: »Der Taucher«). 5. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 6.* Die Gründung Roms. 7. Der Handschuh von Schiller (Inhaltsangabe). 8.* Die Wintervergnügungen. 9. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 10.* Wiege und Sarg (Eine Vergleichung). 11. Eroberung von Sagunt. (Nach Livius). 12. Frühlingserwachen.

Klasa VIa.

1. Der Gedankengang in Heines »Loreley«. 2. Ein Spaziergang im Herbst. 3. Der Handschuh (Inhaltsangabe und Grundgedanke). 4.* Die Słowacki — Feier in unserer Stadt. 5. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 6.* Der Humanismus und seine Hauptmerkmale. 7. Hektors Abschied (Inhaltsangabe). 8.* Mohammed und seine Religion. 9. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 10.* Wie ich den Tag zubringe. 11. Parsivals Jugend. 12.* Die podolische Landschaft. 12. Wie bewahrheitet sich das Sprichwort: »Hochmut kommt vor dem Falle« am »Belsazar« v. Heine.

Klasa VIb.

1. Gedankengang und Grundgedanke in Schillers »Hektors Abschied«. 2.* Der öffentliche Park in Tarnopol. 3.* Der Taucher in der Tiefe (Nach Schillers Ballade). 4.* Der innere Kampf der Ordensritters (Auf Grund des Gedichtes von Schiller: »Der Kampf mit dem Drachen«). 5. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 6.* Caesar und seine Bedeutung. 7. Lorelei von Heine (Gedankengang). 8.* Karl der Grosse und seine geschichtliche Bedeutung. 9. Eine Übersetzung aus dem Polnischen. 10.* Ursachen und Bedeutung der Kreuzzüge. 11. Lohengrins Leben. 12. Parsival als ritterliche Idealgestalt.

Klasa VIIa.

1. Zavor getan, hernach bedacht, hat manchen in gross Leid gebracht (Betrachtungen nach Goethes Gedicht »Der Zauberlehrling«). 2.* Einheit macht stark (Viribus unitis). 3. Siegfried wirbt um Kriemhilde. 4. Wem Gott will echte Gunst erweisen, den schickt er in die weite Welt (Eichendorff). 5. Die Grenzen des menschlichen Wissens dürfen ungestraft nicht überschritten werden. 6. Wie erringt in Goethes Ballade »Der

Fischer« die Nixe den Sieg über den Fischer? 7.* Der Ausspruch Schillers, dass wir Schuldner vergangener Jahrhunderte sind, ist zu begründen. 8. Wie rechtfertigt Schiller die Tat Tells. 9.* Die Ferien, eine Ergänzung des Schuljahres.

Klasa VIIb.

1. Die ritterliche Poesie in Deutschland (A. G. d. L.). 2.* Welche Folgen hatte die Entdeckung Amerikas. 3. Der Zauberlehrling (Inhaltsangabe und Grundgedanke). 4. Die aufklärung und ihre Grundideen (Auf Grund der Schullektüre). 5. Pegasus im Joche (Inhaltsangabe und Grundgedanke). 6.* Klobstock und seine Bedeutung für die deutsche Literatur. 7. Der dramatische Konflikt im »Prinzen von Homburg«. 8. Die Folgen des 30. jährigen Krieges.

Klasa VIII.

1 Die Grundgedanken v. Goethes »Zauberlehrling« und Bauernfelds »Phaeton« 2.* Der Mensch der Herr, aber auch der Sklave der Natur. 3. Goethes: »Der Fischer« im Vergleiche mit dem Erbkönig. 4. Teuer ist mir der Freund, doch auch den Feind kann ich nutzen. Zeigt mir der Freund was ich kann, lehrt mich der Feind, was ich soll. 5. Abend. Eine Schilderung (nach Schillers »Glocke«). 6.* Das Leben ein Kampf; darum rüste dich. 7. Krieg und Frieden nach Schillers: »Lied v. der Glocke«. 8. Durch welche Mittel hat Schiller den Wallenstein unserem Herzen näher gerückt? 9.* Auge und Ohr, die Hauptpforten unserer Bildung. 10. Mensch und Natur in ihrem gegenseitigen Verhältnis in Schillers Elegie: »Der Spaziergang«.

c) Zadania maturalne.

Zadanie łacińsko-polskie: Cicero. Brutus C. 1. (§. 1.— 5).

Zadanie grecko-polskie: Demostenes: Περὶ τοῦ στεφάνου. §. 25 — 28.

Zadanie polskie (do wyboru).

1. Wpływ upadku powstania listopadowego na rozwój literatury polskiej.

2. Znaczenie bitwy pod Grunwaldem dla Polski i Litwy.

3. Szukajcie prawdy jasnego płomienia!

Szukajcie nowych, nieodkrytych dróg...

... Ale nie depezcie przeszłości ołtarzy!

Rozwinąć jako program młodzieży wstępującej w nowy okres życia.

IV. WAŻNIEJSZE ROZPORZĄDZENIA WŁADZ SZKOLNYCH.

Rozp. z 22. czerwca 1909 R. G. Bl. Nr. 98 zniósło c. k. Ministerstwo w. i o. znaczki stemplowe na opłacanie opłaty szkolnej i postanowiło, żeby od 1 września 1909 uiszczano tę opłatę za pośrednictwem obrotu czekowego pocztowej Kasy Oszczędności, dlatego w myśl rozp. c. k. Rady szk. kr. z 29. lipca 1909. l. 37.840 przystąpiła dyrekcya gimnazjum do Związku pocztowych Kas oszczędności.

Rozp. z 23 sierp. 1909 l. 27.271 postanowił P. Minister w. i o., że uczniowie klasy piątej mogą mimo noty dostatecznej z mineralogii na wniosek nauczyciela historii naturalnej i na podstawie uchwały grona nauczycieli uczących w tej klasie uzyskać stopień „chlubnie uzdolniony do klasy wyższej“, o ile będą spełnione inne warunki potrzebne do uzyskania tego stopnia.

Rozp. z 28. paźdz. 1909 l. 56.580 poleca Rada szk. kr. klasyfikowanie uczniów publicznych z nauki rysunków podług aplikacyi, zatem nota ujemna ma być napiętnowaniem niedbalstwa i lenistwa, prywatności mogą być uwolnieni od składania egzaminu z rysunków; uczeń, przychodzący z zakładu, w którym nauki rysunków nie udzielano, nie ma być uwalnianym od nauki, ale ma być zatrudniany stosownie do jego indywidualnego uzdolnienia i przysposobienia. Kto przy świetle elektrycznym może czytać i pisać, ten od nauki rysunków nie ma być uwolnionym z powodu słabego wzroku.

Rozp. z 16. listop. 1909 l. 43.277 postanowiło c. k. Ministerstwo w. i o., żeby abiturjentowi, który po egzaminie pisemnym odstąpi od egzaminu, zwracać takę z potrąceniem części za poprawianie zadań.

Rozp. z 4. marca 1910 l. 13.213 ustala Rada szk. kr. liczbę wypracowań piśmiennych w języku wykładowym w każdej klasie i postanawia, ażeby uczniowie pisali wypracowania piśmienne przez cały rok szkolny na tych samych zeszytach.

Rozp. z 13. kwietnia 1910 l. 4494 poleca Prezydium Namiestnictwa wprowadzić zmiany w administracyi budynków skarbowych w myśl §. 1 ustawy z 27 czerwca 1908. Dz. u. p. Nr. 123.

Rozp. z 18. kwietnia 1910 l. 16.500 postanowił p. Minister w. i o. żeby w latach 1910 i 1911 kończono rok szkolny 30. czerwca; I. półrocze ma się kończyć 31. stycznia, II. rozpoczynać 1. lutego, zatem ferye normalne między półroczami mają odpaść; ferye świąteczne Bożego Narodzenia obrz. rzym.

kat. trwać będą od 23. włącznie do 28. grudnia, gr. kat. od 5. do 10. stycznia; ferye wielkanocne rzym. kat. od środy wielkotygodniowej do wtorku po świętach, a gr. kat. od środy wielkotygodniowej do środy po świętach włącznie. Nauka w roku szk. 1910/11 rozpocznie się 1. września 1910.

V. KRONIKA ZAKŁADU.

Rok szkolny 1909/10 rozpoczął się dnia 3. września uroczystem nabożeństwem w kościele parafialnym i w cerkwi parafialnej.

Zapisanych na początku roku szkolnego 654 uczniów publicznych, 20 prywatystów i 34 prywatystek podzielono na 15 oddziałów. Umieszczenie zakładu nie zmieniło się.

Egzamina wstępne do klasy pierwszej odbyły się 6. lipca i 3. września 1909. Do egzaminu zgłosiło się w obu terminach 162 uczniów i uczenic, mianowicie 113 ze szkół publicznych i 49 z nauki prywatnej, między nimi 12 uczenic; egzamin złożyło 109 (75 uczniów i 6 uczenic ze szkół publicznych i 25 uczniów i 3 uczenice z nauki prywatnej). Ogółem reprobowano 32·7 pre.

Egzamin wstępny do klas II—VIII składało w ciągu roku szkolnego 36 uczniów i 14 uczenic. Egzamin złożyło 14. uczniów i 9 uczenic, przyjęto do klasy niższej 6 uczniów i 1 uczenicę, reprobowano 16 uczniów i 4 uczenice. Ogółem reprobowano 40 pre.

Egzamin nadzwyczajny na mocy pozwolenia c. k. Ministerstwa w. i o. celem wstąpienia na praktykę aptekarską złożyło 3. uczniów.

Dnia 9. września jako w rocznicę śmierci a 19. listopada jako w dniu imiennin ś. p. cesarzowej Elżbiety brała udział młodzież chrześcijańska w uroczystych nabożeństwach żałobnych za spokój Jej duszy odprawionych w kościele parafialnym i cerkwi parafialnej.

Dnia 4. października 1909 jako w dniu imiennin Najjaśniejszego Pana odbyło się uroczyste nabożeństwo dla młodzieży w kościele parafialnym i w cerkwi parafialnej.

Dnia 10. października 1909 przybył do naszego miasta Wiceprezydent c. k. Rady szkolnej krajowej, Jaśnie Wielmożny Pan Dr. Ignacy Dembowski na uroczystość otwarcia nowo założonej szkoły ślusarstwa maszynowego i przy tej sposobności zwiedził budynek gimnazyum i przyjął grono nauczycieli na

wspólnej audyencyi, na której omówił ważniejsze sprawy pedagogiczne i dydaktyczne.

Dnia 1. listopada 1909 otwarto staraniem prof. Dra Henryka Orlińskiego założoną uczelnię dla najuboższej młodzieży szkół średnich z językiem wykładowym polskim. Magistrat, popierający zawsze wszelkie szlachetne wychowaniu młodzieży służące instytucye, dostarczył potrzebnych ubikacyi, opału i światła, a grono ludzi życzliwych młodzieży zawiązane w towarzystwo pod przewodnictwem J. W. wiceprezydenta sądu obwodowego, p. Andrzeja Loreka dostarczyło funduszków na urządzenie i skromny posiłek dla młodzieży. Z instytucyi korzystało 20. uczniów naszego zakładu.

Dnia 13. listopada 1909 obchodzono uroczystość patrona młodzieży szkolnej i tutejszego zakładu św. Stanisława Kostki uroczystem nabożeństwem dla młodzieży rzym. kat. obrz. w kościele O. O. Jezuitów. Mszę św. odprawił ks. Dr. Bolesław Twardowski, podniosłe kazanie wygłosił ks. Rektor Henryk Haduch.

Dnia 17. listopada 1909 brała młodzież naszego zakładu udział w uroczystościach urządzonych przez komitet miejski ku uczczeniu setnej rocznicy urodzin wieszcza Juliusza Słowackiego, a nadto uczciła jego pamięć porankiem dla młodzieży klas niższych i wieczorkiem dla młodzieży klas wyższych i publiczności, składającym się z produkeyi muzykalno-wokalnych i deklamacyi.

Dnia 30. stycznia 1910 zakończono pierwsze półrocze r. szk. 1909/10 rozdaniem uczniom wykazów cenzur.

Dnia 22. stycznia 1910 odbył się egzamin dojrzałości w terminie zimowym. Dwom abiturjentom przyznano świadectwo dojrzałości.

Dnia 20. stycznia 1910 objął nadzór nad tutejszem gimnazjum c. k. Inspektor szk. kraj., JW. Pan Tadeusz Lewicki i odbył z gronem nauczycieli konferencyę w sprawach dydaktyczno-pedagogicznych.

Egzorty pasyjne dla uczniów obrz. rzym. kat. odbyły się 9—11 marca, dla uczniów obrz. gr. kat. 23—26 kwietnia 1910.

Dnia 8. maja 1910 odprawiono dla młodzieży nabożeństwo w cerkwi parafialnej za spokój duszy ś. p. Stanisława Ropija, ucznia kl. VII., który po długiej chorobie piersiowej zmarł 29. kwietnia 1910 w czasie świąt wielkanocnych obrz. gr. kat.

Pisemny egzamin dojrzałości w terminie letnim odbył się w dniach 12. 13 i 14 maja, ustny zaś pod przewodnictwem c. k. Rady szkolnego i dyrektora gimnazjum z jęz. wykł. pol. w Kołomyi, W. P. Józefa Skupniewicza w dniach 6 do 10. czerwca 1910.

W dniu 25. czerwca odbył się zjazd koleżański tych uczniów, którzy złożyli w r. 1885. egzamin dojrzałości w tutejszym gimnazjum a więc po 25 latach od złożenia egzaminu dojrzałości. Z uczęszczających podówczas do kl. VIII. 36 uczniów jawili się na zjeździe: Dr. Anderman Jakób, adwokat w Delatynie, Curkowski Jan, radca sądowy w Tarnopolu, Dr. Aleksander Doliński, profesor uniwersytetu we Lwowie, Dr. Feiles Karol, adwokat w Tarnopolu, br. Heydel Franciszek, właściciel dóbr, Dr. Jampoler Salomon, adwokat w Tarnopolu, Jawetz Leon, właściciel dóbr, Kiweluk Jan, członek Wydziału kraj. we Lwowie, Łacek Maryan, naczelnik kanc. sądowy w Busku, Dr. Mantel Teodor, adwokat w Podwołoczyskach, Dr. Mochnacki Włodzimierz, adwokat we Lwowie, Dr. Nussbrecher Leon, adwokat we Lwowie, Dr. Promiński Kazimierz, adwokat w Tarnopolu, Schmidt Józef Rajmund, sekr. Rady pow. w Tarnopolu, Dr. Stesłowicz Władysław, sekretarz Izby handlowej we Lwowie i Dr. Tauber Schaje, adwokat krajowy.

Uczestnicy Zjazdu po nabożeństwie zebrali się w jednej ze sal szkolnych, gdzie do nich przemówił Dyrektor zakładu, zwracając się ku owym chwilom, kiedy uczestnicy zjazdu zasiadali na ławach szkolnych, życzył zebrany, by i nadal w zjazdach koleżańskich utrwalali te węzły przyjaźni, jakie zadzierżgnęli na ławach szkolnych. Imieniem uczniów w serdecznych słowach przemawiał Dr. Doliński, poczem po spisaniu protokołu zebrania byli uczniowie opuścili zakład, składając na rzecz ubogiej młodzieży kwotę 50. koron.

Dnia 28. czerwca 1910 wzięła młodzież udział w nabożeństwach żałobnych odprawionych za spokój duszy ś. p. Cesarza Ferdynanda.

W roku szk. 1909/10 przystępowała młodzież katolicka obu obrządków trzy razy do św. Sakramentów, mianowicie 12. paźdz. 1909, 11. marca (rym. kat.) i 25. kwietnia (gr. kat.) i 13. czerwca 1910.

Dnia 30. czerwca 1910 zakończono rok szkolny 1909/10 uroczystym nabożeństwem w kościele O. O. Dominikanów i cerkwi parafialnej, poczem rozdano uczniom świadectwa roczne.

VI. FIZYCZNE WYCHOWANIE MŁODZIEŻY.

Stan zdrowia młodzieży w tutejszym zakładzie w zasadzie normalny w porównaniu z ubiegłymi latami przedstawiał się nawet pomyślnie. Choroba piersiowa, która wśród miejscowych stosunków klimatycznych porywała niejedno młode życie, a w bieżącym roku szkolnym wystąpiła w jednym wypadku,

w ostatnich latach pojawia się rzadziej. Wygaśnięcie epidemii szkarlatyny usunęło anormalny stan na tem polu w roku ubiegłym, to też w ogóle stan zdrowotny młodzieży był zadowalający.

Szczegółowe wykazy pomieszkań uczniów podajemy w statystycznych zestawieniach. Hygieniczna strona tych pomieszkań jest lepszą aniżeli w latach poprzednich, na co bez wątpienia wpłynął nadzór ze strony Dyrekcyi nad zbiorowemi „stancjami”. Umieszczenie młodzieży w bursach i nadzór nad nią był bardzo dobry.

Nauka gimnastyki odbywała się w 12. godzinach tygodniowo w Pol. Towarzystwie gimnastycznym „Sokół”. Uczniowie, podzieleni na oddziały według klas i burs, ćwiczyli pod kierunkiem grona nauczycielskiego w sześciu oddziałach w porze zimowej w gmachu, w letniej uprawiali gry i zabawy na boisku letniem. W dniu 1. czerwca odbył się popis gimnastyczny, na którym uczniowie wykonali ćwiczenia wolne w pięciu obrazach a podzieleni na zastępy przedstawili nader poprawnie ćwiczenia na przyrządach.

Członek grona nauczycielskiego Sokoła, p. Kulikowski zorganizował z młodzieży naszego zakładu drużynę footballową „Kresy”, która po należytem wyćwiczeniu i wydoskonaleniu się w zasadach gry w piłkę nożną z pomyślnym wynikiem rozgrywała matsche footballowe z innymi drużynami w mieście, jak z drużyną bursy T. S. L. i drużyną gimnazyum ruskiego a w dniu 26. czerwca na zaproszenie młodzieży brzeżańskiej wzięła udział w zawodach, urządzonych w Brzeżanach. Ćwiczenia tej drużyny odbywały się w porze letniej na placu obok baraków miejskich.

W warsztatach studenckich, utrzymywanych przez Towarzystwo Przyjaciół młodzieży a pozostających pod kierunkiem technicznym prof. Stopki, pracowało kilkunastu uczniów, którzy w zakresie snycerstwa, stolarstwa i tokarstwa zrobili znaczne postępy, a niektórzy z nich doszli w wykonywaniu tych rękodzieł do takiej wprawy, iż wyroby ich spotykały się z rzetelnem uznaniem znawców.

Wycieczki odbywały się podobnie jak w latach ubiegłych, bądź w celach ugruntowania wiadomości botanicznych, jak również elementarnych pojęć z zakresu nauki geografii. Odbywały się nadto pod kierunkiem prof. Strojka i innych nauczycieli wycieczki do wsi w pobliżu leżących. Z większych wymieniamy wycieczkę do Trembowli pod kierunkiem prof. Medyńskiego wzięło w niej udział kilkudziesięciu uczniów, którzy zwiedzili ruiny zamku trembowelskiego i obok leżącego monasteru. Kierownik wycieczki w dłuższym wykładzie omówił

szczególono kampanię turecką i na jej tle oblężenie Trembowli, podając wyniki nowszych badań historycznych na tem polu.

Ślizgawkę uprawiała młodzież albo na przestronnej przestrzeni stawu albo też na torze Sokoła, na którym uzyskała zniżkę. Wielkie zainteresowanie wzbudził u młodzieży sport saneczkowy, któremu wielu z niej się oddawało. Pochyłe ulice roły się od niej, a gdy ze względu bezpieczeństwa przeniesiono tor na okoliczne wzgórza, podobnie i tam sport ten miał wielu zwolenników. Wielu uczniów uprawiało sport kolarski.

Mimo, że u granic miasta wije się rzeka, brak zdrowej a bezpiecznej kąpieli dawał się bardzo młodzieży we znaki.

VII. ZBIORY NAUKOWE.

a) Ruch w bibliotekach zakładu.

Biblioteka nauczycielska. (Zawiaadowca prof. A. Medyński). W roku szkolnym 1909/10 wypożyczyli członkowie tutejszego grona 687 dzieł w 810 tomach oraz 195 rozpraw naukowych nie wliczając naukowych pism peryodycznych przez zakład prenumerowanych.

Członkowie innych gron nauczycielskich miejscowych (gimn. II. z pol. jęz. wykł., szkoły realnej, sem. naucz., gimn. z ruskim jęz. wykł. i szkół ludowych) w liczbie 42 wypożyczyli 136 dzieł w 141 tomach a osoby, nienależące do nauczycielstwa 21 dzieł w 24 tomach. Nadto wypożyczono 48 dzieł w 61 tomach uczniom klas wyższych.

Biblioteka dla młodzieży polska. (Zawiaadowca prof. Oziębły). W bieżącym roku wypożyczono uczniom w kl. IIIa dzieł 326, w IIIb — 282, IVa — 274, IVb — 269, Va — 201, Vb — 232, VIa — 246, VIb — 230, VIIa — 215, VIIb — 245, VII. — 448.

Biblioteka dla młodzieży ruska. (Zawiad. ks. Koreniec). Ogółem wypożyczono 561 książek 104. uczniom.

Biblioteka dla młodzieży niemiecka. (Zawiaadowca Dr. Orliński). Uczniowie IIIa. przeczytali 17 dzieł, IIIb 25, IVa 312, IVb 60, Va 214, Vb 25, VIa 7, VIb 26 VIIa 188, VIIb 7, VIII. 96.

b) Przyrost zbiorów naukowych.

1. Biblioteka nauczycielska. Biblioteka powiększyła się w roku bieżącym o 70 dzieł w 110 tomach i o 201 programów szkół średnich przedlitawskich, liczy zatem obecnie 3.553 pozycyi inwentarza. W roku ubiegłym otrzymała Biblio-

teka podobnie jak w latach ubiegłych bezpłatnie wydawnictwa Akademii Umiejętności w Krakowie i we Wiedniu, otrzymała dalej w darze kilkanaście dzieł od Rady Dr. Maurycego Maciszewskiego a Rada Stanisław Gałęcki ofiarował Bibliotece cenne wydawnictwo: Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegovina, wydane w 4 tomach przez krajowe Muzeum w Sarajewie. Księgozbiór zwiększył się nadto o wydawnictwa Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, zakupione w całości.

Biblioteka dla młodzieży. Dział polski powiększył się w bieżącym roku o 87 dzieł w 121 tomach, niemiecki o 70 dzieł w 84 tomach, ruski o 19 dzieł w tyluż tomach.

3. Zbiór map i przyrządów naukowych do nauki historii powszechnej i geografii powiększył się w ubiegłym roku szkolnym o 18 map i 11 obrazów. W ogóle posiada gabinet: 52 mapy historyczne, 87 map geograficznych, 10 map wypukłych (relief), 4 globusy, 79 obrazów historycznych i 67 obrazów geograficznych.

4. Gabinet fizykalny. W roku ubiegłym zakupiono spadkownicę Königa, teodolit i pięć akumulatorów z fabryki Staneckiego.

5. Do nauki geometryi posiada zakład modeli drewnianych 13, kątomierzy 19, cyrkli 30, linii 19, tablice 25.

6. Gabinet historii naturalnej. W ubiegłym roku szkolnym zakupiono delfina.

7. Zbiór do nauki rysunków w liczy obecnie: wzorów 9, perspektywicznych z drzewa 12, modeli z gipsu 31, wzorów ornamentowych 118, wzorów do rysowania na wzór modeli gipsowych 11, perspektywicznych 16, ornamentów roślinnych 21, wzorów deseniowych 20, innych wzorów 80, dzieł traktujących o nauce rysunków 2, wzorów polichromicznych Meigla 50, Andela 20, modeli do rysunku z natury 50

8. Gabinet archeologiczny, założony w r. 1905, w ubiegłym roku wzrósł o megaskop.

VIII. CZYTELNIĄ UCZNIÓW.

Wzrost i wzmaganie się instytucyi, spoczywających prawie wyłącznie w rękach młodzieży i opartych na jej dobrej woli, świadczy o pewnym postępie wśród niej, o zainteresowaniu i jej moralnem wyrobieniu. Czytelnia naszego gimnazjum kończy z rokiem 1910. trzecią fazę swego istnienia i rozwoju, który choć nienagły, jednak idzie naprzód i wróży jej stały i obfity byt. Z żywym zapałem rzuciła się młodzież do pracy, która rozpoczęła dnia 9. października roku 1909. uroczystym

obchodem ku czci wieszca Juliusza. Wieczorek a zarazem otwarciu Czytelni zagał kurator prof. Oziębły, a następnie młodzież wystąpiła ze swojemi produkcjami, w skład których weszły: referat, deklamacye i przemówienie przewod. Czytelni, Konarskiego, — dając w ten sposób wyraz wysokiemu kultowi naszych wieszczów narodowych.

Czytelnia liczyła w roku bieżącym dość okazałą liczbę członków, gdyż skupiało się w niej 148 uczniów.

Zarząd Czytelni spoczywał w ręku Wydziału, w skład którego wchodziło 22. komitetowych; z tych z klasy VII. A. zostało wybranych 5, z klasy VII. B 6, z obu zaś oddziałów klasy VI. 7, a z dwu klas piątych czterech (4).

Przewodniczącym Czytelni został wybrany dnia 5. paźd. Mieczysław Konarski, uczeń VII. kl. B.; zastępcą Władysław Bargiel, VII. A.; sekretarzem Leon Ornatowski, VII. A.; zastępcą Piotr Maceluch, VI. A.; skarbnikiem Maryan Nawrocki, VII. B.; zastępcą skarbnika Aron Rosenblum, VI. A.; bibliotekarzem Michał Rogalski, VII. B.; wicebibliotekarzem Maryan Jaskólski, VI. B.; gospodarzami Jerzy Dmytrów, VII. A.; Kotowicz Modest, VI. A.; Orzechowski Franciszek, V. A; ich zastępcami Siłka Bolesław, VII. A; Jan Misiewicz, VI. B; Bazyli Dilny, V. A. Reszta komitetowych w liczbie 8. nie sprawowała żadnych czynności.

Każdy z komitetowych był zobowiązany mocą uchwały statutu do wkładki, wynoszącej 50 h., a członkowie zwyczajni do wkładek po 10 h., miesięcznie o połowę mniej aniżeli roku zeszłego. Z początkiem roku wpływały wkładki dość regularnie do kasy czytelnianej, później zaś poczucie obowiązku poczęło słabnąć. Pieniądze w ten sposób zebrane służyły na zakupno książek, na prenumeratę czasopism, na oprawę książek i na rozmaite inne drobne wydatki. Ogólny dochód Czytelni wynosił 70.50 K. Rozchód: 68.56 K. Wydano na zakupno książek 7 K, prenumeratę czasopism 50.56 K, na oprawę książek 3 K. na inne drobne wydatki 8 K, pozostałość kasowa wynosi 1.94 K.

Biblioteka została powiększona o 11 dzieł. W ciągu roku wypożyczono około 250 książek. Większa ilość książek jest własnością Czytelni — niektóre zaś zostały wypożyczone od zawiadowców bibliotek szkolnych, prof. Medyńskiego i Oziębłego. Co do jakości są to książki polskie, ruskie i niemieckie. Książek własnych posiada Czytelnia 144., z tego kupiono w tym roku z funduszu kasy czytelnianej książki. »Nad poziomym« Wołody Skiby; »Carol szalony« Alex. Dumasa; »Klub Pickwicka«, K. Dikensa; »Ludzie Klarsa« przez Abulę; »Prometeusz« Juliusza Niemcewicza; »Poezye« Rosowskiego; »Pamiętki Soplisy« »Książki Pielgrzymstwa Narodu polskiego«

Mickiewicza; »Król Zameczyska« Goszczyńskiego. Za wypożyczenie każdego dzieła płacili członkowie dwa halerze.

Czytelnia prenumerowała dwa polskie najlepsze i najbardziej kształcące młodzież czasopisma: »Tygodnik ilustrowany« »Świat«. Komitetowym wedle uchwały statutu dozwolonym było owe dwie gazety brać do domu. Czytelnia otwarta była od godz. 5 — 7 każdej soboty i w przededniu świąt. W tym czasie gromadzili się uczniowie dość licznie, pragnąc pogłębić i rozszerzyć swe wiadomości, na czytanie czasopism, na wspólne pogadanki, na odczyty, deklamacje. Przeciętna liczba członków, uczęszczających na posiedzenie czytelnicy wynosiła 29. Czytelnia starała się pobudzić młodzież do pewnej głębszej myśli, pragnęła obudzić w niej ducha narodowego. W tym celu urządziła obchody narodowe, odpowiednie odczyty, jej staraniem odbyły się dwie msze św. za zmarłych braci w powstaniu listopadowym i styczniowym. Uroczystości te ściągaly liczną młodzież — której liczba dochodziła do 140. Dzięki staraniom i zabiegom kuratora prof. Oziębłego i Wydziału odbyło się 16. odczytów, ożywionych prawie zawsze obszerną a niekiedy i nader rzeczową dyskusją. Nadto odbyły się dwie pogadanki, pierwsza na temat »Genezy państwa polskiego« — a druga, »Nasz stan w Ks. Poznańskim« na podstawie artykułu ze Świata: »Nasz Bilans«.

Staraniem Wydziału odbyło się kilka posiedzeń specjalnych podczas trwania matury, na których gromadziła się dość licznie młodzież celem przerobienia i przedyskutowania dzieła pod tytułem »Kształcenie woli« Payota.

Odczyty i obchody odbyły się następujące: 19. paź. obchód ku czci Juliusza Słowackiego. Program: Zagajenie kuratora prof. Oziębłego. Odczyt ucz. Kopeczyńskiego VIII. kl. »Podróż Słowackiego na wschód«, deklamacje: ucz. Rogalskiego, VII. kl. »Kulik« i deklamacja ucz. Misiewicza VIII. »Grób Agamemnona«. Zakończył przemówieniem uczeń kl. VII. Konarski, 2. Schechter, V. kl. »Życie starożytnych Greków i Rzymian, (z demonstracjami). 3. Kuczkowski, VI. kl. »O Zabłockim« 4. 4. grudnia obchód rocznicy listopadowej o godz. 9. rano żałobne nabożeństwo w kościele OO. Jezuitów, o godz. 5. popołudniu obchód. Program: Zagajenie przewodniczącego Konarskiego, odczyt ucz. Misiewicza VIII. kl. »Powstanie Narodu polskiego« w r. 1830 i 31. dekl. Ostrowski IV. kl. »Reduta Ordon« Mickiewicza, dekl. Rogalski VII. kl. »Ojeze Nasz« Ujejskiego. W końcu przemówił do młodzieży Dyrektor Zakładu, poczem odśpiewano pieśni patryotyczne. 5. Borzemski VII. kl. »Ballady i Romance« 6. 23. stycznia w rocznicę powstania styczniowego odbyła się staraniem Czytelnicy msza św.

w kościele OO. Dominikanów. 7. Toporowski, ucz. VI. kl. „Improwizacye Mickiewicza“ 2 części. 8. Jaryczower, VI. kl. „Jan Długosz i jego dzieła“. 9. Reichman, V. kl. „Komety“. 10. Pytel, VII. kl. „O działalności Komisji edukacyjnej“ 11. Ornatowski, VII. kl. „Konstytucya 3. Maja“. 12. Sperling, VI. kl. „Piotr Skarga“. 13. Świrski, IV. kl. „Czasy saskie“. 14. Pytel, VII. kl. „Królestwo polskie po kongresie wiedeńskim“ 15. Dmytrów, VII. kl. „Grunwald“. 16. Konarski, VII. kl. „Organizacya Filomatów na podstawie nieznanych pism Mickiewicza“.

Z łona czytelnicy na wniosek przew. Konarskiego wyszło „Kółko historyczne“, w którym przedewszystkiem kładziono nacisk na historję polską.

Kółko historyczne.

Myśl utworzenia »Kółka historycznego« powstała w szeregach młodzieży, odczuwającej potrzebę szerszego uwzględnienia dziejów polskich i wniknięcia zwłaszcza w epokę porozbiorową, przyczem bynajmniej nie pominięto w programie prac Kółka dziejów powszechnych i najważniejszych zagadnień z tej dziedziny. Rzucona przez młodzież myśl utworzenia Kółka przybrała wnet realne kształty i już w pierwszych dniach grudnia 1909 r. rozpoczęło Kółko swą działalność. W posiedzeniach Kółka brało udział zwykle 30—40 uczniów, pod koniec roku frekwencya znacznie opadła. Kierownikiem Kółka był prof. A. Medyński.

Program prac Kółka obejmował przeważnie dzieje Polski. W ciągu roku odbyły się następujące referaty :

1. prof. Medyński: Jakie są cele i zadania »Kółka historycznego«.

2. Dyskusya.

3. prof. Medyński: »Zamki kresowe w Polsce — strażnice państwowe. (Z obrazami świetlnymi)«.

4. prof. Medyński: »Obrona Trembowli w świetle najnowszych badań«.

5. prof. Medyński: Najnowsza literatura historyczna«.

6. Janasiński, VI. kl.: »Rozwój i wahanie się granic Polski od Mieszka I. do pierwszego rozbioru Polski«. Dyskusya.

7. Świrski, IV. kl.: Konstytucya Trzeciego Maja a szlachta wołyńska (na podstawie dzieła Nankego).

8. Żerebecki, IV. kl.: »Zachowanie się Czech i Śląska wobec powstań polskich«.

9. Dmytrów, VII. kl.: »Drogi handlowe na Wschód w okresie bizantyńsko-arabskim«.

10. Pogadanka na temat ustroju miast polskich.
  11. prof. Medyński: »Rządy Rosyi w Kraju tarnopolskim«.
Tarnopol przed stu laty.
  12. Olejnik, IVkl.,: »Z dziejów Pomorza w XII. i XIII.
wieku«.
  13. Nussbaum, VIIkl., »Ostatnia elekcya w Polsce« na
podstawie dzieła Askenazego.
  14. Jaskólski VIkl.,: »Organizacya Galicyi po pierwszym
rozbiornie Polski«.
  15. Maceluch, VIkl., Tadeusz Kościuszko (na podstawie
dzieła Korzona). Część I. Dyskusya.
  16. Tenże, część II.
  17. Tenże. część III.
  18. Jaskólski, VI kl., »Urzędy cyrkularne w Galicyi«.
  19. Tenże. Część II.
  20. Tenże. »Sprawa włościańska w Galicyi po pierwszym
rozbiornie Polski. Dyskusya.
  21. Dyskusya na temat programu pracy w Kółku w roku
przyszłym.
-

IX. POMOC KOLEŻEŃSKA.

Od roku 1900 istnieje w tutejszym zakładzie zbiór książek szkolnych, liczący numerów 6000, nabytych w części przeważnej z darów uczniów, którzy składają książki im zbędne do księgozbiornu a otrzymują za to podręczniki potrzebne do wyższej klasy. W roku 1909/10 wypożyczono około 4500 podręczników, przyezem oprócz 400 uczniów tutejszego zakładu korzystało jeszcze około 40 uczniów innych tutejszych szkół z tej biblioteki.

Prof. Adolf Gawalewicz
zawiaadowca bibliot. koleż. uczniów.

X. FUNDUSZ NA WSPIERANIE UBOGICH UCZNIÓW*).

D O C H Ó D.

Pozostałość z r. szk. 1908/9	48 K. 45 h.
Zebrano przy wpisach	64 K. 95 h.
Subwencya Kasy Oszcz. z zysków za r. 1908	100 K. — h.
Dochód z wieczorku trzech wieszczów	70 K. — h.
Niepodniesiony proc. od kap. za r. 1909 i część 1910	53 K. — h.
Zwroty zapomóg	14 K. — h.
Razem	<u>350 K. 40 h.</u>

R O Z C H Ó D.

Wydano na wpisy ubogim uczniom	16 K. — h.
» » ubranie	142 K. — h.
» » zapomogi	25 K. — h.
» » lekarstwa	17 K. — h.
» » stempel na subwencyę K. O.	— K. 38 h.
» » na kolonie wakacyjne T. N. S. W. dopłacono do zebranych 62 K. 50 h.	<u>37 K. 50 h.</u>
Razem	<u>237 K. 88 h.</u>

Z E S T A W I E N I E.

Dochód	350 K. 40 h.
Rozchód	<u>237 K. 88 h.</u>
Pozostałość na r. 1910/11	112 K. 52 h.

*) Fundusz żelazny w kwocie 100 k. jest złożony na książeczce Kasy Oszczędności Nr. 27.593.

KLASYFIKACYA ZA II. PÓŁR. 1908/9.

	I		II		III		IV			V		VI		VII	VIII	Razem
	a	b	a	b	a	b	a	b	c	a	b	a	b			
Klasyfikacya za II. półr. 1908/9.																
Uzdolnieni ehlnubnie	5 ²	6	4	2 ¹	2	6	4	6	6	3	7 ¹	3	5 ¹	7	9	75 ⁵
Uzdolnieni	37 ⁴	25 ⁶	25 ⁴	32 ²	31 ⁴	25 ³	20 ²	24 ³	20 ⁴	23 ²	20 ²	21 ¹	19	14	30 ⁴	366 ⁴
Uzdolnieni na ogół	5	10	10	4	7	8	11	—	1	—	—	—	—	—	—	56
Do egzaminu poprawcz. przeznaczono	1	1	7	2 ¹	—	—	1	1	0 ¹	5	2	3	3	7	1	34 ²
Nieuzdolnieni	10 ¹	9 ¹	4	9	2	2	1 ¹	0 ¹	—	3	5	4 ¹	4	3	—	56 ⁵
Ostateczny wynik klasyfikacyi za rok 1909.																
Uzdolnieni ehlnubnie	5 ²	6	4	2 ¹	2	6	4	6	6	3	7 ¹	3	5 ¹	7	9	75 ⁵
Uzdolnieni	38 ⁴	25 ⁶	32 ⁴	34 ²	31 ⁴	25 ³	21 ²	25 ³	21 ⁴	27 ²	21 ²	24	22	21	31 ⁴	398 ⁴
Uzdolnieni na ogół	5	10	10	4	7	8	11	—	1	—	—	—	—	—	—	56
Nieuzdolnieni	10 ¹	9 ¹	4	9	2	2	1 ¹	0 ¹	—	4	6	1	4	3	—	58 ⁵

XI. KLASYFIKACYA UCZNIÓW

za rok 1909/10.

KLASA I. A.

Bełkot Roman	Hilfer Ozyasz	Schorr Samuel
Cybyk Miron	Hornstein Berl	Schönberg Lazar
Dorożyński Piotr	Józienko Michał	Schüssel Józef
Feldmann Józef	Katz Adolf	Schwarz Schmil
Friemann Izrael	Klang Klemens	Siekanowicz Piotr
Fromm Izrael	Lewandowski Jan	Ślagor Maryan
Gajewski Wiktor	Marcinowski Cyryl	Szilagyi Józef
Gärber Bernard	Margulies Józef	Ungar Salomon
Góral Julian	Misiak Jan	Wessely Władysław
Günsberg Bertold	Olinkiewicz Piotr	Zimet Rudolf
Hefter Maksymilian	Perekładowski Witold	Zygmunt Kazimierz
Herman Mirosław	Rudich Markus	

Za nieuczelnionych uznano 3 uczniów.

KLASA I. B.

Aptowicz Nuchim	Kołodkiewicz Piotr	Schmetterling Wolf
Belemer Filip	Konarski Bolesław	Seret Bernard
Dziadykiewicz Mirosław	Kowal Jan	Sperling Józef
Frey Adam	Maryański Aleksander	Stark Hirsz
Gawalewicz Adam	Mazurkiewicz Wład.	Sternschuss Zygmunt
Gelles Mojżesz	Nawarecki Filip	Tennenbaum Alojzy
Günsberg Hersch	Nussbaum Filip	Twardijewicz Aleks.
Hacker Rudolf	Paulo Aleksander	Waldman Izak
Hefter Maurycy	Pächter Maurycy	Wasyłkowski Zygmunt
Jastrzębski Alojzy	Pielich Antoni	Weisglas Jakób
Jurków Michał	Rudziewicz Tadeusz	Wojewoda Jan
Katz Dawid	Samardak Maryan	Zaborniak Antoni
Kirył Michał	Schmidt Józef Rajm.	Zajac Stanisław

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 5 uczniów; za nieuczelnionych uznano 2.

KLASA II. A.

Berger Samuel
Bessaga Mieczysław
 Biener Alfred
Borodajkiewicz Leon
 Bundyk Waclaw
 Chwastyk Michał
 Czop Henryk
 Dżendżera Józef
 Emroch Hirsz
Epstein Chaim
Freudenthal Otto
 Gałęcki Roman
 Gorczyński Emil
 Górnicki Jan
 Grün Schulem
 Grychowski Stanisław

Hindes Majer
 Juzwa Stanisław
 Kamiński Władysław
 Katz Maurycy
 Kesten Leon
 Kłębek Jan
Kowenicki Tadeusz
Kucy Jan
Kullanda Mieczysław
 Lehman Zygmunt
 Łuspiński Kazimierz
 Mantel Edward
 Oleksy Mieczysław
 Pikes Henryk
Piwocki Jan
 Pollak Henryk

Rosenhauch Maurycy
 Rosenhauch Maur. Leon
 Schapu Gerson
 Schüssel Leon
 Skwirczyński Stanisł.
 Speiser Izrael
 Stypka Andrzej
 Sygall Rudolf
 Szwajkowski Witold
 Taffet Samuel
 Teich Józef
 Tworeszczuk Józef
 Weiss Meilech
 Weiss Michał
 Wowk Mikołaj

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 2, za nieuczelnionych uznano 3 uczniów.

KLASA II. B.

Berman Mozes
Bochenek Leon
 Bojkiewicz Jan
 Buczkowski Mieczysław
 Ceglecki Stanisław
Chruszcz Szymon
 Chudykowski Władysław
 Dankiewicz Jan
Dobrzaniecki Władysław
 Falkenflick Szmul
Feiner Franciszek
 Gehler Izak
 Góral Jan

Graban Stanisław
 Grosskopf Ozyasz
 Halpern Samuel
 Hammer Munio
 Hefter Manes
 Horak Maryan
Hornik Adolf
 Jach Kazimierz
 Jakubiec Bronisław
Janiszewski Roman
 Jastrzębski Kazimierz
 Koss Alfred
 Kwartą Ignacy
Landau Herman

Marmor Mojżesz
 Mauser Rubin
 Monath Leon
 Nawarecki Jan
 Rosner Mieczysław
 Saturdays Adolf
 Schmierer Mozes
 Skowronek Antoni
 Süssermann Narecyz
 Świszcz Samuel
 Szozda Bronisław
 Unold Konrad
 Weinsaft Lazar

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 3, za nieuczelnionych uznano 5 uczniów.

KLASA III. A.

Badjan Nachman
 Beigel Ernest
 Beigel Jakób
 Berger Ludwik

Biłous Kazimierz
 Borzemski Roman
 Ingwer Mechel
 Jorysch Józef

Kahl Antoni
 Kędziński Adam
 Liebergall Mechel
Markheim Aleksander

Maruschinetz Antoni	Reiss Bynem	Szmigielski Stanisław
Myszka Józef	Schmetterling Wolf	Vogel Joachim
Nussbaum Józef	Skrypczuk Stefan	Wierzbicki Tadeusz
Raczyński Stanisław	Spiegelglas Majer	Wołowczuk Piotr
Rathaus Gustaw	Szałagan Jan	Zubrzycki Sebastyan
	Szapun Samson	

Za nieuczelnionych uznano 10 uczniów.

KLASA III. B.

Badjan Nachman	Koerner Roman	Pilipowski Samuel
Beigel Ignacy	Korytko Janusz	Rubaszewski Kazim.
Dawidowicz Jarosław	Krell Wolf	Sass Adolf
Dąbrowski Józef	Linder Dawid	Seret Izak
Duńkowski Jan	Lipeczyński Józef	Sidorowicz Feliks
Einhorn Joachim	Murmyło Michał	Sternberg Jakób
Emroch Wiktor	Müller Bolesław	Świdziński Bolesław
Gruberg Boruch	Nawrocki Józef	Tennenbaum Samuel
Hermann Eugeniusz	Neumann Dawid	Terkel Juliusz
Iwanicki Michał	Ostern Lazar	Turski Antoni
Janasiński Adam	Piechurski Antoni	Więcek Kazimierz

Za nieuczelnionych uznano 5 uczniów.

KLASA IV. A.

Berger Czesław	Horeczy Bogusław	Offenberger Jakób
Bezpalko Kazimierz	Jawetz Karol	Olejnik Albin
Cichocki Sylwester	Jaworski Korneli	Olejniuk Stanisław
Ćwiąkalski Franciszek	Klimów Władysław	Ostrowski Józef
Czyżewski Bazyli	Kociuba Jan	Pająk Kazimierz
Dmytrów Eugeniusz	Koffler Markus	Pietrasz Mikołaj
Domaradzki Stanisław	Lercher Ferdynand	Pohoriles Abraham
Dyrkacz Jan	Lorber Leon	Rappaport Józef
Eisenberg Józef	Menderer Ferdynand	Stolzenberg Abel
Goldenstein Joachim	Michalik Tadeusz	Wasyłkowski Eustachy
Heller Mojżesz	Müller Tadeusz	Wiesel Karol
Hołowaty Karol	Nowicki Emil	Żerebecki Żdzisław

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 3 uczniów, za nieuczelnionych uznano 3 uczniów.

KLASA IV. B.

Adler Wolf	Grossfeld Dawid	Pszeniczny Władysław
Balik Leon	Günsberg Izrael	Rappaport Józef
Barbasz Izrael	Heller Jakób	Sass Jakób
Bart Feibisch	Iwaskiewicz Adam	Silberg Bernard
Breitenbaum Robert	Kelhoffer Stanisław	Spunberg Bernard
Brudziński Ludwik	Kozdruń Ignacy	Stern Izrael
Brummer Mojżesz	Kowenicki Jan	Steckel Hirsz
Chromy Leopold	Krzyśków Michał	Stolzenberg Leon
Chuwen Józef	Kukliński Stanisław	Strzałkowski Francisz.
Fischer Zygmunt	Mantel Hirsz	Świrski Władysław
Friemann Jakób	Mazurkiewicz Franc.	Wierzbicki Stanisław
Fudali Łukasz	Moszczyński Aleks.	Weinsaft Izak
Gelbart Jakób	Podhajny Włodzimierz	

Za nieuzdolnionych uznano 2 uczniów.

KLASA V. A.

Bandler Nuchem	Glasgall Salomon	Piechurski Zygmunt
Büschel Dawid	Gold Alfred	Popiel Stanisław
Czaczkas Izrael Abr.	Horstein Elo	Pudles Eisig
Czaczkas Izrael	Klahr Aleksander	Rathaus Karol
Czaczkas Mojżesz	Kinasiewicz Teodor	Rosenbaum Aleksand.
Dilny Bazyl	Kozakiewicz Justyn	Rothfeld Józef
Dyk Mojżesz	Kurzeja Jan	Schächter Izak
Dynes Izak	Kuźma Zenon	Schmerbach Leib
Freudman Karol	Makar Włodzimierz	Sigall Izak
Frisch Wilhelm	Orzechowski Francisz.	

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 7 uczniów, za nieuzdolnionych uznano 7 uczniów.

KLASA V. B.

Anderman Leon	Fedorowicz Ignacy	Kiwetz Jakób
Anderman Salomon	Feldman Mojżesz	Kołodkiewicz Jerzy
Auerbach Ignacy Sam.	Finkel Salomon	Kossonoga Jan Eug.
Augustyniak Stanisław	Flisak Szczepan	Krzyśków Stefan
Bandler Nachem	Gruber Dawid	Lelo Henryk
Baras Efroim	Heilman Józef Serafln	Manheim Salo
Bardach Wojciech	Heller Simche	Manheim Szymiel
Bielecki Eugeniusz	Kempowicz Franciszek	Mroczkowski Tad.

Nussbaum Dawid	Rubinstein Juda	Steermann Majer
Oborski Eugeniusz	Sass Israel	Strzembosz Stefan
Parnass Alesander	Schmutz Majer	Szymański Józef
Piechota Stanisław Mar.	Skowroński Hipolit	Tichy Stanisław Aloj.
Reichman Markus	Skowroński Marcin	Tomaszewski Józef
Rohatiner Jakób	Srokowski Kazimierz	Wojnarski Mikołaj

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 3 uczniów, za nieuzdolnionych uznano 3 uczniów.

KLASA VI. A.

Berlas Sindel	Gutmann Benzion	Rauch Nachman
Bielanów Tomasz	Jagiellowicz Teodor	Rosenblum Aron
Binder Salomon	Katz Mendel	Sakaluk Paweł
Bomse Jakób	Kleiner Samuel	Schapira Józef
Buge Majer	Kondrowski Karol	Schmetterling Dawid
Czerwiński Zenon	Kotowicz Modest	Sperling Ernest
Dyaków Władysław	Maceluch Piotr	Sternschuss Benedykt
Friedman Dawid	Meller Józef	Śliwiński Jan
Gajer Edward	Moszczyński August	Weintraub Abraham
Grosskopf Ire	Peczenik Hersz	

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 3 uczniów, za nieuzdolnionego uznano jednego ucznia.

KLASA VI. B.

Benzion Hersz	Janasiński Tadeusz	Misiewicz Jan
Bessaga Tadeusz	Jaskólski Maryan	Nowak Stanisław
Blumenfeld Majer	Kasperski Bronisław	Nussbaum Leon
Bojczuk Jan	Korcowski Francisz.	Raczyński Feliks
Byczek Paweł	Kuczowski Tadeusz	Schapira Abraham
Chabło Stefan	Leśniowski Marcin	Schmetterling Szym.
Dziubaty Piotr	Lippe Leib	Schwalb Oskar
Freudenthal Izrael	Lustig Wilhelm	Uruski Mikołaj
Gertler Chune	Maimann Leon	Wierzbicki Jan
Hochfeld Alfred	Meller Szymon	Wiesenthal Dawid
Imber Markus		

4 uczniów przeznaczono do egzaminu poprawczego.

KLASA VII. A.

Bargiel Władysław	Komarnicki Jarosław	Pytel Marcin
Bassarabowicz Stefan	Kornweitz Ozer	Ratzenstein Lazar
Bursztyn Nutte	Matkowski Adolf	Schnützer Herman
Dmytrów Jerzy	Nussbaum Pinkas	Siłka Bolesław
Günsberg Izak	Nyczka Grzegorz	Śluzar Jan
Günsberg Jakób	Ochs Samuel	Spiss Jakób
Hammer Kalman	Ornatowski Leon	Wolański Jan
Juzwa Franciszek	Parille Meylech	Żukowski Andrzej

KLASA VII. B.

Bardach Franciszek	Krajewski Jan	Rosenkranz Izak
Borzemski Franciszek	Krell Wilhelm	Sapieha Onufry
Chomiak Piotr	Krzyśków Stanisław	Schleicher Salomon
Cybyk Roman	Michalik Kazimierz	Spindel Chaim
Długolaty Michał	Muzyka Jacek	Stępień Tadeusz
Ehrenfeld Adolf	Nawrocki Maryan	Toporowski Michał
Jastrzębski Teofil	Podlewski Sylwester	Wotke Alfred
Katz Jakób	Rogalski Karol	Zawadzki Władysław
Kiwetz Schije	Rogalski Michał	Zubek Oktawian
Konarski Mieczysław	Rosenfeld Edward	

Do egzaminu poprawczego przeznaczono 1 ucznia.

KLASA VIII.

Denenfeld Aleksander	Kopeczyński Antoni	Raczyński Tadeusz
Drettler Leizer	Langer Hirsch	Reismann Aleksander
Franków Filip	Leimberg Salomon	Rogalski Zenon
Friemann Izidor	Marczak Maryan	Sassower Dawid
Gajewski Stanisław	Margulies Leizer	Sirko Włodzimierz
Gawlikowski Eugeniusz	Misiewicz Michał	Skibiński Włodzimierz
Genzer Mojżesz	Nay Stefan	Stachewicz Bohdan
Jaworski Michał	Ochs Abraham	Zaleski Michał
Kinda Romuald	Pellich Julian	Zawistowski Kazimierz
	Pohorecki Stanisław	

WYNIK EGZAMINU DOJRZAŁOŚCI.

Denenfeld Aleksander
Drettler Leizer
Franków Filip
Friemann Izydor
Gajewski Stanisław
Gawlikowski Eugeniusz
Genzer Mojżesz
Jaworski Michał
Kinda Romuald
Kopczyński Antoni

Langer Hirsch
Leimberg Salomon
Marczak Maryan
Margulies Leizer
Misiewicz Michał
Nay Stefan
Niemiec Jan (pryw).
Ochs Abraham
Pellich Julian
Pohorecki Stanisław

Raczyński Tadeusz
Reismann Aleksander
Rogalski Zenon
Sadowska Leont. (pr.)
Sassower Dawid
Sirko Włodzimierz
Skibiński Włodzimierz
Stachewicz Bohdan
Zaleski Michał
Zawistowski Kazimierz

